

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**EVANJELİZM BAĞLAMINDA ABD DIŞ
POLİTİKASINDA DİNİN ROLÜ:
SOSYAL İNŞACI BİR ANALİZ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Sümeyye DURMUŞ

BURSA- 2021

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**EVANJELİZM BAĞLAMINDA ABD DIŞ
POLİTİKASINDA DİNİN ROLÜ:
SOSYAL İNŞACI BİR ANALİZ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Sümeyye DURMUŞ

Danışman:

Prof. Dr. Tayyar ARI

BURSA- 2021

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Sümeyye DURMUŞ
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim/Bilim Dalı : Uluslararası İlişkiler
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : X + 148
Mezuniyet Tarihi :
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Tayyar ARI

EVANJELİZM BAĞLAMINDA ABD DIŞ POLİTİKASINDA DİNİN ROLÜ: SOSYAL İNŞACI BİR ANALİZ

Uluslararası ilişkiler disiplininde konstrüktivist teoriye göre kimlikler çıkarları, çıkarlar ise dış politikayı belirlemektedir. Buna bağlı olarak dini kimlik ülkelerin dış politikalarını şekillendirmede önemli bir faktördür. ABD geç kurulmuş ve ortak bir kimliğe sahip olmayan topluluklar tarafından oluşturulmuş bir devlettir. Bu sebeple temelleri Püriten öğretiye dayanan bir sivil din inşa etmiştir. Toplumun her aşamasında etkili olarak birlik ve beraberliği sağlayan ve ABD'nin hem iç hem de dış siyasetini etkileyen sivil din aynı zamanda Evanjelik dünya görüşüyle de paralellik göstermektedir. Püriten inanca dayanan Evanjelizmin kökenleri ve dünya görüşü, Amerikan kimliğinin inşasında ve buna bağlı olarak dış politika oluşumunda oldukça etkili olmuştur. Evanjelist kimlik ve dünya görüşü ABD'nin İsrail politikasını etkilemiş, Yahudi halkını ayrıcalıklı bir konuma sokmuş ve ABD-İsrail ilişkilerinde yansıma bulmuştur. Çalışmanın amacı Evanjelizm özelinde Amerikan dış politikasındaki dinin rolünün analiz edilmesidir. Bu bağlamda tez çalışması dört ana başlıktan oluşmaktadır. İlk bölümde kimlik-dış politika ilişkisi sosyal inşacı perspektiften incelenmiştir. İkinci bölümde uluslararası ilişkiler-din ilişkisi açıklanmaya çalışılmıştır. Üçüncü bölümde Amerikan kimliği ve dış politikası üzerinde din faktörü anlatılmıştır. Son bölümde ise Evanjelizmin Amerikan dış politikasında ve başkanların karar almaları üzerindeki etkinliği analiz edilmiştir. Bu kapsamda din Amerikan kimliği ve dış politikasında etkili bir unsurdur ve Evanjelizmin (özellikle 11 Eylül saldırıları ardından) ABD dış politikasındaki etkinliği açıkça görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Amerikan Dış Politikası, Evanjelizm, Dini Kimlik, Konstrüktivizm, İsrail.

ABSTRACT

Name and Surname : Sümeyye DURMUŞ
University : Bursa Uludag University
Institution : Social Science Institution
Field/ Branch : International Relations
Degree Awarded : Master
Page Number : X+ 148
Dagree Date :
Supervisor : Prof. Dr. Tayyar ARI

THE ROLE OF RELIGION IN US FOREIGN POLICY WITHIN THE CONTEXT OF EVANGELISM: A SOCIAL CONSTRUCTIVIST ANALYSIS

According to the social constructivist theory in the field of international relations, identities determine interests, and interests determine foreign policy. It is therefore unsurprising that religious identity is an important factor in shaping the foreign policies of countries. The United States is a state of relatively recent formation whose population shares no common (ethnic, religious or cultural) identity. For this reason, the US built a civil religion based on the Puritan doctrine. Civil religion, which effectively ensures unity and solidarity at every level of society and influences both the domestic and foreign policy of the United States, is parallel to the evangelical worldview. The origins and worldview of evangelicalism based on the Puritan belief have been very influential in the construction of American identity and, accordingly, in foreign policy formation. The evangelical identity and worldview influenced the US policy towards Israel, brought the Jewish people to a privileged position and found reflection in US-Israel relations. The aim of this study is to examine the role of religion, and in particular, in shaping American foreign policy. To accomplish this goal, the thesis study shall encompass four main topics. In the first part, the relationship between identity and foreign policy is analyzed from a social constructionist perspective. The second part will attempt to elaborate on the relationship between international relations and religion. The third part will clarify the infuence of religion on American identity and US foreign policy. In its final section, the study will then attempt to examine the effectiveness of Evangelicalism in American foreign policy and impacting the decision-making processes of presidents. Within this scope, religion is an effective element of American identity and foreign policy, and effectiveness of Evangelicalism (especially after the September 11 attacks) in US foreign policy is explicitly visible.

Keywords: American Foreign Policy, Evangelism, Religious Identity, Constructivism, Israel

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın tamamlanması sürecinde desteklerini esirgemeyen saygıdeğer danışmanım sayın Prof. Dr. Tayyar Arı hocama teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca çalışma sürecim boyunca yardım ve desteklerinden dolayı arkadaşım Esra Nur Akkuş'a, her zaman arkamda duran ve desteklerini esirgemeyen değerli aileme, sabrından ve desteğinden dolayı kıymetli eşim Musa Durmuş'a sonsuz teşekkür ederim.

Sümeyye Durmuş

İstanbul 2021

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	İİ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU	İİİ
YEMİN METNİ.....	İV
ÖZET	V
ABSTRACT	VI
ÖNSÖZ	Vİİ
KISALTMALAR.....	Xİ
GİRİŞ.....	1

1. BÖLÜM

TEORİK ÇERÇEVE

1.1. KONSTRÜKTİVİZM/ SOSYAL İNŞACILIK	6
1.1.1. Konstrüktivizmin Uluslararası İlişkiler Teorileri Arasındaki Yeri ...	7
1.1.2. Konstrüktivist ve Rasyonalist Teoriler	10
1.1.3. Konstrüktivizmin Disipline Bakışı ve Temel Varsayımları.....	11
1.1.3.1. Kimlik ve Çıkarlar	13
1.1.3.2. Güç ve Anarşi	15
1.1.4. Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivist Yaklaşım Türleri.....	17
1.2. KİMLİK- DIŞ POLİTİKA İLİŞKİSİ	19
1.2.1. Dini Kimliğin Dış Politikaya Etkisi	21

2. BÖLÜM

DİN VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER

2.1. DİNİN ULUSLARARASI İLİŞKİLERDEKİ YERİ	27
2.1.1. Vestfalya Öncesi Dinin Uluslararası İlişkilerdeki Yeri	28
2.1.1.1. Orta Çağ Avrupası'nda Din.....	28
2.1.1.2. Haçlı Seferleri.....	30
2.1.1.3. Reformasyon.....	32

2.1.1.4. Ausburg Barışı.....	34
2.1.1.5. Otuz Yıl Savaşları.....	35
2.1.1.6. Vestfalya Anlaşması.....	38
2.1.2. Vestfalya Sonrası Dinin Uluslararası İlişkilerdeki Yeri.....	41
2.1.3. Dinin Uluslararası İlişkilere Dönüşü.....	46
2.2. DİNİN ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE GÖRMEZDEN GELİNMESİ	50
2.3. DİNİN DIŞ POLİTİKADA MEŞRUIYET ARACI OLARAK KULLANILMASI	51

3. BÖLÜM

AMERİKAN KİMLİĞİNDE VE DIŞ POLİTİKASINDA DİN

3.1. SİVİL DİN	55
3.1.1. Tarihçe- Püriten Öğreti	56
3.1.2. J.J. Rousseau'nun Sivil Din Kavramı	59
3.1.3. Sivil Dinin Önemi ve Siyasetteki Yeri.....	61
3.1.4. Sivil Dinin Temaları.....	66
3.2. ABD'DE BAŞLICA DİNİ GRUPLAR	69
3.2.1. Yahudi Lobisi.....	71
3.2.2. Arap Lobisi	77
3.2.3. Evanjelistler	78
3.3. 11 EYLÜL SONRASI AMERİKAN DIŞ POLİTİKASINDA DİN...80	
3.3.1. ABD'de Din-Siyaset İlişkisi	80
3.3.2. 11 Eylül Sonrası Amerikan Dış Politikasında Din.....	82
3.4. ULUSLARARASI DİN ÖZGÜRLÜĞÜ YASASI.....	85

4. BÖLÜM

EVANJELİZMİN AMERİKAN DIŞ POLİTİKASINDAKİ ROLÜ

4.1. EVANJELİZM NEDİR?	88
4.1.1. Evanjelizmin Kökenleri ve Teolojik Temelleri.....	89
4.1.2. Evanjelizmin Dünya Görüşü ve Amaçları	92
4.1.3. Önde Gelen Evanjelistler	96
4.1.3.1. Jerry Falwell	96

4.1.3.2. Pat Roberston.....	99
4.1.3.3. Oral Roberts.....	100
4.1.3.4. Billy Graham	101
4.1.4. Ulusal Evanjelikler Birliği (National Association of Evangelism NAE)	101
4.2. ABD VE EVANJELİZM	102
4.2.1. Amerikan İstisnacılığı ve Evanjelizm	103
4.2.2. ABD Dış Politikasında Evanjelist Etki	105
4.3. EVANJELİZMİN ABD BAşKANLARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ... 108	
4.3.1. 11 Eylül Öncesi ABD Dış Politikasında Evanjelist Etki	108
4.3.1.1. Woodrow Wilson.....	109
4.3.1.2. Harry Truman	110
4.3.1.3. Jimmy Carter	111
4.3.1.4. Ronald Reagan.....	112
4.3.1.5. George H. W. Bush	114
4.3.1.6. Bill Clinton	116
4.3.2. 11 Eylül Sonrası ABD Dış Politikasında Evanjelist Etki	118
4.3.2.1. George W. Bush	119
4.3.2.2. Barack Obama	125
4.3.2.3. Donald J. Trump	127
SONUÇ	133
KAYNAKÇA.....	139

KISALTMALAR

Kısaltmalar	Bibliyografik Bilgi
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AIPAC	American Israel Public Affairs Committee (Amerikan İsrail Kamu İşleri Komitesi)
AJC	American Jewish Committee (Amerikan Yahudi Komitesi)
BGEA	Billy Graham Evangelistic Association (Billy Graham Evajelist Derneği)
Bkz.	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
C.	Cilt
CP	Cumhuriyetçi Parti
CUFI	Christians United for Israel (İsrail için Hristiyan Birliği)
çev.	Çeviren
der.	Derleyen
DOMA	Defense of Marriage Act (Evlilik Yasası Savunması)
DP	Demokrat Parti
ed.	Editör
FETÖ	Fetullahçı Terör Örgütü
FTA	Free Trade Agreements (Serbest Ticaret Anlaşması)
NAE	National Associations of Evangelical (Ulusal Evanjelikler Birliği)
NATO	North Atlantic Treaty Organisation (Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü)
NAVA	North American Vexillological Associations (Kuzey Amerika Veksilololoji Derneği)
NCR	New Christian Right (Hristiyan Yeni Sağ)
No.	Numara
PKK	Partîya Karkerên Kurdistanê (Kürdistan İşçi Partisi)
S.	Sayı
s.	Sayfa
ss.	Sayfadan sayfaya
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
t.y.	Basım tarihi yok
UDÖY	Uluslararası Din Özgürlüğü Yasası
US	United States
Vol.	Volume (Cilt)
y.y.	Basım yılı yok

GİRİŞ

Din kavramı tarih boyunca uluslararası ilişkiler disiplininde önemli bir kavram olmuştur. Zaman zaman arka planda kalmış olsa da din devletlerin ulusal çıkarlarını belirlemede önemli bir faktördür. Modern uluslararası ilişkilerin başlangıcı olarak kabul edilen Vestfalya Anlaşmalarına kadar din, devletler arası ilişkilere yön veren temel unsurdur. Fakat Vestfalyan sistemin getirdiği ulus devlet anlayışının yerleşmeye başlaması ile birlikte din görmezden gelinmeye başlanmış ve arka plana atılmıştır. Dinin disipline geri dönüşü Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte kimlik çatışmalarının gün yüzüne çıkması ve küreselleşme sonucu disiplinin evrilmesiyle gerçekleşmiştir. Savaşlar devletlerarası olmaktan çıkarak aktörler arası vekalet savaşlarına dönüşmüş ve dini ve etnik kimliklerin çatışması şeklinde karşımıza çıkmıştır. Özellikle Samuel Huntington'un *Medeniyetler Çatışması* tezi ve 11 Eylül saldırıları dinin disipline hızlı geçişinde önemli faktörler olmuştur. 11 Eylül saldırılarına kadar dini çalışmalarından uzak tutan ve görmezden gelen uluslararası ilişkiler akademisyenleri, bu tarih itibarıyla çalışmalarının merkezine oturtmuşlardır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte bağımsızlığını kazanan yeni devletler insan hakları, göç ve mülteciler, çevre sorunları, kimlik savaşları, insani müdahale gibi normatif sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu şekilde değişen konjonktür ile birlikte disipline yeni teoriler de ortaya çıkmaya başlamıştır. Kültür ve kimlik konularını disipline dahil eden konstrüktivist (sosyal inşacı) teori sosyal gerçeklikleri ve toplumsal olayları göz önünde bulundurarak disipline toplumsal bir perspektif kazandırmıştır.

Sosyal inşacı teoriye göre devletlerin kimlikleri çıkarlarını, çıkarları ise dış politikalarını şekillendirmekte ve yön vermektedir. Aktörlerin kimlikleri toplumsal olaylar bağlamında inşa edilir. Bu sebepten ötürü toplumsal gerçeklikler uluslararası ilişkiler disiplininde arka plana atılamazlar. Devletlerin birbirleriyle olan ilişkileri de kimlikleri bağlamında şekillenmektedir. Kimlikler de devletlerin çıkarlarını tanımlamalarında temel ölçüt olduğu için devletler bu çıkarları doğrultusunda dış politikalarına yön vermektedirler. Kimliği oluşturan öğeler arasında bulunan din, kimlik inşasında önemli ve etkili bir rol oynamaktadır. Dini kimlik bir devletin ne olduğunu

tanımlaması ve çıkarlarını belirlemede önemli bir faktördür. Dolayısıyla devletlerin dış politika stratejilerini belirleme konusunda da yadsınamaz bir yeri vardır. Din, dış politika analizlerinde birey, devlet ve sistem düzeylerinin üçünü de etkileyerek siyasetçilerin karar almaları üzerinde de etkili bir rol oynamaktadır.

Din, Amerikan kimliğinin oluşumunda ve siyasetinde belirleyici ve şekillendirici bir faktördür. ABD ortak bir paydaya sahip olmayan toplulukların oluşturduğu, geçmiş ve ortak bir aidiyeti olmayan bir devlettir. Bu sebeple bu toplulukları tek bir çatı altında toplamak ve ortak bir ulus bilinci oluşturmak adına kendi kimliğini kendisi inşa etmiştir. Ortak bir aidiyet duygusu yerleştirme adına sivil bir din inşa edilmiş ve bu din Amerikan kimliğinin ve toplumunun şekillendiricisi olmuştur. Sivil din toplumun her aşamasında etkili olarak ABD'nin hem iç hem de dış siyasetini etkileyerek meşrulaştırmıştır. Bu etki sivil dinin kökenlerine ve temalarına dayanmaktadır.

Amerikan kimliğinin ve sivil dinin kökenleri Püriten inanca dayanmaktadır. ABD'nin 19. yüzyılda büyük oranda göç alması Püriten öğretinin yerini sivil dine bırakmasına sebep olmuştur. Püritenler, Protestanlığın içinde ortaya çıkan en son gruptur. Reform hareketi sonucu ortaya çıkan ve yalnızlaşıp dini baskılara maruz kalan Protestanların Püriten kolu, 1620 yılında İngiltere'den Amerika kıtasına göç etmişler ve Amerikan toplumunun temelini oluşturmuşlardır. Üç ana doktrine sahip olan Püriten öğreti Amerikan kimliğinin ve siyasi hayatının şekillendiricisi olmuştur. Bu doktrinler; sözleşme teolojisi, insanın günahkarlığı doktrini ve seçilmiş insanlar metaforudur. Seçilmiş insanlar metaforuna göre Amerikan halkı; Tanrı tarafından dünyaya örnek olmak ve demokrasi, adalet ve özgürlüğü yayarak yol gösterici olmak amacıyla görevlendirilmiştir. Bu inanca göre bu görev Amerikan halkına Tanrı tarafından verilmiştir ve Amerikan halkının Alın Yazısı (Manifest Destiny)'dir. Bu durum ABD'nin dış politikasını şekillendirmiş ve Amerikan istisnacılığının temelini oluşturmuştur.

Amerikan anayasası din ve devlet işlerini birbirinden ayırarak ABD'de müesses bir dinin kurulmasının önünü kapatmış ve dini kamusal alanın dışına iterek bireylere indirgemıştır. Fakat bu durum tam tersine dinin siyasette daha da etkili bir kurum olmasına sebep olmuş ve din siyasette etkili bir rol oynamıştır. ABD'de dinin politika üzerindeki etkisinde dini lobilerin rolü oldukça yüksektir. Özellikle Yahudi Lobisi ve Evanjelistlerin karar alma süreçleri üzerindeki etkisi oldukça güçlüdür. Bu iki grup da

ABD-İsrail ilişkilerinin güçlenmesi ve ABD'nin İsrail'e yönelik politikalarının devamlılığı konusunda faaliyet göstermektedirler. ABD-İsrail ilişkisinin temelinde dini inançlar, değerler ve normlar yatmaktadır. İsrail'in ulus devlet kimliği (Yahudi kimliği) özellikle ABD ile olan ilişkilerini şekillendirmiştir. ABD'nin Batı kimliği ile İsrail'in Yahudi kimliği özdeşleşmiştir ve ortak bir tehdit algısı bulunmaktadır.

Protestanlığın bir kolu olan Püriten inanca dayanan Evanjelizm de Amerikan kimliğinin inşasında ve ABD dış politikasında önemli bir yere sahiptir. Çünkü Evanjelist inancın kaynağı Püriten inanca ve Amerikan sivil dinine dayanmaktadır. Evanjelizmin kökenleri ve dünya görüşü Amerikan kimliğinin inşa sürecinde ve buna bağlı olarak dış politika oluşumunda etkili bir rol oynamıştır. Evanjelist kimliğe göre Yahudi halkı ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. Çünkü Evanjelistler Yahudilerin Tanrı tarafından seçildiğini, Kutsal topraklara sahip olması gerektiği ve Mesih'in ikinci kez gelişi ile dünyanın egemenliğine sahip olacakları görüşünü taşırlar. Bunların yanı sıra bitiş zaman (end times) teolojisi de bu ayrıcalıklı konum üzerinde etkilidir. Evanjelistlere göre Yahudi halkını ve İsrail'i desteklemek Tanrı'nın isteğini yerine getirmek demektir. Onlara göre bu görev için Amerikan halkı Tanrı tarafından özel olarak seçilmiştir ve bunun sonucunda ahirette kendilerini gerçek bir kurtuluş beklemektedir.

Evanjelist inanca göre kıyametin yaşanması için Yahudilerin Filistin'e geri dönüp İsrail devletini kurmaları, Kudüs'ün başkent olması ve Mescid-i Aksa yerine Süleyman Mabedinin inşa edilmesi gerekmektedir. Bu sebeple Evanjelistler için Kudüs uluslararası ilişkilerde merkezi ve önemli bir konuma sahiptir. 11 Eylül saldırıları Evanjelistler için sona ulaşmada önemli bir adımdır. Bu sebeple Körfez ve Irak Savaşlarını desteklemişlerdir. Orta Doğu'da kaos ortamının sürmesi Evanjelistleri amaçlarına daha çabuk ulaştırmaktadır. Bu açıdan dış politikada militarist bir yol çizilmesini desteklemektedirler. Aslında İsrail, Evanjelistler için kıyamete ulaşmak için bir piyon konumundadır. Bu yüzden Evanjelistler İsrail'e destek verirler ve bu görevi kutsal görerek ABD dış politikasını ve Amerikan başkanlarını bu yönde etkilerler.

Bu çalışma yapılırken geniş bir literatür taraması yapılmıştır. Birincil ve ikincil el kaynakların kullanıldığı çalışmada halk kütüphaneleri, online kütüphaneler ve web sitelerinden faydalanılmıştır. Yerli ve yabancı kaynak olarak; kitap, dergi, makale, tezler, anket sonuçları, haber kaynakları ve röportajlar kullanılmıştır. Çalışmada genel olarak

kalitatif (nitel) araştırma metodu kullanılmış olmakla birlikte yer yer sayısal verilerden de (kantitatif) yararlanılmıştır.

Söz konusu çalışma din ve uluslararası ilişkiler ilişkisini açıklayarak sosyal inşacı perspektiften Evanjelizm özelinde Amerikan dış politikasında dinin rolünü incelemeyi amaçlamaktadır. Dini kimliğin dış politikada yer etmesi ve dinin meşruiyet kaynağı olarak kullanılması; özellikle 11 Eylül saldırıları ardından daha fazla ön plana çıkmış, Amerikan dış politikasına yön vermeye başlamış ve başta Ortadoğu siyaseti olmak üzere (İsrail özelinde) politikada önemli bir yere sahip olmuştur. Bu kapsamda bu çalışmada; “Din kavramının uluslararası ilişkiler disiplindeki yeri ve önemi nedir?”, “Din Amerikan kimliği ve dış politikasını ne ölçüde şekillendirmekte ve yön vermektedir?”, “ABD-İsrail ilişkilerinde ve özellikle son dönem ABD’nin İsrail politikasında Evanjelizmin etkisi nedir?”, “Evanjelistler ABD başkanlarının karar almaları üzerinde ne ölçüde etkilidir?” sorularına sosyal inşacı bir perspektifte cevap aranmaktadır. Bu bağlamda çalışma belirtilen varsayımlara dayanmaktadır:

- a) Din, uluslararası ilişkiler disipliniinde önemli bir unsurdur ve devletlerin kimlik inşasında önemli bir yere sahiptir.
- b) Dini kimliğin çıkarları ve dış politikayı belirlemede ve şekillendirmede önemli bir faktör olduğunun açık örneği ABD’de karşımıza çıkmaktadır.
- c) Kaynağını Püriten inançtan alan Evanjelist inancın kökenleri ve dünya görüşü ABD’nin kimlik oluşumunda ve dış politikasında önemli bir yere sahiptir.
- d) Evanjelizmin dış politikada yansıması İsrail ilişkileri nezdinde ortaya çıkmaktadır. ABD-İsrail arasındaki özel ilişkinin kaynağı ise normatif değerlere ve ortak çıkar algısına dayanmaktadır.
- e) Evanjelizm özellikle 11 Eylül saldırıları ardından dış politikada daha fazla etkili olmuş ve bu etkinlik ABD başkanlarının karar almalarına yansımıştır.

Bu kapsamda tez çalışması dört ana bölümden oluşmaktadır:

Tezin birinci bölümünde; 1980’li yıllar itibari ile ortaya çıkan ve merkezine kimlik çalışmalarını alan sosyal inşacı (konstrüktivist) teori hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca kimlik-dış politika ilişkisi incelenerek, dini kimliğin dış politika üzerindeki etkisi açıklanmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde; öncelikli olarak dinin uluslararası ilişkilerdeki yeri dönem dönem incelenmiştir. İlk olarak Vestfalyan Sistem öncesi dinin devletler arası ilişkilerdeki yeri ve sistemi belirleyiciliği anlatılmaya çalışılmıştır. Ardından Vestfalya Anlaşmaları ile başlayan dinin disiplinden uzaklaştırılması ve bu dönemde dinin uluslararası politikadaki yeri ele alınmıştır. Daha sonra 11 Eylül saldırıları ile dinin disipline dönüşü ve artık ihmal edilemeyecek ölçüde önemli bir unsur olduğu anlatılmıştır. Bu bölümde ayrıca dinin uluslararası ilişkilerde görmezden gelinme sebepleri ve dış politikada meşruiyet aracı olarak kullanılması konularına değinilmiştir.

Üçüncü bölümde; Amerikan kimliğinde ve dış politikasında dinin rolü açıklanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda ilk olarak Amerikan kimliğinin şekillendiricisi olan sivil din kavramı incelenmiştir. Ardından ABD siyasetinde etkili olan dini gruplar anlatılmıştır. Daha sonra 11 Eylül saldırıları ile birlikte dinin disipline geri dönüşünün Amerikan dış politikası üzerindeki etkileri incelenmiştir. Bu bağlamda öncelikle ABD'deki din ve siyaset ilişkisi açıklanmış ardından 11 Eylül saldırıları ardından Amerikan dış politikasındaki din unsuruna değinilmiştir. Son olarak ise Uluslararası Din Özgürlüğü Yasası açıklanmaya çalışılmıştır.

Dördüncü ve son bölümde; öncelikle Amerikan kimliğinin inşasında ve dış politika kararları üzerinde etkili olan Evanjelizmin ABD dış politikasındaki etkileri incelenmiştir. Bu bağlamda ilk olarak Evanjelizmin kökenleri ve teolojik temelleri ve dünya görüşleri ve amaçları açıklanmıştır. Ardından Evanjelizmin büyümesi ve etkili bir hal almasında öncü olan bazı önde gelen Evanjelist liderlere değinilmiştir. İkinci olarak ABD ve Evanjelizm ilişkisi bağlamında Amerikan istisnacılığı ve Evanjelizmin ilişkisi açıklanmıştır. Ardından ise ABD dış politikasında Evanjelizmin ne ölçüde etkili olduğu ABD-İsrail ilişkileri ve bazı Amerikan başkanları bağlamında anlatılmaya çalışılmıştır.

1. BÖLÜM

TEORİK ÇERÇEVE

Normatif değerlerin uluslararası ilişkiler disiplininde yer etmesi Soğuk Savaş'ın sona ermesi sonucu değişen dünya düzeni ile birlikte olmuştur. Soğuk Savaş'ın getirdiği iki kutuplu güçler dengesi sistemi ve ideolojik fikir çatışmaları disiplinin normatif değerlerden yadsınmasına sebep olmuştur. Bu sebeple kültür ve kimlik çalışmaları ideolojik çatışmaların son bulmasıyla disiplinde değer kazanmaya başlamıştır. Bağımsızlığını kazanan yeni devletler beraberinde insan hakları, kimlik savaşları, göç ve mültecilik, insani müdahale gibi sorunları getirdiği için disiplin normatif bir görünüm kazanmış ve böylelikle normatif değerli uluslararası politika yapılmaya başlanmıştır. Disiplinde bu dönem itibarıyla çıkan yeni teoriler arasında bulunan sosyal inşacı (konstrüktivist) teori de toplumsal olaylara ışık tutarak kültür ve kimlik konularını disipline dahil etmiş ve toplumsal gerçeklikleri ön plana çıkarmıştır.

Uluslararası ilişkilerdeki kimlik çalışmalarının temelinde sosyal inşacı teori yatmaktadır. Bu yüzden dini kimliğin dış politika üzerindeki etkisinin araştırılacağı bu çalışma sosyal inşacı teorik çerçevede ele alınacaktır. Bu bağlamda bu bölümde öncelikle sosyal inşacı teori açıklanmaya çalışılacak ardından ise kimlik dış politika ilişkisi incelenecektir.

1.1. KONSTRÜKTİVİZM/ SOSYAL İNŞACILIK

Soğuk Savaş'ın sona ermesi uluslararası ilişkiler disiplininde komünizm tehdidinin ortadan kalkarak ABD'nin hegemon güç olmasına yol açmıştır. Değişen uluslararası sistem disiplinin çoğulcu bir kimlik kazanmasına sebep olmuştur ve kültür-kimlik gibi unsurlar da analizlere dahil edilmeye başlanmıştır. 1980'li yıllar itibarı ile ortaya çıkan ve kimliği araştırmalarının merkezine oturtan konstrüktivist/ sosyal inşacı teori pozitivism ile post pozitivism arasında bir orta yol konumunda olmuştur.

Konstrüktivist teorinin yükselmesinde birçok faktör etkili olmuştur fakat; Soğuk Savaş sonrası yaşanan gelişim ve değişimlerin neorealist ve neoliberal teoriler tarafından

öngörülememesi bu yükselişte en etkili faktörlerden birisidir.¹ Özellikle nükleer silahlanma yarışının hızlanması, Berlin Duvarı'nın yıkılması, SSCB'nin dağılması gibi uluslararası konjonktürde büyük değişimlere sebep olan gelişmelerin öngörülememesi bu teorilerin sistemi açıklamada yetersiz kaldığı konusunu ön plana çıkarmıştır. Sistemin materyalist ögelerin yanı sıra normatif ögelerle de açıklanması ve bu ögelerin ön plana çıkarılması gerekliliği kültür ve kimlik konularını merkeze alan konstrüktivist teorinin yükselişe geçmesine yol açmıştır.

Samuel Barkin'e göre konstrüktivizm uluslararası politikanın sosyal inşa sürecidir. Konstrüktivistlere göre uluslararası siyasetin gerçekleri nesnel ve maddi bir gerçekliğin yansımalarından ziyade özneler arası ve sosyal bir gerçekliğin yansımasıdır. Yani uluslararası ilişkiler disiplindeki aktörlerin faaliyetleri ve çıkarlarının sosyal normlar ve fikirlerle tanımlandığını savunarak tamamen materyalist bir bakış açısını reddederler.² Konstrüktivistlerin normlara ve fikirlere verdiği önemin sebebi siyasal aktörlerin kimliklerini şekillendirdiği inancından kaynaklanmaktadır.³

Konstrüktivist teorinin en belirgin özelliği aktörlerin kimlik ve çıkarlarının sosyal olarak inşa edildiği ve bunların da dış politikaya yön verdiği varsayımdır.⁴ Sistemi uzun yıllar boyunca göz ardı edilen kimlik unsuru üzerinden açıklayarak güvenlik ve dış politika ilişkilerini kimlik üzerinden yeniden tanımlayan konstrüktivist yaklaşımlar, sistemin yeniden analiz edilmesinin önünü açmıştır. Bu bölümde öncelikle konstrüktivizmin uluslararası ilişkiler teorileri arasındaki yeri anlatılacaktır. Ardından konstrüktivist teoriler ile rasyonalist teorilerin farkları ve konstrüktivizmin disipline bakışı ve temel varsayımları açıklanacaktır. Son olarak ise disiplindeki konstrüktivist yaklaşım türleri incelenecektir.

1.1.1. Konstrüktivizmin Uluslararası İlişkiler Teorileri Arasındaki Yeri

Uluslararası ilişkiler içerisinde birçok teorik yaklaşımın bulunması disiplinin çok yönlü bir görünüme sahip olmasına sebep olmuştur. Uluslararası İlişkiler disiplini çok

¹ Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, 9.Baskı, Bursa: Aktüel Yayıncılık, 2018, s. 502.

² J. Samuel Barkin, "Realist Constructivism", *International Studies Review*, Vol:5, No: 3, s. 326.

³ Arı, a.g.e., 9.Baskı, s. 511.

⁴ Tayyar Arı, "Uluslararası İlişkilerde Büyük Tartışmalar ve Postmodern Teoriler", *Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri 2*, der. Tayyar Arı, Bursa: Dora Yayıncılık, 2014, s. 32.

karmaşık bir yapıya sahiptir ve tek yönlü bir yaklaşımla açıklanamaz. Tarih boyunca yaşanan olayların seyri tek ve bütün bir teorinin doğuşuna engel olmuştur. Olayların gidişatı doğrultusunda zaman zaman bazı teorilerin popüleritesi artarken bazıları arka planda kalmışlardır. Bu teorilerin çokluğu disiplinin açıklanması, ortak ve zayıf yönlerinin görünmesi ve çok yönlü bir bakış açısı kazanılması açısından oldukça önemlidir.⁵

Uluslararası ilişkiler disiplini incelenirken içerisindeki yaklaşımlar arasında yaşanan tartışmalar gruplandırılarak açıklanmıştır. 1930 ve 1940'lı yıllarda birinci büyük tartışma idealizm ve realizm arasında yaşanırken ikinci büyük tartışma gelenekselciler ve davranışsalcılar arasında yaşanmıştır. İkinci büyük tartışmanın eksenini teorilerin bilimsellik ölçütüne dayanmış ve 1950-1960 yılları arasında meydana gelmiştir. 1980'lerden itibaren başlayan ve iki eksen halinde yürüyen üçüncü ve dördüncü büyük tartışma da disipline hâkim olmuştur. Neo-realizm ve neo-liberalizm arasında başlayan tartışma üçüncü büyük tartışma olarak değerlendirilirken, rasyonalist/pozitivist teoriler ile eleştirel/post pozitivist teoriler arasında yaşanan tartışma ise dördüncü büyük tartışma olarak ifade edilmektedir.⁶

Uluslararası İlişkiler disiplini özellikle Soğuk Savaş sonrasında çoğulcu bir kimlik kazanmıştır ve Amerikan hegemonyası disiplinin Amerikan sosyal bilimi olarak görülmesine sebep olmuştur.⁷ 1980'li yıllar itibariyle uluslararası ilişkiler disiplini içerisindeki ağırlığı gittikçe artan pozitivism/post-pozitivism karşıtlığı ile disiplinin içindeki bölünmeler daha da derinleşmeye başlamıştır. 1980'li yılların sonu itibariyle disipline yer edinmeye başlayan konstrüktivist (sosyal inşacı) yaklaşımlar disiplinin seyrine yön vermiş olsa da belirli bir kesim tarafından bir kuramdan ziyade yaklaşım tarzı olarak görülmüştür.⁸ Nicholas Onuf'a göre konstrüktivizm başlı başına bir teori değil

⁵ Sezgin Kaya, "Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivist Yaklaşımlar", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C.63, S. 3 (2008), s. 84.

⁶ Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, s. 28.

⁷ Kaya, a.g.m., s.85.

⁸ Davut Ateş, "Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivizm: Ortayol Yaklaşımının Epistemolojik Çerçevesi", *Sosyal Bilimler Dergisi*, C.10, S. 1 (Haziran 2008), s.214-215.

farklı teorilerin bir araya gelmesine imkân sağlayan bir yaklaşımdır. Alexandre Wendt ve Emmanuel Adler'e göre ise konstrüktivizm bir teoridir.⁹

Konstrüktivizm kavramını ilk kez Nicholas Onuf kullanmış ve kavramı pozitivist kuramlar ile modernite eleştirileri arasında bir orta yol olarak tanımlamıştır. Konstrüktivizm diğer kuramlardan farklı olarak ontolojiyi öne çıkarmış ve kurama dâhil etmiştir. Kuram ontolojik olarak post-pozitivizme bağlı kalırken epistemolojik olarak ise pozitivistliğe yaklaşmış ve bu sebeple bir orta yol olarak tanımlanmıştır.¹⁰ Konstrüktivizmin diğer uluslararası ilişkiler teorilerine göre daha etkili olmasının sebeplerinden biri bu orta yol ya da diğer bir deyişle 'via media' olarak adlandırılan konumundan kaynaklanmaktadır. Teori bir taraftan rasyonel teorinin eksiklerini ortaya koymakta diğer yandan ise post pozitivistlerin deneysel yaklaşımdan uzak duran yaklaşımına karşı çıkmaktadır.¹¹

Konstrüktivizm kavramını uluslararası ilişkiler disiplinde ilk kullanan kişi Onuf olsa da yaklaşımın disipline yerleşip önem kazanması Alexandre Wendt'in 1992 yılında yayınladığı "*Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics*"¹²adlı makalesiyle olmuştur. Alexandre Wendt'e göre geleneksel uluslararası ilişkiler teorileri Soğuk Savaş'ın bitmesiyle oluşan uluslararası ortamın açıklanmasında yetersiz kalmışlardır. Konstrüktivizm, feminizm, post-modernizm gibi eleştirel teorilerin sahneye çıkışı ise geleneksel teorilerin tamamlayamadığı ve açıklamada yetersiz kaldığı bu boşluğu doldurmak için ortaya çıkmışlardır. Eleştirel teorisyenler bireyin ya da devletlerin içinde bulundukları toplum ile karşılıklı ilişkisinin göz ardı edilmemesi gerektiğini savunarak sosyal etkileşime vurgu yapmışlardır.¹³

Alexandre Wendt kimlik ve dış politika ilişkisini daha kuramsal bir temele oturtturarak disiplinin ön plana çıkmasına sebep olmuştur. Wendt kimlik ve uluslararası toplumsal yapının karşılıklı olarak inşa edildiği ve bunların da çıkarları ve dış politikayı

⁹ Derya Büyüktanır, "Toplumsal İnşacı Yaklaşım ve Avrupa Bütünleşmesinin Açıklanmasına Katkıları", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, C.14, S. 2 (2015), s. 6-7.

¹⁰ Ateş, a.g.m., s.215-216.

¹¹ Helin S.Ertem, "Kimlik ve Güvenlik İlişkisine Konstrüktivist Bir Yaklaşım: 'Kimliğin Güvenliği' ve 'Güvenliğin Kimliği'", *Güvenlik Stratejileri*, C.8, S. 16 (2012), s.188.

¹² Alexandre Wendt, "Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics", *International Organization*, Vol. 46, No. 2, (1992).

¹³ Ertem, a.g.m., s.180-181.

belirlemede önemli bir faktör olduğunu belirtmektedir. Wendt'e göre toplumsal yapı temel olarak paylaşılan bilgi, maddi kaynaklar ve pratikten oluşmaktadır.

Konstrüktivistler uluslararası ilişkilerdeki değişim ve dönüşüme önem vermeleri bakımından geleneksel teorilerden ayrılmaktadır. Neorealist ve neoliberal teorilerin aksine sadece yapıya değil, yapı ile aktör arasındaki ilişki üzerinde durmuşlardır.¹⁴ Konstrüktivist yaklaşımların hâkim teorilere göre en belirgin ayırt edici özelliği uluslararası yaşamın diğer boyutlarına da ışık tutmasıdır. Konstrüktivistler disiplinin toplumsal ve sosyal boyutuna da dikkat çekerek araştırmalarına dahil ettiler. Sosyal gerçekliği arka plana atmayan konstrüktivistler diğer teorilerin göz ardı ettiği kimlik, söylem, kültür gibi etkenleri de uluslararası ilişkilere dâhil ederler. Yani konstrüktivizm ontolojik açıdan sosyal gerçeğin inşasına dair bir teoridir.¹⁵

1.1.2. Konstrüktivist ve Rasyonalist Teoriler

1980'lerde başlayıp özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte rasyonalist teoriler ile eleştirel teoriler arasındaki tartışma ivme kazanmıştır. İçerisinde konstrüktivistleri, post modernistleri, feministleri ve neo-Marksistleri barındıran eleştirel teorilerin temel amacı rasyonalist teorilerin uluslararası ilişkilerde yarattığı ve açıklamada yetersiz kaldığı boşluğu doldurma adınadır. Buradan hareketle eleştirel teoriler genel anlamda birey ile toplum ilişkisinin göz ardı edilmemesi gereken bir konu olduğu üzerinde dururlar ve uluslararası politikanın esas yapısının maddi değil sosyal temellere dayandığını savunurlar.¹⁶

Konstrüktivistler her ne kadar rasyonalist teorileri eleştirseler de bilimsel yöntemi tamamen reddetmezler. Rasyonalistlerle konstrüktivistler arasında bu noktada dört fark bulunmaktadır. Bunlardan ilki toplumsallığa bakış açısıdır. Rasyonalist teorilerin temel analiz birimi aktörlerken (birey/devlet), konstrüktivistler bireysel ontolojiyi reddederek toplumsal ontolojiyi benimsemektedir. Burada klasik realistler ve neorealistler temel analiz birimi olarak devletleri kabul ederler. Neoliberallerin temel analiz birimi de aktörlerdir; fakat bunun yanı sıra düşüncelere ve fikirlere de yer vermektedirler. Rasyonalistler ve Konstrüktivistler ikinci olarak yapı ile aktör ilişkisi konusunda

¹⁴ Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, s. 505.

¹⁵ Kaya, a.g.m., s.99-100.

¹⁶ Ertem, a.g.m., s. 181.

birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Rasyonalistler yapı ile aktör arasındaki ilişkinin tek yönlü olduğunu savunurken, konstrüktivistler tam tersine ilişkinin çift yönlü olduğunu ve yapı-aktörün birbirleriyle etkileşim halinde olduklarını savunurlar. Yani konstrüktivistlere göre aktör kadar toplumsal yapı da önem arz etmektedir. Bireyler ve devletler her ne kadar yapıyı etkileseler de aynı zamanda toplumsal yapıdan etkilenen kurumlardır. Bu etkileşim sürekli bir sirkülasyon halindedir, sürekli değişir ve evrilir. Üçüncü fark ise kimlik ve çıkarların toplumsal yapı ile olan ilişkisidir. Rasyonalistler maddi çıkarları ön plana çıkarırlarken konstrüktivistler çıkarların aktörlerin kimlikleri ile olan ilişkisine dikkat çekerler ve bu ilişkinin toplumsal yapıdan bağımsız ele alınamayacağını savunurlar. Oysa rasyonalistlere göre maddi olmayan yapıların çıkarlar üzerinde bir etkisi bulunmamaktadır yani çıkarlar rasyoneldir ve aktörler yalnızca maddi çıkarlar tarafından yönlendirilirler. Son olarak ise rasyonalistlere göre içinde yaşadığımız toplumsal yapı önemsizdir ve kararların rasyonelliği öz çıkarla açıklanmaktadır. Konstrüktivistler ise öz çıkar kavramını açıklarken analizlerine toplumsal yapıyı da dahil ederek çıkarların toplumsal yapıdan bağımsız bir şekilde oluşturulamayacağını savunurlar.¹⁷

1.1.3. Konstrüktivizmin Disipline Bakışı ve Temel Varsayımları

İnşacılar/konstrüktivistler alana dâhil olurken öncelikle gerçekçi yaklaşımların uluslararası ilişkilerin temel kavramları olan ulusal çıkar, güç, anarşi, güvenlik gibi kavramlara yüklediği maddiyatçı tanıma toplumsal bir içerik kazandırarak, disiplinin sadece maddi öğelerden ibaret olmadığı yaklaşımını kazandırmışlar ve normatif faktörlere de vurgu yapmışlardır. İnsan faktörünün ve düşüncelerin de etkili olduğu ve alandan bağımsız düşünülmeceği bir fikirsel zemin inşa edilmiş ve böylelikle teori toplumsal bir içerik kazanmıştır.¹⁸

Konstrüktivistler, güç ve çıkar gibi maddi öğeleri tamamen dışlamamışlar fakat bunların yanı sıra temelde fikirler ve kimlikler üzerine yoğunlaşmışlardır. Klasik uluslararası ilişkiler teorilerinin aksine uluslararası ilişkilerin sadece güç ve çıkar üzerinden yürümediğini ve yorumlanmaması gerektiğini savunmuş ve sosyal

¹⁷ Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, s. 506-509.

¹⁸ Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, İstanbul: DER Yayınları, 2014, s.218.

gerçekliklere de yer vermişlerdir. Onlara göre fikirler ve normlar maddi yapılardan önce gelmektedir ve maddi yapılar kimlik ve çıkarları belirlemede bir faktördür.¹⁹

Disipline toplumsal ve tarihsel bir perspektif kazandıran konstrüktivistler güç, çıkar ve kurumlar gibi maddi unsurların yanı sıra tarihe ve düşünceye de önem vermişlerdir. Maddi unsurların etkilerini de reddetmeden düşünsel unsurların da sosyal dünyanın oluşumundaki etkilerini ortaya koymuşlardır. Konstrüktivistler için tarih önemlidir ve devletlerin karar vermelerinde geçmiş tecrübelerinin etkisinin olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bunun sebebi düşünceyi oluşturan inanç sistemleri ve algıların da dış politika yapımında etkili olmasından kaynaklanmaktadır.²⁰

Örneğin; inşacılara göre 11 Eylül'ün etkileri de sadece maddi unsurlarla açıklanamaz. Güç dengesi ve çıkarların yanı sıra 11 Eylül'ün yarattığı etkiler bütün dünyayı etkisi altına almıştır. Ortaya çıkan yenedünya düzeninde devletler davranışlarını ve dış politikalarını bu yönde şekillendirmiş ve yeniden inşa etmişlerdir.²¹

Konstrüktivistler temel yaşama dair 3 temel ontolojik pozisyona bağlı kalmışlardır. İlk olarak, konstrüktivistlere göre yapılar aktörlerin davranışlarını şekillendirmekte ve yön vermektedir. Bu sebeple maddi yapıların yanında fikirsel ve normatif yapıların da önemine dikkat çekmektedirler. Onlara göre sistem paylaşılan fikir, norm ve değerlerden oluşmaktadır ve siyasal ve toplumsal yapıyı etkilemektedir. Normatif ve fikirsel yapıların önemine dikkat çeken konstrüktivistler bu yapıların siyasal aktörlerin toplumsal kimliklerini etkilediği savunurlar. İkinci olarak, konstrüktivistler maddi olmayan öğelerin kimlik ve çıkarları belirlediği varsayımı üzerinde dururlar ve bunların da devletlerin eylemlerine yön verdiğini savunurlar. Konstrüktivistlere göre aktörlerin kimlik ve çıkarları uluslararası konjonktüre göre değişen ve şekillenen yani durağan olmayan bir yapıya sahiptir. Yani aktörlerin çıkarları aynı zamanda toplumsal kimlikleriyle ilişkilidir ve bu karşılıklı etkileşim ise beraberinde eylemleri getirmektedir. Üçüncüsü ise yapı ve yapan (structure-agent) ilişkisidir. Konstrüktivistlere göre yapı ve aktörler birbirlerini karşılıklı olarak etkilemekte ve oluşturmaktadırlar. Uluslararası yapı kendiliğinden oluşturulmuş bir yapı değildir, aktörlerin çıkarları ve eylemleri tarafından

¹⁹ Kaya, a.g.m., s.100.

²⁰ Ertem, a.g.m., s.184-185.

²¹ Sönmezoğlu, a.g.e., s.220.

yapılan ve oluşturulan bir yapıdır. Yani normatif ve düşünsel yapılar aktörlerin kimlik ve çıkarlarını belirlerken aynı zamanda aktörlerin eylemleri karşısında oluşmuş bir yapıdır.²²

1.1.3.1. Kimlik ve Çıkarlar

Wendt 1992 yılında yayınladığı makalesinde kimlik ve çıkarların bağımlı değişkenler olduğunu söylemiş ve bu perspektifte yapı ve aktörlerin karşılıklı kimlik ve çıkar inşasını açıklamaya çalışmıştır. Aktörler belirli kimliklere sahip olabilirler ve her bir kimlik aslında bize aktör hakkında farklı tanımlamalar sunar. Aktörler bu kimliklerle kendilerini ve birbirlerini tanımlarlar ve bu kimliklerle sosyal dünyanın yapısını oluştururlar.²³

Alexander Wendt'e göre aktörlerin kimlikleri sosyal hayattan bağımsız olarak tanımlanamaz. Kimlik de çıkarların temelini oluşturduğu için aktörlerin çıkarları sosyal olaylar bağlamında şekillenmektedir.²⁴ İnşacı yaklaşım aktörlerin kimlik ve çıkarlarının toplumsal olarak inşa edildiğini ve bunların da çıkarları ve dış politikayı belirlediği varsayımına dayanmaktadır. Aktörlerin ve çıkarların sürekli bir etkileşim halinde olduğunu ve birbirlerini inşa ettiklerini belirten kuram buradan hareketle uluslararası sistemin değişmez ve sabit olduğu varsayımını yok sayar. Devletlerin sosyal bir varlık olduğu vurgusu inşacıların sadece yapıyı değil, yapının yanında aktörleri de incelemelerine dâhil etmelerine neden olmuştur. Uluslararası toplum devletlerin kimliklerini çeşitli şekillerde etkilemektedir. Devletler uluslararası örgütlere üye olarak belirli kimlikler edinirler, bu durum ise devletlerin davranışlarına yön verir. Yani uluslararası yapı devletlerin çıkarlarını ve kimliğini etkilerken, devletlerin kimliği ise çıkar ve politikalarını şekillendirmektedir.²⁵

Kimlikler aktörlerin kim ya da ne olduklarını belirlerken; çıkarlar aktörlerin ne istediklerini belirtmektedir. Bir aktör ne olduğunu bilmeden ne istediğini de bilemez. Devletler kimliklerine ilişkin ihtiyaçlar doğrultusunda çıkarlara sahiptirler ve bu çıkarları da eylemlerine yön vermektedir. Bu sebeple çıkarlar kimlikleri gerektirmektedir yani

²² Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, s. 511-513.

²³ Wendt, "Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics", s.394.

²⁴ A.g.m., s.397-398.

²⁵ Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, s. 501.

kimlik olmadan çıkarlardan bahsetmemiz mümkün değildir. Alexander Wendt'in “*arzu + inanç=eylem*” denkleminde yola çıkarak kimlikler inanç kısmına çıkarlar ise arzu kısmına aittir. Bu ikisi olmadan ise herhangi bir eylemden bahsetmemiz mümkün değildir.²⁶

Hem iç hem dış yapılar tarafından oluşturulan kimlikler etkileşim sonucunda bir önem kazanırlar. Örneğin bir profesörün sadece kendini profesör olarak tanımlaması yetmez, bunun yanı sıra öğrencileri tarafından da profesör olduğu düşüncesi paylaşılmalıdır. Kısaca kimliğin benliğe ait düşünce ve ötekine ait düşünce olarak iki tür parçası olmaktadır. Belirtilen örnekte olduğu gibi profesör kimliğinin kişinin benliği dışında ötekiler tarafından da kabul görüp etkileşime girmesi gerekmektedir.²⁷

Realist ve liberal kuram arasında uluslararası ilişkiler kuramında süregelen tartışma insan doğası üzerinden başlayıp zamanla devletlerin eylemlerini sorgulama yönünde evrilmiştir. Fakat neo-realistler ve neo-liberaller akılcılık ve aktörler konusunda benzer görüşlere sahip olmuşlardır. Kimlik ve aktörleri kuramın dışında tutarak devletleri öz çıkarıcı (*self-interested*) olarak nitelemişler; değişimin davranışlarda olduğu konusunda birleşerek, kimliği ve aktörlerin çıkarlarını görmezden gelmişlerdir. Bu sebeple zamanla komplike hale gelen uluslararası sistem ve dış politika ilişkileri açıklanamaz hale gelmiştir. Realist ve liberal kuramdan ayrı olarak kimlik ve çıkarları göz ardı etmeyen ve açıklamaya çalışan Wendt'e göre ise inşacı/konstrüktivist kuram yukarıda da bahsettiğimiz gibi sistemin açıklanmasını kolaylaştırmıştır.²⁸

Konstrüktivistlerin devlet kavramına bakış açısı da rasyonalist kuramlardan farklıdır. Devleti bir veri olarak ele almazlar ve devletlerin tek amacının hayatta kalmak olduğu düşüncesine karşı çıkarlar. Onlara göre devletlerin çıkarları değişmez değildir, tarihsel süreç içerisinde kimlikleri ve çıkarları şekillenerek değişmektedir.²⁹ Konstrüktivizmin öne çıkan başlıca vurgusu devletlerin sosyal birer varlık olduğu ve buradan hareketle uluslararası ilişkilerin de sosyal bir bilim olduğu düşüncesidir. Bu

²⁶ Alexander Wendt, *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi*, (çev.) Helin Sarı Ertem ve S.Gülfer İhlamur Öner, İstanbul: Küre Yayınları, 2012, s.287-288.

²⁷ A.g.e., s.279.

²⁸ Wendt, “Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics”, s.391-394.

²⁹ Kaya, a.g.m., s.100-101.

sebeple inşacılar sadece yapıyı değil aktörleri de incelemelerine dâhil etmişler ve aktör-yapı arasındaki ilişkiyi irdelemişlerdir.³⁰

1.1.3.2. Güç ve Anarşi

Konstrüktivizm maddi materyallerle tanımlanan güç, çıkar, anarşi gibi kavramlara toplumsal bir içerik kazandırmış ve insan merkezli bir bakış açısı sunmuştur. Güç kavramını ele alış biçimi rasyonellerden farklı olan konstrüktivistler, gücü çıkarları için kullanmışlardır. Gücün tanımını genişleterek materyal gücün yanı sıra düşünsel güce de önem vermişlerdir.³¹

Gücün anlamının ve çıkarların içeriğinin büyük oranda düşüncelerin bir işlevi olduğunu savunan A.Wendt'e göre³²; herhangi bir sosyal sistem maddi şartlar, çıkarlar ve düşünceler olmak üzere üç unsur içermektedir. Bu üç unsur genellikle birbirleriyle bağlantılı ve alakalıdır. Maddi şartların önemi kısmen çıkarlar tarafından oluşturulmaktadır, aynı şekilde çıkarlar ise kısmen düşünceler tarafından meydana getirilmektedir. Bu sebeple düşünceler olmadan çıkarlar, çıkarlar olmadan da maddi şartlar oluşmaz; maddi şartlar olmadan da herhangi bir gerçeklikten bahsetmemiz mümkün değildir.³³ Uluslararası ilişkilerde düşünce ve fikirlerin değişmesi sistemin de değişeceği anlamına gelmektedir; çünkü sistemi oluşturan düşünce ve fikirlerdir. Buradan hareketle Wendt'in "*Anarşi, devletlerin onu nasıl adlandırdığıdır.*"³⁴ cümlesinin altında yatan temel düşünce buradan gelmektedir. Bu sebeple konstrüktivistlere göre düşünce ve fikirlere odaklanmak anarşi ve güç dengelemesinin daha iyi olmasına yol açmaktadır.³⁵

Uluslararası sistemde devletler tek aktör olmasalar bile temel aktörlerdir. Devletlerin birbirleriyle olan ilişkileri kimlik ve çıkar tanımlarını şekillendirmektedir. Bu değişiklikler ise dış politikaya yön vermektedir. Bu değişim anarşik olarak tanımlanan

³⁰ Ertem, a.g.m., s.183.

³¹ Nilüfer Karacasulu, "Uluslararası İlişkilerde İnşacılık Yaklaşımları", Tayyar Arı(der), *Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri-2*, Bursa: Dora Yayıncılık, 2014, s.119.

³² Alexander Wendt, *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi*, s.127.

³³ A.g.e., s.179-180.

³⁴ Wendt, "Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics", s.395.

³⁵ Robert Jackson and G. Sorensen, *Introduction to International Relations: Theories and Approaches*, Fifth Ed., UK: Oxford University Press, 2013, s. 209-210.

sistemi de anarşik olmaktan çıkarıp değişen kimlik ve çıkar tanımlamaları sayesinde iş birliğine yönlendirebilir.³⁶

Uluslararası sistem kendi başına oluşmuş yada sadece maddi güçlerin belirlediği bir yapıdan ziyade paylaşılan fikir ve normlar tarafından oluşturulan bir yapıdır.³⁷ Sürekli gelişim ve dönüşüm halinde olan bu yapı, içerisinde kendine özgü kurallar barındırmaktadır. Bu sebeple uluslararası ilişkiler kuralsızlığa ve anarşiye dayandırılmaz. Geleneksel uluslararası ilişkiler teorilerine göre anarşi hiçbir devletin güvende olmadığı bir ortamken, A. Wendt'e göre anarşi gelenekselcilerin aksine tamamen geçici bir durumdur. Anarşi de diğer kavramlar gibi bireyler ve devletlerin eylemleri sonucu ortaya çıkmıştır. Konstrüktivistler anarşinin de bir kural olduğunu fakat devletler üzerinde bir kurum olmadığını savunurlar.

İnşacılar, anarşi kavramına yüklenen anlam bakımından da ana akım teorilerden ayrılmaktadır. Ana akım teoriler uluslararası yapının anarşik olduğunu söylerler. Neo-realistler anarşiyi “kendi kendine yardım sistemi (*self-help system*)” olarak görürler ve bu sistemde merkezi otorite ve güvenlik yoksunluğundan bahsederler. Neo-liberaller ise onlardan farklı olarak sistemin kendi kendine yardım ilkesine dayansa bile bunun yanı sıra iş birliğini de beraberinde getirebileceğini savunurlar.³⁸

Wendt, anarşinin zorunlu olarak kendi kendine yardım sistemi argümanını savunan neorealist bakış açısını reddetmektedir. Ona göre bu duruma önceden karar verilip verilmeyeceği devletlerarası ilişkilere ve etkileşime bağlı olarak değişmektedir. Neorealistlere göre kimlik ve çıkarlar devletlere doğuştan verildiği için devletler diğer devletlerle etkileşime geçmeden önce kim oldukları ve ne istedikleri hakkında bilgiye sahiptirler. Wendt ise bu görüşü reddederek kimlik ve çıkarların uluslararası konjonktüre ve devletlerarası etkileşimlere bağlı olarak değişip şekillenebileceğini savunmaktadır. Her iki taraf da devletlerin güvende olmak ve hayatta kalmak istediği konusunda hem fikir olsalar da izledikleri güvenlik politikaları ve kimlik ve çıkarlara yükledikleri anlamlar bakımından tamamen ayrılmaktadırlar.³⁹

³⁶ Ertem, a.g.m., s.186.

³⁷ Arı, *Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri 2.*, s.33.

³⁸ Wendt, “Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics”, s.393.

³⁹ Jackson, a.g.e., s. 216.

Onuf'a göre uluslararası ilişkilerde yapan taraf sosyal topluluklardır. Bu sosyal toplulukları ise devlet değil insanlar inşa etmişlerdir. Bu inşa sürecinde kurallar yer almaktadır ve bu kurallar insanlar tarafından oluşturulduğu için değişebilmektedir. Bu değişimin hızı ise sosyal toplulukların kurumsallaşma hızına bağlıdır. Kurumsallaşma hızı artan bir toplulukta değişim hızı azalmaktadır. Anarşi de kurallardan oluşmaktadır. Onuf'a göre kurlsızlık durumu ise anarşi değil kaostur.⁴⁰

Wendt üç ana anarşi türü önermektedir: Hobbesian, Lockean, and Kantian. Hobbescu anarşide devletler birbirlerini düşman olarak görürler ve herkes herkesle savaş halindedir. Bu anlayış devletlerin hayatta kalmalarının bir yoludur çünkü savaş ve çatışma ortamı hakimdir. Wendt'e göre bu tür 17.yya kadar devletlerin sistemine egemen olmuştur. Lockecu anarşide ise devletler birbirlerini rakip olarak görmektedirler; fakat Hobbescu anarşide olduğu gibi sürekli bir savaş ortamı bulunmamaktadır. Devletler birbirlerinin var olma hakkını tanırlar. Bu sistem Vestfalya Barışından sonra modern devlet sisteminin bir özelliği haline gelmiştir. Kantçı sistemde ise devletler birbirlerini dost olarak görmektedirler ve sorunlarını anlaşma yoluyla barışçıl yöntemlerle çözme eğilimindedirler. Bu sistem İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren liberal demokrasiler arasında Kant kültürü olarak ortaya çıkmıştır.⁴¹

1.1.4. Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivist Yaklaşım Türleri

Konstrüktivist yaklaşımlar arasında epistemolojik pozisyonlarından kaynaklanan farklılıklar bulunmakta ve bu farklılıklar da birden fazla konstrüktivist yaklaşımın ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Bu sebeple konstrüktivistler kendi aralarında modernist/konvansiyonel ve post modernist konstrüktivistler olmak üzere iki gruba ayrılmışlardır.

Post modernist konstrüktivistlere göre güç, iktidar ve hiyerarşi kavramları uluslararası ilişkiler disiplininden soyutlanamazlar. Kimliğin inşası da yine güç ve iktidardan bağımsız olarak ele alınamamaktadır. Çünkü güç ve iktidar toplumun her katmanında yer almaktadır ve her daim üstün konumdadır. Modernist Konstrüktivistler ise iktidar ve gücün toplumun her alanındaki varlığı kabul etmekle beraber güç ve iktidar

⁴⁰ Büyüktanır, a.g.m., s.8.

⁴¹ Jackson, a.g.e., s. 216.

konularında tarafsız kalmaktadırlar. Bu farklılara rağmen her ikisi de yapı ile aktör arasındaki karşılıklı etkileşimi, anarşinin toplum tarafından inşa edilen bir olgu olduğunu ve aktörlerin çıkar ve kimliklerinin durağan değil değişebilen bir yapıda olduğunu kabul etmektedirler.⁴²

John G.Ruggie ise konstrüktivizmi üç temel gruba ayırmıştır. Bunlardan ilki içerisine Ernst ve Peter Haas, Kratochwill, Onuf, Emanuel Adler ve Katzestein gibi konstrüktivist yazarları dâhil ettiği neo-klasik konstrüktivizmdir. Klasik geleneğe dayanır ve onun gelişmiş halini temsil eder. İkincisi ise entelektüel köklerinin Nietzsche, Foucault ve Derrida'ya dayandığı post modernist konstrüktivizmdir. Yaklaşımın günümüzdeki temsilcileri Richard Ashley, Campbell, Der Derian, R.B.J. Walker ve Spike Peterson gibi bazı feministlerdir. Burada öncelikle konuların dilsel olarak yapılandırılması vurgulanır ve bunun sonucunda söylemsel uygulamalar ontolojik ilkellikleri ya da gerçekliğin ve analizin temel birimlerini oluşturur. Toplumda disiplin güçleri aracılığıyla kurulan bir hakikat rejiminin hegemonik söylem ile dayatıldığını savunmaktadır. Üçüncü konstrüktivist tür ise bu iki tür arasında yer alan, her ikisinin de özelliklerini birleştiren ve ana akımın bazı görüşlerini paylaşan bir akımdır. Ruggie, Alexander Wendt'in yazılarını bu üçüncü türde değerlendirmiştir.⁴³

1990'larda sistemik, birim düzey ve holistik yaklaşımları benimseyen üç farklı konstrüktivist yaklaşım ortaya çıkmıştır. Sistemik yaklaşımı benimseyen konstrüktivistler iç politikayı tamamen göz ardı ederek dış politika analizlerine odaklanırlar ve devletlerin uluslararası politikadaki ilişkilerini baz alırlar. Alexandre Wendt'in çalışmaları buna örnektir. Wendt'e göre devletlerin toplumsal kimlikleri statüsünü ve uluslararası toplumun ona yüklediği anlamı ifade ederken, kolektif kimlikleri ise devletlerin içsel kimliğini yansıtmaktadır. Wendt'e göre kolektif kimliği toplumsal kimlik belirlemektedir. Toplumsal kimlik ise uluslararası toplumun fikir ve normları tarafından şekillendirilmektedir. Birim düzey Konstrüktivistler ise tam tersi olarak uluslararası alan yerine devletlerin iç politikalarına ve toplumsal normlarına odaklanıp, devletlerarası kimlik ve çıkar etkileşimini göz ardı ederler. Holistik yaklaşımı benimseyen konstrüktivistler ise her ikisinin de boşluğunu doldurmaktadır. Holistik

⁴² Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, s. 517-519.

⁴³ John G.Ruggie, "What Makes The World Hang Together? Neo-Utilitarianism and the Social Constructivist Challenge", *International Organization*, Vol. 52, No. 4 (Autumn 1998), s.880-881.

konstrüktivistler hem içsel hem de uluslararası topluma ve siyasete odaklanarak ikisi arasında bir köprü görevi görmektedir. Aynı zamanda toplumsal kimlikleri ve uluslararası sistemdeki normatif ve düşünsel yapıları açıklamada daha başarılıdırlar.⁴⁴

1.2. KİMLİK- DIŞ POLİTİKA İLİŞKİSİ

Kimlik kavramı uluslararası ilişkiler literatüründe eleştirel çalışmalarla birlikte popüler olmuş bir kavramdır. 1940lı yıllarda psikoloji ve sosyoloji alanlarının çalışmalarına dahil olan kimlik kavramı uluslararası ilişkiler disiplininde 1960lı yıllarda yer edinmeye başlamıştır. Kimlik kavramının disiplin içerisinde popüler olmaya başlaması ise 1990'ların başı itibarıyla olmuştur.⁴⁵

Alexander Wendt felsefi açıdan kimliği “*bir şeyi olduğu şey yapan her ne ise odur*” diye tanımlamıştır.⁴⁶ Bir milleti tarih sahnesinde sürekli kılan sahip olduğu kimliğidir. Bu kimlik ortak dil, din, tarih, kültür, coğrafi konum gibi unsurlara dayandırılabilir. Bu unsurlar milletleri yüzyıllardan beri ortak çatı ve çıkarlar altında birleştirdiği gibi anlaşmazlık ve savaşlara da yol açmıştır. Uluslararası ilişkiler literatüründe devletlerarası anlaşmazlıkları açıklamada ve dış politika analizlerinde yetersiz kalan gelenekselci teorilerin bu boşluğunu, Soğuk Savaş sonrası dönemde kimliği merkeze alarak analiz yapan Sosyal İnşacılar doldurmuştur.⁴⁷

Sosyal İnşacılar kimlik sorununu dış politika ve ulusal çıkarın merkezine koyarak yaptıkları analizler sonucunda uluslararası ilişkilerdeki yaşanan teorik kısırlaşmaya son vermişlerdir. Kimliğin tarihsel süreçte sosyal yapı içerisinde değişime uğrayarak çıkarları etkilemesiyle değişen dış politika analizleri, uluslararası yapının durağan değil sürekli bir değişim ve dönüşüm halinde olduğunun kanıtı olmuş ve inşacılık ekolünün yaygınlaşmasına zemin hazırlamıştır.⁴⁸

⁴⁴ Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, s. 519-520.

⁴⁵ Fulya Ereker, *Dış Politika ve Kimlik: İnşacı Perspektiften Türk Dış Politikasının Analizi*, (Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s.56.

⁴⁶ Wendt, *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi*, s.279.

⁴⁷ Hakkı Büyükbaş, “Kimlik, Güç, Dış Politika: 1912-13 Yıllarında Rusya’nın Balkan Politikası Üzerine Bir Analiz”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, C. 8, S. 1 (2013), s.251- 252.

⁴⁸ Büyükbaş, a.g.m., s.251-252.

Sosyal inşacı yaklaşımda temel argümanlardan birisi kimliğin çıkarları, çıkarların ise dış politika analizlerinin temeli olduğu varsayımdır. Bu varsayımı; bir aktör ne istediğini bilmek için kim olduğunu ne yapacağını bilmek için ise ne istediğini bilmelidir argümanıyla destekleyebiliriz. Yani devletlerin davranışlarını belirleyen ve onlara yön veren çıkarlarıdır. Devletler çıkarları doğrultusunda ne istediklerini bilmeden bir davranışta bulunamazlar. Bu çıkarlarını ise kimlikleri belirlemektedir.⁴⁹

Kimlik ait olduğu şeye bir çırpıda verilmez, yaşam boyunca oluşur ve değişir.⁵⁰ Daha önce de bahsettiğimiz üzere, sosyal inşacılıkta devletler karşılıklı etkileşim sonucunda oluşan ben ve öteki kimliklerini oluşturmaktadırlar. Bu süreçte ben ve öteki kavramı sürekli bir dinamizme sahiptir ve toplumsal koşullarda kendini yenilemektedir. Bu süreçte devletlerin kimliklerine bağlı olarak çıkarları değişmekte ve çıkarları doğrultusunda dış politikaları şekillenmektedir. İnşacı yaklaşım maddi unsurların yanı sıra bu süreçte kimliklerin oluşturucu gücüne vurgu yaparak çıkarların bu doğrultuda şekillendiğini ve dış politikaya ancak bu şekilde yön verildiğini savunmaktadır. İnşacıların dış politikaya bakışı, bir ulus tarafından paylaşılan ortak değerlere, tarihe, kültür ve ortak bir ulusal kimliğe dayanmaktadır. Bir devlet sadece ortak değerleri paylaşabildiği ölçüde, ortak kimlik oluşturduğu bir uluslararası ortamda dış politikasını şekillendirerek dost-düşman devlet tanımı yapabilir.⁵¹

Buradan hareketle her kimliğin aidiyeti farklı davranışsal sonuçlara yol açmaktadır. Örneğin güçlü-zayıf devlet kimliği, Müslüman-Yahudi devlet kimliği, Avrupa Birliği- Arap Birliği üyesi devlet kimliği gibi farklı kimlik tanımları beraberinde farklı çıkarları da getirmektedir. Bu durum ise devletlerin davranışlarında ve politikalarında farklı sonuçlar doğurmaktadır.⁵²

Dini kimlik devletlerin çıkarlarını belirleyerek dış politikalarına yön veren önemli bir unsurdur. Bu sebeple bir sonraki bölümde dini kimlik-dış politika ilişkisi ve dinin diğer teoriler içindeki yeri açıklanacaktır.

⁴⁹ Ereker, a.g.e., s.50-52.

⁵⁰ Amin Maalouf, *Ölümciül Kimlikler*, çev. Aysel Bora, 33.baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012, s.25.

⁵¹ Büyükbaş, a.g.m., s.249- 251.

⁵² Ereker, a.g.e., s.61.

1.2.1. Dini Kimliğin Dış Politikaya Etkisi

Din kavramı çok boyutlu ve çok yönlü bir kavramdır. Her alanı birçok şekilde etkilediği gibi uluslararası ilişkiler disiplinini de farklı alanlarda etkilemektedir. Dinin öncelikli olarak kimlik inşası rolü oldukça önemli ve ele alınması gereken bir konudur. Kimliği oluşturan birçok öğeden bir tanesi de dindir. Dinin birleştirici ve bütünleştirici rolü olduğu gibi çatışmalara ve düşmanlıklara da sebep olmaktadır. Milletlerin dini aidiyetleri ve dünya görüşleri, rollerini oluşturmalarında ve kendi kimliklerini tanımlayıp açıklamalarında oldukça önemli bir kaynaktır. Din bunun yanı sıra devletlerin dış politika stratejilerini belirleyip uygulamalarında da önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Dış politika analizleri uluslararası ilişkilerde birey, devlet ve sistem düzeyinde yapılmaktadır. Din ise bu üç düzeyi de etkileyerek siyasetçilerin ve devletlerin karar alma mekanizmalarında bulunmakta ve sisteme yön vermektedir. Din aynı zamanda çatışma çözümünde de önemli bir role sahiptir. Her ne kadar devletlerarası çatışmalara ve düşmanlıklara sebep olsa da barış inşası süreçlerinde de aktif bir role sahiptir. Siyasal hareketlerde ve siyasi meşruiyet aracı olarak da kullanılan din unsuru, uluslararası ilişkilerde aktörlerin siyasete katılımını teşvik edici ve bu aktörlerin siyasi meşruiyetlerini kurmaları için kullandıkları etkili bir silah olmuştur. Dini değerlere ve geleneklere bağlı olan siyasetçiler bunu politikalarına destek bulmak amacıyla oldukça sıklıkla kullanmışlardır.⁵³

Dinin uluslararası politikaya olan etkisini ve bunun ne ölçüde olduğunu bütünüyle açıklamaya odaklanan spesifik bir teori bulunmamaktadır. Devleti merkeze alan realist kuram dini göz ardı ederek arka planda bırakmıştır. Devletler uluslararası politikada çıkarlarını gerçekleştirmek ve korumak amacıyla hareket ederler. Realistler için din kavramı sadece devletin gücünü ve meşruiyetini artırmak için ve çıkarlarını korumak için bir dış politika aracı olmaktan ibarettir.⁵⁴

⁵³ Filiz Çoban Oran, “Uluslararası İlişkiler Çalışmalarında Din: Amaç, Kapsam, Teori”, der. Filiz Çoban Oran, *21.Yüzyılda Din ve Uluslararası İlişkilerdeki Dönüşüm*, Ankara: Sentez Yayıncılık, 2017, s. 15-17.

⁵⁴ Mehmet Şahin, *Din- Dış Politika İlişkisi: ABD Örneği*, (Doktora Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s. 49-50.

Klasik realizmin öncüleri arasında yer alan Thomas Hobbes ünlü eseri olan *Leviathan*'ı (veya *Bir Din ve Dünya Devletinin İçeriği, Biçimi ve Kudreti*), II.Charles'ı memnun etmek için yazmıştı fakat bu eser tam tersine Charles'ı rahatsız etmişti. Çünkü Hobbes eserinde devletin kiliseye bağlı olması gerektiğini vurgulamış olsa da insanların güvenliğinin ve barış ortamının sağlanamadığı tüm hükümetlerin değiştirilmesi gerektiğine değinmiştir.⁵⁵ Bir Anglikan olan Hobbes bütün Protestanlar gibi devletin egemenliğini savunarak Papa'nın yanılmazlığına karşı çıkmaktadır. Ona göre devlet hem dini hem siyasi yapıda olan bir varlıktır. Sorun ise dini ve siyasi yapının hangi şartlar altında birleşebileceğidir. Hobbes eserinin önemli bir kısmını teolojiye ayırarak Hristiyan devlet tanımını yapmıştır. Bunu yaparken kutsal kitaplardan alıntılar yapan Hobbes, Papa başta olmak üzere hiçbir din adamının insanlara emir verme yükümlülüğünün olmadığını belirtmiş ve bu sebeple de Kilise'nin üstünlüğünü reddetmiştir.⁵⁶ Hobbes'a göre din insana özgüdür. Ona göre Paganların inanışları saçmadır ve amaçları sadece halkı itaat ve barış içinde tutmaktır. Bu sebeple kendilerinin faniler üzerinde bir niteliğe sahip oldukları inancını yerleştirmeye çalışmışlardır.⁵⁷ Hobbes'a göre egemen olan devlettir ve bu yüzden kanun koyma yetkisi devlete aittir. Din tehlike oluşturmadığı müddetçe devlet dini konulara ilgisiz kalmamalıdır. Devlet dini konularda kanun koymakta özgürdür ve vatandaşların ibadet hakkını korumalıdır.⁵⁸

Liberalizm dini dışlayan seküler görüşler temelinde geliştiği için dini uluslararası politikanın bir aracı olarak görmez.⁵⁹ Liberalizmin öncü temsilcilerinden olan John Locke, doğa durumunda insanların eşit ve özgür olduklarını, akıl çerçevesinde bütün insanların barışçıl yaşayarak kimsenin yaşamına ve özgürlüğüne müdahale etmeyeceği bir düzeni savunmaktadır. Çünkü "*tüm insanlar Tanrı'nın yaratıklarıdır*".⁶⁰ Locke'a göre ne devlet ne de kilise insanların rızası olmadan üzerlerinde baskı kuramazlar çünkü insan doğası özgürdür ve rıza ögesi ön plandadır. Devlet de kiliseler de gönüllü olarak meydana gelmişlerdir. İnsanlar devleti oluşturmuş oldukları toplum sözleşmesiyle kurmuşlar, dinleri de kendi iradeleriyle benimsemişlerdir. Ayrıca Locke, yazmış olduğu *Hoşgörü*

⁵⁵ Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri.*, s. 126-127.

⁵⁶ Fatma Mansur Coşar, *Din Savaşları*, 2. Baskı, İstanbul: Evrim Yayınları, 2008, s. 108-109.

⁵⁷ Thomas Hobbes, *Leviathan*, çev. Semih Lim, 6. Baskı, İstanbul: YKY Yayınları, 2007, s. 82-88.

⁵⁸ Coşar, a.g.e., s. 113.

⁵⁹ Şahin, *Din- Dış Politika İlişkisi...*, s. 53.

⁶⁰ Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri.*, s. 222.

Üzerine adlı eserinde dinin ve siyasetin birbirinden ayrı unsurlar olduğunu vurgulamış, devletin kişinin vicdani ve samimi duygularla benimsediği ve bağlandığı dini duygularının zorla ve işkence ile değiştiremeyeceğini savunmuştur.⁶¹

Neoliberaler realistler kadar göz ardı etmeseler de dini aktörlerin uluslararası iş birliğinde devletler kadar etkili olmadıklarını vurgulamışlardır. Neorealist ve eleştirel kuram ise uluslararası ilişkileri merkez ülkeler ile çevre ülkeler arasında ekonomik ve siyasi bir güç çatışması üzerinden açıklamaya çalışmış ve bu çatışmada dinin rolünü göz ardı etmiştir.⁶² Postmodernizm devletin temel aktör olarak ele alınmasını eleştirerek bireylerin temelde olduğu bir yaklaşım sergileyen bir kuramdır. Bu sebeple kimlik kavramını önemseyerek kimlik- dış politika ilişkisi üzerinde durmuşlardır. Her ne kadar kimlik konusuna önem verseler de çalışmalarında din kavramına değinmemişlerdir.⁶³

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte sistemi açıklamada yetersiz kalan geleneksel uluslararası ilişkiler teorileri yerini sosyal teorilere bırakmışlardır. İki kutuplu sistemin yıkılması, Sovyetler Birliği'nin dağılması, Almanya'nın birleşmesi, terörün küresel bir çap kazanması gibi olaylar sistemin değişmesine ve uluslararası politikaya yeni aktörler eklenmesine yol açmıştır. Uluslararası sisteme dahil olan dini, ideolojik ve etnik kökenli kimlikler devletlerin dış politika yaklaşımlarında etkili bir unsur olarak yer edinmiştir.⁶⁴ Sosyal inşacı teori kimlik-aktör ilişkisini vurgulayarak dini aidiyetlerin, aktörlerin kimliklerine ve diğer aktörlerle olan ilişkisi ve bunun uluslararası politikadaki rolü üzerinde çalışmalar yapmıştır. Sosyal inşacılar ulusal çıkarın tanımının sadece materyal unsurlarla yapılamayacağını ileri sürerek bunun yanında kimliğin de önemini vurgulamışlardır.⁶⁵

Soğuk Savaş döneminde uluslararası ilişkiler literatürüne giren stratejik kültür kavramı, özellikle 1990'lardan itibaren popülerlik kazanmaya başlamıştır. Kültürel öğelerin devlet stratejileri üzerindeki etkisi olarak tanımlayabileceğimiz stratejik kültür kavramı; kültür ve kültürü oluşturan öğelerin (din, dil, tarih, coğrafya vb.) devletlerin

⁶¹ Coşar, a.g.e., s. 115-116.

⁶² Oran, a.g.e., s. 14.

⁶³ Şahin, *Din- Dış Politika İlişkisi...*, s.56.

⁶⁴ A.g.e., s. 58-60.

⁶⁵ Oran, a.g.e., s. 13-15.

tercihleri üzerinde ne derecede etkin olduğunu anlamamıza yardımcı olmaktadır.⁶⁶ 1990’larda ortaya çıkan üçüncü kuşak stratejik kültür yaklaşımına mensup olan Katzestein ve A.Wendt gibi teorisyenler kimlik, kültür ve gelenek gibi kavramlara dikkat çekmişlerdir. Üçüncü kuşak teorisyenlerin ortaya koyduğu bu yeni kavramlar ile stratejik kültür, disiplinde bu dönemde ortaya çıkan sosyal inşacı teorinin yükselişinin hız kazanmasında etkili olmuştur.⁶⁷

Devletlerin güvenlik politikaları ile sıkı bir ilişki içerisinde olan stratejik kültürün öğeleri olan coğrafi konum, tarihsel deneyim ve siyasi kültür; devletlerin güvenlik politikalarını belirlemelerinde oldukça etkilidirler. Örneğin ada ülkesi olan bir ülke güvenlik politikalarını belirlerken deniz kuvvetlerini güçlendirmeyi hedeflemelidir. Aynı şekilde siyasi kültür de devletlerin stratejilerini belirlemede önemli bir etkindir. Siyasi kültürün temelini özellikle dini ve geleneksel öğeler oluştururlar ve bu öğeler devletlerin stratejilerine yön verirler.⁶⁸ Her devletin siyasi kültürü birbirlerinden farklılık göstermektedir. Örneğin birçok ülkenin devlet başkanı göreve gelirken, kutsal kitapları olan Kuran veya İncil’e yemin ederek, dini unsurlarının siyasi sistemin bir parçası olduğunu göstermektedirler.⁶⁹

Din, tarih boyunca milletlerin çatışmalarına sebep olduğu gibi zaman zaman ittifaklara da yol açmıştır. Çıkarlarının gerektirdiği ölçüde bazen aynı dine mensup devletler mezhep farklılıklarından dolayı çatışırken, farklı dine mensup devletlerin ise aynı çıkar etrafında birleşerek ittifaklar yaptığı gözlenmiştir. Tarih içerisinde buna birçok örnek verilebilir. Örneğin 1648 yılında Vestfalya Antlaşması ile son bulan Otuz Yıl Savaşları mezhep savaşları kategorisindedir. Müslümanlar ve Hristiyanlar tarihte din gerekçesiyle sürekli bir çatışma halinde olmuşlardır. Bunun en somut örneği ise Haçlı Seferleridir. Bunların yanı sıra ortak düşmanlarına karşı Müslüman Hristiyan ittifakları da mevcuttur. Bu duruma örnek olarak Osmanlı Devleti’nin kuruluş aşamasında zaman zaman Bizans’la yaptığı ittifaklar ve Birinci Dünya Savaşı’nda Almanya’nın yanında yer

⁶⁶ Kahraman Süvari, “Stratejik Kültür Bağlamında Güvenlik Politikaları: Güney Kore ve Japonya Örnekleri”, *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, C. 7, S. 2 (Kasım 2018), s. 241.

⁶⁷ Ramazan Erdağ, “Türkiye’nin Stratejik Kültürü ve Dış Politika Yansıması”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, C. 8, S. 1 (2013), s. 61.

⁶⁸ Süvari, a.g.m., s. 242.

⁶⁹ Bahlul Aliyev, *Uluslararası İlişkilerde Dini Kimliklerin Rolü*, (Doktora Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s. 54.

alması verilebilir. Kısaca din kavramı tarih boyunca devletleri birçok ittifak ve dostluğa götürdüğü gibi uzun süreli savaflara ve çatışmalara da yol açmış ve politikalarına önemli ölçüde yön vermiştir.⁷⁰

Sovyetler Birliği zamanında Müslüman olan topluluklar ulusal kimliklerini korumak için din olgusu etrafında toplanmış ve din unsuruna kenetlenmişlerdir. Sovyetlerin dağılmasının ardından bağımsızlık hareketleri dini kimlik etrafında şekillenmiş ve bağımsızlığına kavuşan devletlerde dini hareketler güç kazanmıştır.⁷¹

Dış politikada ulusal çıkar devletler için her zaman en üstün şey olmuştur. Devletler ulusal çıkarlarına giden yolda araçlar kullanarak politikalarına yön vermişlerdir. Bu araçlardan birisi de dindir. Devletler sadece din veya ideoloji bağlantıları ile dış politikalarına yön vermemiş ve hareket alanlarını sınırlamamışlardır. Örneğin Osmanlı devleti başka ülkeler ile de yakın ilişkiler kurmuş, dostluk anlaşmaları yapmış, bünyesinde bulunan gayri Müslimlerle de ilişkisini güçlü tutan bir iç ve dış politika izlemiştir.⁷²

Günümüzde devletlerarası çıkar çatışmaları kaynaklı yaşanan savaşların oranı dini, etnik ve milli kimlik sorunları çerçevesinde gelişen çatışmaların sayısına oranla bir hayli azdır. Buradan hareketle dini kimliğin korunması amacının neden çatışmalara yol açtığı sorusuna ulaşabiliriz. Dünya dinlerinin çoğu özlerinde barışçıl ve hoşgörüye dayalı bir söylem barındırmasına rağmen, din çatışmaların kaynağı ve meşrulaştırma aracına dönüşmüştür. 11 Eylül saldırıları ardından ABD'nin dış politikasına yön veren İslami terörizm sorunu, Almanya'da Müslümanların değerlerine hakaret içeren "fitne" adlı filmin gösterimi, Avrupa'nın birçok ülkesinde Hz. Muhammed'i hedef alan çirkin karikatürlerin yayımlanması vb. olaylar devletlerin dini kimlikleri üzerinden bir mücadeleye girmelerine ve kimlik savaşlarına sebep olmuştur. Tüm bu yaşananlar ise aslında Huntington'un Medeniyetler Çatışması tezinin haklılığını ve sürdürülebilirliğini ortaya koymuştur.⁷³

⁷⁰ A.g.e., s. 30-33.

⁷¹ A.g.e., s. 24.

⁷² A.g.e., s. 34-35.

⁷³ Aliyev, a.g.e., s. 54-56.

Tarih, dini kimlikle bağlantılı olarak gerçekleşen birçok savaş ve çatışmaya sahne olmuştur. Müslümanlar ile Hindular arasında yıllardır süregelen Keşmir sorunu, Bosna Hersek'te yapılan Srebrenista katliamı, İsrail ve Filistin arasındaki uzun yıllardır süren savaş ve 9/11 Eylül saldırısı ardından ABD'nin gerçekleştirdiği Afganistan ve Irak işgalleri bunlardan birkaçıdır. Verilen örneklerde görüldüğü gibi dini bir grup bu şekilde toplu bir şiddet ve katliama maruz kaldığı zaman, bunu inancına karşı işlenen bir suç olarak algılar ve buna karşılık verdiği tepki, kimliğini ve dini inancını koruma meselesine dönüşmüş olur.⁷⁴

Görüldüğü üzere sosyal inşacı teorinin kimlik dış politika öngörüsüne göre kimlikler çıkarları ve dış politikayı şekillendirmede öncelikli faktördür. Aidiyetin önemli bir parçası olan dini kimlik de tarih boyunca devletlerin hem iç hem de dış politikalarını şekillendirerek önemli ölçüde yön vermektedir.

⁷⁴ Aliyev, a.g.e., s. 60.

2. BÖLÜM

DİN VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER

Din kavramı uluslararası ilişkilerde tarih boyunca her zaman var olmuştur. Bazı dönemlerde uluslararası ilişkiler çalışmalarında görmezden gelinmiş olsa da varlığını her daim korumuştur. Dinin uluslararası ilişkilerdeki yeri ve önemi yadsınamaz bir gerçektir. Din Orta Çağ Avrupa'sında temel belirleyici etkenken, kimi zaman da devletlerin meşruiyet aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Devletlerin dini kimlikleri dış politikalarını belirlemede önemli bir faktördür. Tüm bu sebeplerden dolayı din disiplin içerisinde açıklanması gereken bir faktördür.

Bu sebeple bu bölümde öncelikli olarak dinin dönem dönem uluslararası ilişkilerdeki yeri ve önemi incelenecektir. Ardından dinin disiplin içerisinde görmezden gelinmesinin sebeplerine değinilecektir. Son olarak ise dinin dış politikada meşruiyet aracı olarak nasıl kullanıldığı açıklanacaktır.

2.1. DİNİN ULUSLARARASI İLİŞKİLERDEKİ YERİ

Din, uluslararası ilişkiler çalışmalarında uzun yıllar boyunca göz ardı edilmiş fakat 2001'de gerçekleşen 11 Eylül saldırılarıyla bu durum son bulmuştur. Modern uluslararası ilişkilerin başlangıcı olarak kabul edilen Vestfalya Anlaşmalarına kadar din siyasetin temel belirleyicisi durumundaydı. Özellikle Orta Çağ Avrupa'sında din devletlerarası ilişkilere yön veren temel unsurdur. Vestfalya Anlaşmaları ardından arka plana atılan din unsuru 11 Eylül saldırıları ile disipline geri dönüş yapmış ve uluslararası ilişkiler çalışmalarında yeniden yer almaya başlamıştır.

Bu bölümde öncelikli olarak Vestfalya Anlaşması öncesi Orta Çağ Avrupa'sından itibaren din unsurunun uluslararası ilişkiler disiplinine etkisi açıklanacaktır. Ardından Vestfalya ile birlikte değişen uluslararası ilişkiler disiplininde dinin arka plana itilmesi ele alınacaktır. Son olarak ise 11 Eylül saldırıları ile disipline dönüşü ve disiplini nasıl etkilediği incelenecektir.

2.1.1. Vestfalya Öncesi Dinin Uluslararası İlişkilerdeki Yeri

Din unsuru 1648’de imzalanan Vestfalya Anlaşması’na kadar devletlerarası ilişkilere yön veren önemli bir unsurdu. Fakat modern uluslararası ilişkilerin başlangıcı olarak kabul edilen Vestfalya Anlaşması ile dinsel çatışmalar yerini devlet çıkarı temelli çatışmalara bırakmış ve din diplomasiden uzun yıllar boyunca uzak tutulmuştur.

2.1.1.1. Orta Çağ Avrupası’nda Din

Orta Çağ’da Avrupa’da din bulunduğu çağı şekillendiren en önemli unsurlardan biriydi. Bu dönemde dinin Avrupa’da siyasi otoriteyi belirleyici ve birleştirici bir rolü bulunmaktaydı. Din siyasi alana nüfuz etmişti ve siyasi otoriteler meşruiyetlerini dine dayandırmaktaydı. Devletlerarası ilişkilere hâkim olan savaş, barış, anlaşma gibi kavramlar dini temellere dayandırılmaktaydı.⁷⁵

Uluslararası ilişkiler tarihini şekillendiren ve yön veren başlıca unsurlar savaş ve diplomasidir. Din, Orta Çağ’ın ilk medeniyeti olan Bizans’ta (Doğu Roma) yaşamın her alanında kendini göstermekteydi. Bu sebeple savaş ve diplomasi de dini bir içeriğe sahipti. Siyasi ve dini kurumların birbirlerine enjekte olduğu Doğu Roma’da İmparator hem devletin hem de Kilise’nin başı durumundaydı. Orta Çağ’da bu durum sadece Hristiyanlık dini için geçerli değildi. İslam medeniyetinde de durum bu şekildeydi. İslam medeniyeti halifelik adı verilen bir kurum altında şekillenmişti. Özellikle Hz. Muhammed’in vefatından sonra gelişip büyüyen İslam medeniyeti, önce Emevi hanedanlığı ardından ise Abbasi hanedanlığı altında yayılmıştı. Başkentin Abbasiler tarafından Bağdat’a taşınmasında bu yayılmacılık daha çok kendini göstermeye başlamıştı. Bu ise Bağdat’ın Ortadoğu’nun ticaret yollarının kesiştiği bir noktada bulunmasından kaynaklanmaktaydı. Savaş ve diplomasi Doğu Roma’da olduğu gibi burada da dini bir içeriğe sahipti. Teokrasi ile yönetilen Abbasi devleti kamusal anlamda İslami kurallara uymakta ve İslam kanunu uygulamaktaydı.⁷⁶

Orta Çağ Avrupa’sında Papa kilisenin başı ve Hristiyanların dini lideriydi. 395 yılında Roma’nın Batı ve Doğu Roma olmak üzere ikiye bölünmesiyle Katolik kilisesi ve

⁷⁵ Şahin, *Din- Dış Politika İlişkisi...*, s. 5.

⁷⁶ Torbjon L. Knutsen, *Uluslararası İlişkiler Teorisi Tarihi*, çev. Mehmet Özey, İstanbul: Açılım Kitap, 2006, s. 30-34.

buna bağılı olarak gücünü kiliseden alan Papalık Kurumu Avrupa'ya yön veren önemli bir siyasi güç haline gelmiştir. Hiyerarşik açıdan siyasi liderlerin en üstünde yer alan Papalık'ın taç giydirme, aforoz etme, tahttan indirme, bağılılık yeminini bozup kaldırabilme gibi hakları bulunmaktaydı.⁷⁷

İncil'de geçen ünlü “*Kayzer'in hakkını Kayzer'e, Tanrı'nın hakkını Tanrı'ya verin*” sözü, devlete karşı duyulan saygının ve Avrupa'da biri devlet diğeri kilise olmak üzere dünyevi ve ruhani iki ayrı kurumun varlığının göstergesidir.⁷⁸

Orta Çağ'da papa ile imparator arasında zaman zaman anlaşmazlıklar yaşanmıştır.⁷⁹ Erken Hristiyan Kilisesinin önemli filozoflarından olan Aziz Augustinius ideal devlet ve kilise ilişkisinin nasıl olması gerektiği hakkında döneme kılavuzluk eden bir eser yazmıştır. Augustinius bu eserinde bu dünyada ilahi ve dünyasal krallığın iç içe olduğunu, devlet ve kilisenin her ne kadar ayrı kurumlar olsa da devletin mutlak surette kiliseye bağılı olması gerektiğini savunmuştur. Bu durum Papalık'ın yükselmesinde ve Batı Avrupa'da devletin kiliseye bağımlı olmasına yol açmıştır. Batı Avrupa'da durum böyleyken Doğu Avrupa'da tam tersi olarak kilise devlete bağımlıydı. Bunun sebebi ise Doğu Avrupa'daki devlet sisteminin Batı Avrupa'ya nispeten daha güçlü ve otoriter olmasından kaynaklanmaktaydı.⁸⁰

Augustinius toplumsal hayatın düzeninin ilahi güç tarafından gerçekleştirildiğini savunmuştur. Buna göre insan, doğası gereği günahkârdır ve yine doğası gereği cebri kanunlara ihtiyacı vardır. Tanrı ise insanın bu doğasından dolayı kanunlar ve bu kanunları yürütmesi için yetki verdiği hükümdarlar ve krallar yaratmıştır. Bu yüzden vatandaşlar krallara itaat etmek zorundadır. Augustinius'un bu görüşü yaygınlaşarak Orta Çağ'a yön vermiş ve toplumlarda etkisini göstermiştir. Hükümdarların yetkilerini Tanrı'dan aldıkları inancı bu şekilde yerleşmiş ve Papa'ya duyulan itaat meşruiyetini bulmuştu. Bu durum Roma İmparatorluğu'nun yıkılıp, dayattığı siyasi görüşün de çökmesiyle birlikte son bulmuştur.⁸¹

⁷⁷ Vladimir Potyemkin, *Uluslararası İlişkiler Tarihi 1 (Diplomasi Tarihi)*, çev. Attila Tokatlı, 2. Basım, İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 2015, s. 125.

⁷⁸ Coşar, a.g.e., s. 23.

⁷⁹ Henry Kissinger, *Diplomasi*, çev. İbrahim H. Kurt, 3. Baskı, İstanbul: Kültür Yayınları, 2002, s. 49.

⁸⁰ Coşar, a.g.e., s. 40-41.

⁸¹ Knutsen, a.g.e., s. 38-39.

Papalar ve imparatorlar arasındaki güç çekişmelerinin hâkim olduğu XII. ve XIII. yüzyıllarda anlaşmazlıkların sebebi papaların seçimi, piskoposların atama yetkisi ve vergilendirme sorunlarından kaynaklanmıştır. İmparatorlar ve Papa arasında süren bu çekişmede zaman zaman dengeler değişmiştir. Eğitimin kilisenin tekelinden çıkmaya başlaması, merkantilizmin gelişmesi, yaşanan güç çekişmeleri, anayasacılık arayışları ve Kilise'nin zamanla ortaya çıkan bölünmüşlük durumu sonucunda kuvvetler ayrılığı kavramının temelleri atılmıştır. 1432 yılında Basel Konseyi'nde alınan kararlar çerçevesinde Papa'nın otoritesinin mutlak olduğu fakat siyasi, idari ve teolojik meselelerde Genel Konsey'e danışma zorunluluğu kararı alınmıştır. Bunun sonucu olarak Papa'nın yetkilerinin sınırlandırılması kralların dini konularda söz sahibi olma yetkisini beraberinde getirmiştir. Böylelikle güç dengesi yavaş yavaş değişmeye başlamış ve devletin yetkisi kilisenin bir adım önüne geçmiştir.⁸²

Görüldüğü üzere Orta Çağ dinlerin hâkim olduğu ve Tanrı'nın mutlak söz sahibi olduğu bir dönemdir. Bu dönemde din sadece siyasette değil, tüm alanlarda başrolü oynamıştır. Din bu dönemde hem insanların devlete olan itaatini sağlamada hem de devletlerin meşruiyetlerini kurmalarında başlıca faktör olarak kullanılmıştır.

2.1.1.2. Haçlı Seferleri

Silahlı birliklerin oluşturmuş olduğu Haçlı Seferleri, 1095 yılında Papa II. Urban'ın çağrısı üzerine başlayıp yaklaşık 200 yıl süren savaşlar dizisidir.⁸³ Haçlı Seferlerinde Papaların amacı dünya devleti kurma ve dünya hükümdarı olmaydı. Bu amacın kaynağı yukarıda da bahsettiğimiz Augustinius'un öğretilerinden kaynaklanmaktadır. Augustinius'un Teokratik Tarih Anlayışına göre şeytan ve Tanrı arasında olacak olan savaşın sonucunda bir Tanrı devleti kurularak devleti temsilen Papalar başa geçecektir. Bu sebeple Papalar amaçlarını gerçekleştirebilmek için Haçlı Seferlerini bir bahane olarak kullanmışlardır.⁸⁴

⁸² A.g.e., s. 41-45.

⁸³ Knutsen, a.g.e., s. 43.

⁸⁴ Salim Koca, "Haçlı Seferleri Sebep ve Sonuçları Bakımından Nasıl Değerlendirilebilir?", *Akademik Bakış*, C. 10, S. 20 (2017), s. 17-18.

Knutsen, Haçlı Seferlerini Papa'nın askeri kumandanlara destek ve zemin hazırladığı teolojik olarak meşrulaştırılmaya ihtiyacı olan hac yolculukları olarak tanımlamıştır. Augustinius'un Teokratik Tarih Anlayışını seferleri meşrulaştırmak için kullanan Papa, seferlerin temel amacının Hristiyanlığı korumak ve Müslümanların elinde bulunan Kudüs'ü geri almak olduğunu ileri sürmüştür.⁸⁵

Fatma Mansur Coşar'a göre haçlı seferlerinin üç nedeni vardır. Bunların başında Orta Çağ'da yerleşmiş olan dini tutkular gelmektedir. Din toplumun her alanına nüfuz ettiği için insanlar üzerindeki etkisi yaşamın her yönünde kendini göstermiştir. İkincisi ise Papanın bitmek bilmeyen güç arzusudur. Bu sebeple Katoliklikten ayrılan Bizans'ın tekrardan kontrol altına alınması amaçlanmıştır. Bu sebep dini ve siyasi sebeplerin bir arada olduğunun göstergesidir. Üçüncü sebep ise toplumsal katmanlara vaat edilen ödüllerden kaynaklanmaktaydı. Kilise, Tanrı uğrunda savaşmanın mükâfatlarını vaat etmiş ve bu yoldan dönmelerinin cezası olarak da aforoz edileceklerini belirtmiştir.⁸⁶

İlk üç Haçlı Seferinde her ne kadar dini çıkarlar ön planda tutulmaya çalışılsa da bu durum IV. Haçlı seferleriyle birlikte siyasi ve ticari bir görünüm kazanmaya başlamış ve dini kaygılardan uzak bir sefer halini almıştır.⁸⁷

Haçlı Seferlerinin Hristiyan Batı dünyası ve İslam dünyası üzerinde birçok etkisi olmuştur. Müslümanlar Haçlı Seferleri sayesinde askeri alanlarda düzenlemelere giderek daha güçlü ve düzenli ordulara sahip oldular.⁸⁸ Batı dünyasında ise başlangıçta ilk seferin başarılı olması Kilisenin itibarını ve gücünü bir süreliğine artırmış olsa da arkasından gelen başarısızlıklar, Kudüs'ün elde edilememesi ve seferlere katılmayanlara karşı yürütülen dini istismarlar Papanın yetkilerinin sorgulanarak güç ve itibar kaybı yaşamasına sebep olmuştur. Bu durum Batı dünyasında Protestan kilisenin kurulmasıyla sonuçlanan dinde reform hareketlerinin başlamasına yol açmıştır.⁸⁹

Haçlı Seferlerinin bunların yanı sıra uluslararası ilişkiler tarihine olan etkileri de oldukça önemlidir. Öncelikle Papanın yetkilerinin sorgulanması Avrupa'da yeni düşünce

⁸⁵ Knutsen, a.g.e., s. 43-44.

⁸⁶ Coşar, a.g.e., s. 50-51.

⁸⁷ A.g.e., s. 52.

⁸⁸ Knutsen, a.g.e., s. 44.

⁸⁹ Koca, a.g.m., s. 29.

akımlarının ortaya çıkmasına zemin hazırlayarak diplomasinin gelişimine katkı sağlamıştır. Bunun yanı sıra Haçlı Seferleri kıtalararası ve süreklilik arz eden ilk savaş olma özelliğine sahiptir.⁹⁰ Bu durum kıtalararası etkileşimin artmasına, Batı dünyasının Doğulu milletleri tanınmasına, yeni ticaret yolları keşfetmesine, İslam dünyasının kültürünü, ilmini ve teknolojisini tanıyıp Batı'ya taşınmasına ve düşüncelerin hızlı yayılmasına sebep olmuştur. O güne kadar yerel çapta yürütülen savaşlar, dinin etkisi ile büyük çaplı siyasi amaçlar taşıyan savaşlara dönüşmüş ve sonuçları da büyük oranda siyasi nitelik taşıma özelliği göstermiştir.

2.1.1.3. Reformasyon

Reform hareketleri 16. yüzyılın başlarında sömürü düzeni kuran kiliseye karşı bir başkaldırı hareketi olarak tanımlanabilir. Özellikle Haçlı Seferleri sırasında büyük bir güç ve prestij kaybına uğrayan kilisenin yozlaşmasının tarihi eskilere dayanmaktadır. Kilisenin bu duruma gelmesinin ve Reform hareketlerinin başlamasının altında yatan birçok sebep bulunmaktadır.

Öncelikle kilise ile devlet yöneticileri arasındaki anlaşmazlıklar oldukça şiddetlenmiş ve sık sık yaşanan çatışmalara dönüşmüştü. Bunun yanı sıra toplum tarafından Papalığa karşı olan nefret gün geçtikçe artmıştı. Usulsüz olarak alınan vergiler ve insanların din adı altında vaat edilenlerle kandırılması toplum içinde kiliseye olan güvenin oldukça azalmasına sebep olmuştu.

Kiliseye karşı yapılan Reform hareketlerine götüren en önemli sebeplerden biri de 15. yüzyıldan itibaren İtalya'da başlayan Rönesans hareketi ve bu hareketin beraberinde getirdiği Hümanizm akımıdır. Hümanistler kiliseye başkaldırarak öğretimdeki kilise tekeli sarsmışlardır. Özellikle İncil'de buldukları hatalar ve orijinal metinler üzerinde yaptıkları analizler doğrultusunda kilisenin otoritesinin sarsılmasına sebep olmuşlardır.⁹¹

Reforma giden sürecin hızlanmasındaki bir diğer sebep ise matbaanın icadıdır. Çok güçlü bir iletişim ağı sağlayan matbaacılık, kilisenin otoritesinin sarsılmasındaki büyük etkenlerden biri olmuştur.⁹² Matbaanın icat edilmesiyle birlikte basılan ilk eserler

⁹⁰ Knutsen, a.g.e., s. 44-45.

⁹¹ Knutsen, a.g.e., s. 61.

⁹² Stephen J. Lee, *Avrupa Tarihinden Kesitler: 1494-1789*, 3. Baskı, Ankara: Dost Kitabevi, 2009, s. 21.

İnciller, dini kitaplar ve Katolik Kilisesinin okuma kitapları olmuştur. Matbaanın icadı dar bir kesimin elinde bulunan metinlerin yaygınlaşmasına sebep olmuş ve bu da toplumdaki ihtilafları berberinde getirmiştir. Örneğin haritacılığın gelişip yaygınlaşması ile yerkürenin gerçek şekli ortaya çıkıp yayılmış ve böylelikle kilisenin dünyanın düz olduğu tezini çürütmüştür. Bunun yanı sıra matbaa sadece toplum açısından bir ihtivaya sebep olmamış aynı zamanda kilise içinde de bölünmelere yol açmıştır. Dini metinler basılıp yayıldıkça kiliselerin farklı görüşlere sahip oldukları ve birbirleri içinde çeliştikleri açığa çıkmıştır. Ayrıca 1517 yılında Protestanlığın babası olarak kabul edilen Martin Luther yozlaşmış kiliseyi hedef alan yazılarını 95 madde halinde yazarak bir kilise kapısına çivilemiştir. Bu maddeler daha sonra çoğaltılarak neredeyse tüm Avrupa'ya yayılmıştır.⁹³ Luther, kilisenin eski saflığını kaybettiğini savunmuş ve kilisenin egemenlik kaynağının Papa yerine kutsal kitaplar olduğunu söylemiştir. Ona göre insanların din konusunda yetkili bir aracıya ihtiyacı yoktur ve kendi hayatlarını kutsal kitaplara göre düzenleyebilirler. Luther kilisenin devlete bağlı olması gerektiğini ileri sürerek kilise tekeline kırmış ve Orta Çağ anlayışını da reddetmiştir.⁹⁴

Rönesans'ın önde gelen düşünürleri de reform hareketlerinin hız kazanmasında etkili bir rol oynamışlardır. Devletlerarası ilişkilerdeki ahlaki yetkinin Tanrı'da değil tamamen hükümdarda olduğunu savunmuş ve devletin üzerinde bir otorite olmadığını iddia etmişlerdir. Tanrı'yı siyasetten silerek onun yerine akılcılığı ön plana çıkarmışlardır. Örneğin Machiavelli'ye göre hükümdar, kendine güvenen ve Tanrı dâhil olmak üzere hiçbir şeye ihtiyacı olmadan kendi kendine yetebilen bir kurumdur.⁹⁵ Böylelikle din siyasetten ayrı bir unsur olarak görülmeye ve devletin kilisenin önüne geçtiği bir anlayış yaygınlaşmaya ve yerleştirilmeye başlanmıştır.

Tüm bu durumlar Orta Çağ'dan beri kiliseye karşı yapılması gereken reformun gerçekleşmesine sebep olmuştur. Reform hareketlerinin bu zamana kadar gerçekleşmeyip 16. yüzyılda gerçekleşmesinin altında yatan sebep tüm bu sayılan sebeplerin bir arada bulunduğu dönem olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca ulusal devletlerden sağlanan siyasi destek ve onay reformcuların işini kolaylaştırmıştır. Eğer reformcular krallar ve

⁹³ Knutsen, a.g.e., s.87-89.

⁹⁴ Coşar, a.g.e., s. 64.

⁹⁵ A.g.e., s. 74-75.

prensler tarafından sağlanan böyle bir destekten yoksun olsalardı şüphesiz sonları aforoz ve idama kadar gidecekti.⁹⁶ Bu sebeple siyasilerin de işe karışmasıyla reform hareketi dini kimlikten sıyrılarak siyasi bir harekete dönüşmüş oldu.

2.1.1.4. Ausburg Barışı

Katolik Kilisesi ve ona bağlı olan Kutsal Roma İmparatorluğu ile reform hareketleri sonucu ortaya çıkan ve güç kazanmaya başlayan Protestanlar arasında dini kurtarmak adına din üzerinden siyasi bir güç mücadelesi başlamıştı. Bu mücadelede Katolikler güç kaybeden taraf olurken, Protestan prens ve krallar ise kilisenin bu güç kaybını avantajlarına çevirmek için kullanmışlardır.⁹⁷

Protestanlığın hızla nüfuz kazanması sonucunda Kuzey Avrupa'nın büyük bir kısmı Protestan olmuş ve Kuzey Avrupa ikiye bölünmüştür. Katolik ve Protestan prensler arasında süren din ve hanedan savaşları 1555 yılında imzalanan Ausburg Barışı ile sona ermiştir. Bu barış, imparator Katolik olsa bile kral ve prenslerin Protestan olmalarına imkân tanımıştır. Ausburg Barışı ile birlikte yer edinen *cujus regio, ejus religio* (kimin bölgesi, onun dini) ilkesine göre prens ve krallar istedikleri dini kabul etmekte özgürdür; fakat nüfuzu altında yaşayan halklar kendi hükümdarlarının dinine tabii olacaktır. Bu ilke ile halkların prenslere başkaldırması yasaklanmış ve halk tam olarak prenslerin hâkimiyeti altına girmiştir. Bunun sonucunda yeni kiliseler ortaya çıkmıştır. Prensler bu kiliselerin başı olmuş ve kilise ile ilgili her kararı almada etkin ve söz sahibi konuma gelmişlerdir. Böylelikle kilisenin devlete değil, devletin kiliseye hâkim olduğu dönem başlamıştır.⁹⁸ Kimin bölgesi, onun dini kavramı Avrupa'da ulus-devlet sisteminin tohumlarını atan bir kavram olmuştur.

Ausburg Barışı her ne kadar prens ve krallara kendi egemenlikleri altında bulunan halkların dinini belirleme yetkisi vermiş olsa da bu durum uygulamada pek başarılı olamamıştır. Bunun temel sebebi; bu hakkın Protestanlığın Luthercilik koluna tanınırken özellikle Fransa'da önemli bir nüfuza sahip olan Calvinistlere tanınmamış olmasından kaynaklanmaktadır.

⁹⁶ Lee, a.g.e., 25.

⁹⁷ Şahin, *Din- Dış Politika İlişkisi...*, s. 18.

⁹⁸ Coşar, a.g.e., s. 68-69.

Ausburg Barışı ile prenslerin Papa'ya ve Kutsal Roma imparatorluğuna olan dini ve siyasi bağılıklarının kopması, onlara yeni bir hareket serbestisi tanımış oldu. Bunun üzerine birlik kavramı çökmüş oldu ve prensler politikalarına haklı bir gerekçe bulmak amacı ile *raison d'état* ve güç dengesi kavramlarını geliştirdiler.⁹⁹ Uluslararası ilişkilere yön veren ve savaşların ve güç dengesinin rolünü belirleyen *raison d'état* kavramı, o tarihten itibaren hükümdarların Avrupa'yı bir satranç tahtasına çevirmelerine sebep oldu ve din olgusu siyaset kavramının arka planında yer almaya başladı.

Raison d'état kavramı devletin varlık nedenidir. Bu kavram devletin çıkarı için kullanılan her türlü yolun meşru ve haklı olduğunu ifade etmektedir. *Raison d'état* kavramı Fransız siyasetçisi ve modern devlet sisteminin babası olarak kabul edilen Kardinal Richelieu tarafından geliştirilmiştir. Avrupa'nın ilk ulus-devletlerinden olan Fransa'da dini baskı ve kısıtlamaların azalması bu kavramın ülke çıkarları için kullanılmasına sebep olmuş ve Fransa'yı uzun süre din savaşlarından uzak tutmuştur. Fransa'nın Katolik olmasına rağmen bu politikayı benimsemesinin sebebi yeniden canlandırılacak olan bir Kutsal Roma İmparatorluğu'nun en büyük zararı Fransa'ya verecek olmasıydı. Richelieu, bu sebeple Fransız devletinin çıkarlarını her türlü dini amacın üzerinde tutan bir politika sergilemiştir.¹⁰⁰

Ausburg Barışı ile siyasi ve dini alanda hükümdarın otoritesinin sorgulandığı ve tartışıldığı bir dönem başlamıştır. Ausburg Barışı ve Otuz Yıl Savaşlarına son veren Vestfalya Anlaşmaları arasındaki yaklaşık yüz yıllık dönem, din ve siyasetin iç içe geçmiş olduğu savaşların arttığı bir dönem olmuş ve uluslararası ilişkiler tarihinin şekillenmesinde etkili olmuştur.

2.1.1.5. Otuz Yıl Savaşları

Avrupa'da uzun yıllar süren din savaşları yaşanmıştır. Ausburg barışının getirmiş olduğu kimin bölgesi onun dini anlayışı görelî bir barış ortamının oluşmasını sağlamış olsa da ilkenin beraberinde getirdiği ulus-devlet anlayışının yerleşmeye başlaması otuz yıl sürecek dini nitelikli bir savaşın yaşanmasına sebep olmuştur.

⁹⁹ Kissinger, a.g.e., s. 50.

¹⁰⁰ A.g.e., s. 50-51.

1618 yılında Bohemya isyanı ile Prag'da patlak verip tüm Avrupa'ya yayılan Otuz Yıl Savaşları, farklı tarafların ve çıkarların sahnede olduğu beş büyük savaştan oluşmaktadır. Savaşın asıl tarafları olan Fransa, Danimarka, İsveç ve Avusturya-İspanya Habsburgları Almanya'yı pek fazla ilgilendirmeyen konular çerçevesinde Alman topraklarında savaştılar ve Almanya'yı uzun yıllar boyunca içinden çıkamayacağı bir parçalanmışlık ve sorunlar içinde bıraktılar.¹⁰¹

Habsburglar'ın Avrupa'nın büyük bir kısmını ellerinde tutuyor olması ve bu yayılmacılığın Fransa'yı tehdit ediyor oluşu uzun yıllar süren Fransa-Habsburglar çatışmalarına sebep olmuştu. IV.Henry her ne kadar barışçıl bir dış siyaset izlemiş olsa da Richelieu'nun gelmesi Fransa'nın politikasını Habsburgların otoritesine son verme yönünde değiştirmesine sebep oldu.¹⁰² Kardinal Richelieu başa geldiğinde Habsburg Kutsal Roma İmparatoru olan II. Ferdinand Protestanlığı ezmeye ve Katolik dinini tekrardan canlandırarak eski gücüne kavuşturmaya yönelik politikalar izlemekteydi. Karşı-Reformasyon adı verilen bu dönem 1618 yılında patlak veren Otuz Yıl Savaşlarına yol açtı.¹⁰³

Richelieu, ortaya çıkardığı *raison d'état* kavramını ülkesinin çıkarları için kullanmaktan geri kalmamıştır. Devlet çıkarını her şeyin üzerinde tutan Richelieu, bu politikasıyla Fransa'yı Otuz Yıl Savaşlarının ardından Avrupa'nın yeni gücü olarak ortaya çıkarmıştır. Richelieu, "*İnsan ölümsüzdür; kurtuluşu bu dünyadan sonradır. Devlet ise ölümsüz değildir; kurtuluşu ya şimdi sağlanır veya hiçbir zaman.*" sözünden de anlaşılacağı üzere Fransa'nın çıkarlarını her türlü dini amacın üzerinde tutmuştur. Bu sebeple Katolik olmasına rağmen Protestan prenslerin tarafında yer almıştır. Richelieu'nun karşıtı olan II. Ferdinand ise, devletin dine hizmet için var olduğu düşüncesinden bir an olsun sıyrılamamıştır. Richelieu 1629 yılında Ferdinand'a prenslerin istedikleri dini seçmelerinde serbest olması ve Reformasyon döneminde ele geçirdikleri kilise topraklarını korumalarına izin verilmesi şartıyla Habsburgların politik üstünlüklerini kabul edeceklerine dair bir öneri sunmuştu. Fakat Ferdinand imparatorluğunun güvence

¹⁰¹ Lee, a.g.e., s. 109-110.

¹⁰² Lee, a.g.e., s. 110-111.

¹⁰³ Kissinger, a.g.e., s. 51.

altına alınmasına sebep olacak bu fikri reddederek dine bağlılık konusunda taviz vermemiştir.¹⁰⁴

Ferdinand'ın bu tutumu Richelieu'u İsveç'in Protestan kralı ile anlaşma yapmasına götürmüştür. İsveç'e Kutsal Roma İmparatorluğu ile savaşması için para yardımı yapmış¹⁰⁵ ve bu durum İsveç kralının Kuzey Alman toprakları üzerindeki İsveç'i Alman devleti haline getirme isteği doğrultusunda işine yaramıştı.¹⁰⁶ Fransa ve İsveç'in Habsburglara karşı yaptıkları bu ittifak Roma imparatorluğuna karşı oluşturulan bir güç dengesi idi ve her iki taraf da dini kimliklerini bir kenara bırakarak devletlerinin çıkarları doğrultusunda hareket etmişlerdi.

Savaş sona erdiğinde Fransa Avrupa'da sözü geçen bir devlet konumundaydı ve topraklarını genişletmişti. Fransa'nın sayesinde Habsburglar engellenmiş ve Kutsal Roma İmparatorluğu her biri bağımsız bir politika gütmekte özgür olan üç yüzden fazla prensliğe bölünmüştü.¹⁰⁷ Orta Avrupa savaş sebebiyle ekonomik ve siyasal anlamda parçalanmıştı. Bunun aksine kuzey-batı Avrupa ise bu savaştan güçlenerek çıkmıştı. İngiltere, İsveç, Hollanda ve Fransa savaşın belli dönemlerinde savaşa dâhil olarak, savaş topraklarından uzak tutmuşlar ve toprak bütünlüklerini sağlayarak siyasal güçlerini artırmışlardır. Almanya ise bir ulus-devlet olamadan daha uzun yıllar sürecektir bir parçalanmışlığa mahkûm edilmiş oldu.¹⁰⁸

Otuz Yıl Savaşlarının sebeplerine, seyrine ve sonuçlarına bakıldığında bu savaşın ne derece dinsel bir savaş olduğu sorusu sorulabilir. Stephen Lee bu soruyu iki farklı yorumla cevaplamıştır. İlk olarak, savaşın başlangıcı ve gelişmesi açısından dinsel bir niteliğe sahip olduğu söylenebilir. Otuz Yıl Savaşlarına götüren sebepler arasında 1555 tarihli Ausburg Barışının getirdiği göreceli barış ortamının bazı imparatorlar tarafından karşı-reform ile bozulması, barış dışında bırakılan Kalvinistlerin saldırgan ve Katolik karşıtı tutumları ve İmparatorluğun Bohemya'da Çek milliyetçiliğinin dinsel temellerini yok ederek Katolikliği zorla yayma çalışmaları gösterilebilir. Tüm bu sebepler savaşın niteliğinin dini olduğu konusunda bir görüş oluşturmaktadır. Lee ikinci yorumunda,

¹⁰⁴ Kissenger, a.g.e., s. 52-53.

¹⁰⁵ Kissenger, a.g.e., s. 54.

¹⁰⁶ Lee, a.g.e., s. 112.

¹⁰⁷ Kissenger, a.g.e., s. 57.

¹⁰⁸ Knutsen, a.g.e., s. 117-119.

savaşın tamamen dinsel bir nitelikte olduğu tezini çürüten birçok faktörün mevcut olduğunu söylemektedir. Öncelikle savaş Bohemya’da patlak verdiğinde birçok Protestan devletin dindaşlarının yardımına koşmayı reddetmesi, bu kararın dinden tamamen uzak siyasi bir karar olduğunun göstergesidir. Katolik Fransa’nın kendi çıkarları doğrultusunda Protestan devletlere verdiği destek ve Osmanlı Devleti ile yaptığı anlaşma da savaşın stratejik boyutunun dinin önüne geçtiğinin ve dinin devletlerin politikalarını uygulamada kullandıkları bir araç görevi gördüğünün kanıtıdır.¹⁰⁹

Richelieu’nun başlatmış olduğu dünyada devletler *raison d’état* kavramı çerçevesinde ahlaki kurallardan yoksun bir şekilde hareket etmeye başlamışlardı. Güçlü devletler çıkarları doğrultusunda egemenliklerini ve nüfuzlarını artırma politikası güderken, zayıf devletler ise ayakta kalabilmek için koalisyonlar oluşturacaktı. Eğer oluşturulan koalisyonlar saldırıyı kontrol altına alabilecek güçte ise güç dengesi ortaya çıkacaktı.¹¹⁰

Uluslararası ilişkilerin güce dayandırılmaya başlandığı bu yıllardan itibaren din etkisini zamanla kaybetmeye başlamıştır. Din ve siyasetin birlikte egemen olduğu ve diplomasinin seyrinin belirlendiği Otuz Yıl Savaşlarının ardından imzalanan Vestfalya Anlaşması; uzun yıllar süren din savaşlarına noktayı koyan bir anlaşma niteliği taşımıştır.

2.1.1.6. Vestfalya Anlaşması

Uluslararası hukuk uzmanı olan Leo Gross, Vestfalya’yı “*eski dünyadan yenedünyaya uzanan görkemli kapı*” olarak tanımlamıştır.¹¹¹ Vestfalya’nın birçok siyaset bilimci tarafından modern uluslararası sistemin başlangıcı olarak kabul ediliyor olması ise bu tanımı doğrular niteliktedir. Diploması tarihinde bir dönüm noktası olma özelliği taşıyan anlaşmalar neticesinde uluslararası ilişkiler disiplini yıllardır bulunduğu kabından sıyrılarak yeni bir yöne evirilmeye başlamıştır.

Vestfalya Anlaşması, tek bir anlaşmadan ibaret değildir; Habsburg İmparatorluğu elçilerinin 24 Ekim 1648’de Fransa ile Münster’de ve İsveç ile Osnabrück’te ayrı ayrı

¹⁰⁹ Lee, a.g.e., s. 114-115.

¹¹⁰ Kissinger, a.g.e., s. 59.

¹¹¹ Daniel Phillott, “The Religious Roots of Modern International Relations”, *World Politics*, Vol. 52, No. 2 (2000), s. 208.

imzaladıkları sözleşmeler bütünüdür.¹¹² Aslında iki tane Münster anlaşması mevcuttur. Bunlardan öteki İspanya ve Hollanda arasında imzalanmıştır, fakat aynı tarihte imzalanmadıkları için Vestfalya Barışının bir parçası olarak dâhil edilmemiştir. Bu antlaşmalarda imparatorluktaki tüm önemli meseleler ele alınmış, İsveç ve Fransa'ya bölgesel ve mali tavizler verilmiş ve savaşlarda yapılmış olan değişikliklere uyum sağlamak amacıyla İmparatorluk Anayasası ve dini barışı yeniden düzenlenmiştir.¹¹³

Vestfalya Anlaşmaları, Alman topraklarındaki dinsel karışıklıklara son vermiş ve kalıcı uzlaşmalar sağlanmasına öncülük etmiştir. Bunun için ilk olarak dini farklılıklara hoşgörü ile yaklaşılması teşvik edilmiştir. Ausburg'un yanlılarından biri olan prenslerin dinini halka dayatması sistemine son verilmiştir. Prensler hala devletlerinin resmi dinini belirleme yetkisine sahip olmuş fakat dinsel azınlıkların hakları güvence altına alınmıştır. Bu hususta anlaşmada birtakım boşluklar bulunsa da dinsel hoşgörü ortamı büyük ölçüde sağlanmıştır. Ayrıca Ausburg'un "kimin bölgesi onun dini ilkesi" yalnızca Katolik ve Luthercilere yönelikti ve diğer Protestan mezhepleri bu ilkenin dışında bırakılmıştı. Vestfalya ile bu duruma son verilmiş ve dinsel kargaşalara sebep olan Calvencilik mezhebi resmi bir statü kazanmıştır.¹¹⁴

Vestfalya Anlaşması aynı zamanda her iki mezhep için de eşit temsil hakkı tanınmasına sebep olmuştur. Dinsel kararların basit çoğunluk yöntemiyle alındığı döneme son verilerek her iki grubun da ortak kararı alması gerekliliği getirilmiştir. Ayrıca dinsel azınlıklara yapılan eziyetler hoşgörü ortamının oluşturulmaya başlanmasıyla azalmış ve imparatorluk içinde dinsel uzlaşmalar sağlanmıştır.¹¹⁵

Vestfalya Anlaşması her ne kadar dinin etkisinin arka planda kaldığı bir anlaşma niteliği taşımış olsa da dinsel savaşları tamamen yok edememiştir. Papalık ve İmparatorluğun yetkileri zayıflatılmış ve krallıklar bağımsız hareket edebilen egemen siyasi birimler haline gelmişlerdir.¹¹⁶

¹¹² Lee, a.g.e., s. 124.

¹¹³ Logan Kilsdonk, "The Thirty Years War(s)", *Lawrence University Honors Projects*, 2018, s. 55-56.

¹¹⁴ Lee, a.g.e., s. 124-125.

¹¹⁵ Lee, a.g.e., s. 126.

¹¹⁶ Mehmet Emin Çağırın, "Din ve Uluslararası İlişkiler", *Uluslararası İlişkiler: Giriş, Kavram ve Teoriler*, Der. Haydar Çakmak, Ankara: Platin Yayınları, 2007, s. 373.

Vestfalya, uluslararası sistemin kuruluş anı olarak kabul edilir. Vestfalya'nın bileşen anlaşmaları Osnabrück ve Münster Anlaşmalarında egemenlikten, kurucuların niyetlerinden ve Vestfalya'yı takip eden devlet uygulamalarından açıkça bahsedilmemiştir. Fakat anlaşmanın egemen devletler sisteminin gelişiminde hem dönüm hem de dayanak noktası olması bu durumun Vestfalya ile geldiğine işaret eder. Bu durum devletlerin ve emperyalist kurumların statülerinden ve dinin statüsünden belirgindir.¹¹⁷

Vestfalya savaşa katılan devletler için farklı sonuçlar doğurmuştur. Fransa ve İsveç savaştan kazançlı ayrılan devletler olmuştur. İsveç savaş sonrası kendini Fransa ile diplomatik açıdan eş düzey gördüğü için diplomatik görüşmelerin ayrı ayrı yürütülmesini talep etmiştir. Fransa, diplomatik ve askerî açıdan üstün konuma ulaşmıştır. Bunun üzerinde Richeliu'nun başarılı diplomatik öngörüsü yatmaktadır. Habsburgların güçlerinin sınırlandırılması ve Kutsal Roma İmparatorluğu sınırlarının güvence altına alınması Fransa'nın yayılmacı politikasına zemin hazırlamıştır. İspanya ve Avusturya ise savaştan sonra en çok yıkıma uğrayan devletler olmuştur. Avusturya bu tarihten itibaren doğruya doğru genişleme politikası güderek Osmanlı Devleti'nin zayıflayışını fırsat olarak görmüş ve zamanla kendini toparlayarak güçlü ve etkili bir rakip konumuna ulaşmıştır. İsveç ise başta güçlü olarak çıktığı savaştan yanlış stratejiler uyguladığı için zamanla gücünü yitirmiştir.¹¹⁸

Anlaşma aynı zamanda Avrupa'nın ortasındaki küçük devletlere de egemenlik hakkı tanımıştır. Bu bölgede Kutsal Roma İmparatorluğunun yetkileri devre dışı bırakılmış ve İmparator siyasi açıdan güçsüz bir konuma düşürülmüştür. Bu sebeple Avrupa'nın ortası, Batı Avrupa'daki güçlü ve yayılmacı devletler ile doğudaki devletler arasında parçalanmış ve idaresi zor bir tampon bölge niteliğinde kalmıştır.¹¹⁹

Egemenlik hakkına kavuşan küçük devletler ayakta kalabilmek ve var olmak için yeni bir güç dengesi oluşturma çabasına girerken; Fransa, İspanya ve Avusturya gibi devletler arasında ise rekabet ve hiyerarşi savaşı devam etmiştir. Vestfalyan sistemin getirmiş olduğu bu yeni düzenin sonucunda sisteme katılan yeni devletler Almanya'nın

¹¹⁷ Philpott, a.g.m., s. 211.

¹¹⁸ Lee, a.g.e., s. 126-128.

¹¹⁹ Knutsen, a.g.e., s. 119.

parçalanmasına ve uzun yıllar boyunca birleşememesine sebep olurken, Fransa ise Avrupa'nın yeni gücü olmuş ve egemenlik alanını genişletmiştir.¹²⁰

Görüldüğü üzere devletlerin sınırlarını belirlemede, anlaşma şartlarını görüşmede ve birbirlerine üstünlük sağlama yarışlarında çıkarları başlıca rolü oynamıştır. Diplomaside bir dönüm noktası olarak görülen Vestfalya, aslında o gün anlaşmayı yapan devletler açısından kalıcılığı olmayan bir anlaşma niteliğindedir, çünkü toprak kazanan devletler ilerleyen zamanlarda topraklarına yenilerini ekleme umudu taşıyorlardı.¹²¹ Devletlerin çıkarlarını temel alan bu amaçları sistemin yapısında da değişiklikleri beraberinde getirdi. Dini çatışmalar sonucu ortaya çıkan ve belirli bir toprak parçası gayesi üzerinde konuşlanan devlet sistemi yerleşmeye ve zamanla modern bir nitelik kazanmaya başladı. Teritoryal devlet sistemi adı verilen bu sistemde devlet, belirli sınırlara sahip ve bürokratik bir yapı çerçevesinde yönetilen yapılar haline dönüştü.¹²² Zamanla çizilen ve belirginleşen bu sınırlar, o toprak parçası üzerinde yaşayan insanlarda gün geçtikçe aidiyet duygusunun oluşmasına sebep oldu. Bu aidiyet ve birliktelik duygusu ise yeni ortak kimlik oluşumlarına ve zamanla güçlenen milliyetçilik duygusuna yol açtı. Eskiden ortak kimlik olarak dini kimliği benimseyen topluluklar, aynı sınırlar içerisinde dinin yanı sıra dil, millet ve kültür kimlikleri oluşturarak milliyetçi duygularını geliştirdiler. Milliyetçilik olgusu ise zamanla savaşların yeni sebeplerinden biri haline gelerek kimi imparatorlukların parçalanmasına yol açtı.

Kısaca Vestfalya Barışı sadece dini fanatizmi disiplinden uzak tutup mezhep savaşlarına son vermekle kalmayıp, sistemsel bir değişim ve dönüşüme de sebep olmuştur. Yeni bir devletler sistemi ortaya çıkmış ve önceden temelleri atılmış olan devlet egemenliğine dayalı modern uluslararası ilişkiler sistemi güçlendirilmiştir.

2.1.2. Vestfalya Sonrası Dinin Uluslararası İlişkilerdeki Yeri

Dinin uluslararası ilişkilerdeki rolü dönem dönem farklılık göstermektedir. Vestfalya Barışı'na kadar olan süreçte devletlerin iç ve dış politikalarında temel unsur olan dinin etkisi bu dönem itibariyle kırılmaya başlamıştır. Ulus devletlerin ortaya

¹²⁰ Merve S. Özel Özcan, "Westphalian Devletler Sistemi ve Modernleşmenin Geleneksel Dünyanın Büyük Güçleri Olan İmparatorluklara Etkisi", *Kırıkkale Üniversitesi: Jebpir Dergisi*, C. 5, S. 1 (2019), s. 55.

¹²¹ Lee, a.g.e., s.129.

¹²² Knutsen, a.g.e., s. 124.

çıkmasıyla değişen uluslararası sistemde dinin devre dışı bırakılmasıyla aklın önemine vurgu yapılmaya başlanmıştır.

Ulus devletlerin ortaya çıkmasında her ne kadar Vestfalya Barışını temel alsak da gelişmesi, yerleşmesi ve yayılmasında Fransız İhtilali'nin yaydığı düşüncelerin rolü oldukça büyüktür. Ulus devletlerin dini siyasi hayatın dışında tutarak laik bir çizgide yürüdükleri sistemde din artık dış politikada amaca ulaşmak için araç konumunda kullanılmıştır.¹²³

17. yüzyıldan itibaren gelişmeye başlayıp 18. yüzyılda en parlak dönemini yaşayan Aydınlanma Çağı, aklın üstünlüğünü savunan filozofların bulunduğu bir dönemdir. Akıl Çağı olarak da bilinen bu dönemde dinsel ve metafiziksel yaklaşımlar son bularak yerini rasyonaliteye bırakmıştır. Bu dönemde daha önceleri sorgulanması ve eleştirilmesi mümkün olmayan şeyler akılcı yaklaşım kullanılarak sorgulanmaya başlamıştır. Bu yaklaşıma göre gerçekten emin olana dek hiçbir şeyi kabul etmemek ve önyargılı davranmaktan kaçınmak gerekmektedir.¹²⁴ Bu durum beraberinde insanları sorgulamaya itmiş ve insanları din konusunda sorgusuz olarak dayatılan düşüncelerden akıl yoluyla sıyrılmasına götürmüştür.

Durkheim, Freud, Marx, Voltaire ve Weber gibi Aydınlanma Çağı bilim adamları çalışmalarında geçmişin batıl inançlarından ve önyargılarından arınmış olan rasyonel ve bilimsel temelli yeni bir toplum şekillendirdiler.¹²⁵ 18. yüzyılda en güçlü dönemini yaşayan ve merkez olarak Fransa'ya yerleşen Akıl Çağı'nda, filozoflar insan aklının önem kazanmasına ve insanın mutluluğunun üstünlüğüne dikkat çekmişlerdir. Bu filozofların amaçları dini ortadan kaldırmak değil, Tanrı'ya hak ettiği yüceliği kazandırmak olmuştur. Onlara göre Tanrı doğanın içinde değil, üzerinde bir yerde olmalıdır. Böylelikle Tanrı'nın merhametsiz ve despot bir efendiden kutsal ve akıllı bir ruh olarak görülmesini sağlamışlardır.¹²⁶

Dinin etkisi sadece siyasi alanda değil, başta sosyoloji olmak üzere bütün sosyal bilimlerde kendini göstermiştir. Sosyologlar dinin insan zihni üzerinde neden olduğu

¹²³ Çağırın, a.g.e., s. 373-374.

¹²⁴ Lee, a.g.e., s. 252-253.

¹²⁵ Jonathan Fox ve Shmuel Sandler, "The question of Religion and World Politics", *Terrorism and Political Violence*, Vol. 17, No. 3 (2005), s. 296.

¹²⁶ Lee, a.g.e., s. 254-255.

cehalet ve batıl inancın tekeline kırarak aklın ve bilimin savunuculuğunu yapmışlardır. Sosyologlar tarafından dinin hiçbir önemi olmadığı anlayışı beraberinde sekülerleşme teorisinin doğmasına yol açmıştır. Bu teori, ekonomik kalkınma, kentleşme, modern sosyal kurumlar, çoğulculuk, artan okuma yazma ve eğitim oranları ile bilim ve teknolojiye ilerlemeler gibi modern faktörlerin arttığı bir dünyada dinin önemsiz bir güç haline geleceğini savunmuştur.¹²⁷

Sekülerleşme teorisinin temel iddiası; modernleşme ile birlikte dini inançların etkisinin azaltılarak dinin kişiye özel hale gelmesi ve sembolik bir değer taşıyarak sosyal hayatı düzenleyici işlevinin olmaması şeklindedir. Bu şekilde din, kamu hayatı dışında tutulmuş ve etkisinin bireysel çapta kalması sağlanmıştır. Bu durum bize modernleşme ile sekülerleşme arasındaki sıkı bağı göstermektedir. Modernleşmenin getirdiği toplumsallaşma ile örgütlenmeler yerel düzeyden toplumsal düzeye çıkarılmıştır. Toplumsallaşmanın en tipik modeli olan ulus devlet modelinin gelişip yerleşmesi ise bireyin odak noktasının cemaatlerden toplumlara kaymasına ve bu sebeple kaynağını cemaatlerden alan dinin zayıflamasına sebep olmuştur. Kısaca din sekülerleşme ile kişinin özel alanına indirgenmiş ve kişisel kimliğinin oluşumundaki bir unsur olmaktan ileri gidememiştir.¹²⁸

Temelini Vestfalyan düzenin oluşturduğu ve Fransız ihtilalinin etkisi ile iyice yerleşen ulus devlet sisteminin oluşturduğu yeni sistemde din uluslararası ilişkilerdeki belirleyiciliğini tamamen kaybetmiştir. Bu dönemden itibaren ortaya çıkan dünya düzenlerinde de temel faktör din yerine ulus devlet sistemi olmuştur.¹²⁹ Napolyon Savaşları sonrası oluşturulan Viyana Düzeni, I. Dünya Savaşı sonrasında oluşturulan Versay Düzeni ve II. Dünya savaşı sonrasında oluşturulan Yalta Düzeni ile din, uluslararası ilişkiler disiplininin dışında kalmıştır.

1815 yılında Viyana Kongresi ile temelleri atılan Avrupa Uyum; İngiltere, Fransa¹³⁰, Rusya, Prusya ve Avusturya'nın Napolyon savaşlarıyla bozulan Avrupa'nın

¹²⁷ Fox ve Sandler, a.g.m., s. 296.

¹²⁸ Hüseyin Bal, "Din Dünyayı Terk Ediyor Mu?", *Demokrasi Platformu*, C. 2, S. 6 (Bahar 2006), s. 184-187.

¹²⁹ Çağırın, a.g.e., s. 373.

¹³⁰ Fransa, Avrupa Uyumuna sonradan dâhil edilmiştir. Önceleri İngiltere, Rusya, Avusturya ve Prusya'nın önderliğindeki Kutsal İttifak, 27 Eylül 1818'de toplanan Aix-la-Chapella konferansında işgal altında

siyasi sistemini düzenlemek ve uluslararası sistemdeki güç dengesini yeniden tesis etmek amacıyla düzenledikleri bir dizi toplantılardır. Bu uyumun kurulması ve sürdürülmesi aşamalarında ise dinin hiçbir etkisi olmamıştır. Burada tamamen devletlerarasındaki sorunların giderilmesi ve devletlerin çıkarlarını gözetmeleri amacı yatmaktadır. 1853-56 yılında gerçekleşen Kırım Savaşı bu duruma en güzel örnektir. Bu savaşta İngiltere ve Fransa, aynı dine mensup oldukları Rusya'ya karşı düşmanları olan Osmanlı Devleti'nin yanında yer alarak; kurulan ittifakların artık çıkar temelli olduğunu ve dinin bu anlamda geri plana itildiğini kanıtlamıştır.¹³¹

Viyan Kongresi'nin ardından Rusya, Prusya ve Avusturya arasında ikinci Napolyon tehlikesinden korunmak amacıyla bir Üçlü Kutsal İttifak gerçekleştirildi. Bu ittifakta üç ülkenin hükümdarı da Hristiyan dininin adalet, barış ve şefkat kurallarını kendilerine rehber edinecekleri ve birbirleri ve toplumları ile olan ilişkilerinde Tanrı'nın emrettiği yoldan ayrılmayacaklarına dair anlaşmaya varmışlardı. Bir süre sonra bu ittifaka İngiltere de dâhil olmuş ve ittifak dörtlü hale gelmiştir. Bu ittifak anlaşması üye devletlerin çıkarlarını ve Avrupa barışını sürdürmeleri adına toplantılar düzenlenmesini öngörmüştür. ¹³² Yukarıda da bahsettiğimiz bu sistem Avrupa Uyumunu sistemini doğurmuştur. Görüldüğü üzere dinsel ilkeler devletlerin çıkarlarını gerçekleştirmeleri ve ittifak oluşturmaları konusunda bir araç olarak kullanılmış ve din bu noktadan daha ileriye gidememiştir.

Ulus devlet anlayışı sadece Avrupa ile sınırlı kalmamış zamanla diğer kıtalarda da etkisini göstermeye başlamıştır. Bu durumun örneklerini Amerika kıtasında görmek mümkündür. ABD bağımsızlık savaşı verirken aynı dine, dile ve kültüre sahip olduğu İngiltere'ye karşı savaşımıştır. Bu ise ulus devlet bilincinin Amerikan halkında yerleştiğini, ayrı bir toprak parçasında ayrı ve bağımsız bir ulus olma amacının oluştuğunu ve bu süreçte dinin hiçbir etkisinin olmadığını göstermektedir. ¹³³ Bu süreçten sonra bağımsızlığını kazanan ABD tarafından ortak bir kültürel aidiyet oluşturmak ve

bulunan Fransa'nın durumunun görüşülmesi sonucu Fransa'nın da dâhil edilmesi ile "Beşli İttifak" haline getirildi. Böylelikle Fransa, kendisine karşı kurulmuş olan ittifaka sonradan dâhil edilmiş oldu. Daha detaylı bilgi için bkz. Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, 4. baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1995, s. 114-117.

¹³¹ Çağırın, a.g.e., s. 374-375.

¹³² Uçarol, a.g.e., s. 114-115.

¹³³ Çağırın, a.g.e., s. 375.

ulus devlet bilincini sağlamlaştırmak adına sivil bir din inşa edilmiş ve bu sivil din Amerikan kimliğinin bir parçası olmuştur. Sivil din ve Amerikan kimliği ve dış politikası üzerindeki etkisine sonraki bölümlerde ayrıntılı olarak değinilecektir.

Ulus devlet anlayışı Batı'da etkisini gösterdiği kadar Doğu'da etkisini gösterememiştir ve dine karşı verdiği mücadeleyi Orta Doğu'da kazanamamıştır. Din, doğulu devletlerin kimliklerine daha çok nüfuz etmiştir. Doğası itibari ile evrensel olan din, ulus devletlerin sınırları içerisinde sınırlandırılmaz. Ulus devlet ise sınırları içerisinde kendi kontrolü dışında bir müdahaleyi kabul etmez.¹³⁴ Bu sebeple dini hem iç hem dış politika kimliklerinin inşasında başlıca aktör olarak kullanan doğulu devletlerde, ulus devletler bu baskınlığı kuramamışlardır.

Viyan'a düzeninin ardından gelen Versay ve Yalta düzenleri, dünya tarihine yön vermiş olan iki büyük dünya savaşının ardından oluşturulmuştur. Bu savaşların sebepleri, tarafları, yapılan ittifaklar, elde edilmesi amaçlanan çıkarlar ve savaşlar neticesinde alınan kararlara bakıldığında dinin hiçbir aşamada yer almadığı görülmektedir. Orta çağ Avrupa'sında dini amaç etrafında birleşip birlikte savaşan bu devletler, dünya savaşlarında çıkarları uğruna birbirleriyle savaşmışlardır.

I. Dünya Savaşı sonrası 28 Haziran 1919'da savaşın galipleri ile Almanya arasında yapılan Versay Barışı ile Almanya, topraklarının bir kısmı ile sömürgelerinin tamamını kaybederken aynı zamanda birçok yaptırıma maruz kalmıştır. Savaşın galibi olan başta İngiltere ve Fransa, Versay Barışı ile oluşturulan düzende çıkarları doğrultusunda hareket etmişler ve çıkarları çatışan noktalarda ise rekabete girmişlerdir.¹³⁵ Bu süreçte dini dış politikalarında amaç olarak kullanmamışlar, sadece gerektiğinde bir araç olarak kullanmışlardır.

II. Dünya Savaşı'nın ardından kurulan ve Soğuk Savaş dönemine hâkim olan Yalta Düzeninde de dinin, devletlerin dış politika amaçlarını gerçekleştirmelerinde bir araç olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu dönemde başat aktörler değişmiş, ABD ve Sovyetler Birliği başat aktörler olarak sisteme yön vermeye başlamışlardır. Çatışmaların başlıca kaynağı ideolojiler olmuş ve bu dönemdeki rekabetler iki farklı ideolojinin

¹³⁴ Mehmet Şahin, "Uluslararası Politikanın Ruhu: Din", *ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi)*, 2007, s. 615.

¹³⁵ Uçarol, a.g.e., s. 510-511.

çıkarları etrafında şekillenmiştir. Bu süreçte ABD, dini bir propaganda aracı olarak kullanmış ve Sovyetlerin dini reddetmesini öne sürerek bu devleti şeytanın imparatorluğu şeklinde nitelemiştir. Bunun yanı sıra Sovyetlere karşı yürüttüğü çevreleme politikasında da dini bir araç olarak kullanmış, Sovyetlere komşu ülkelerin rejimlerini destekleyerek özellikle Afganistan, İran gibi dini rejimlerin kurulmasında önemli bir rol oynamıştır.¹³⁶

2.1.3. Dinin Uluslararası İlişkilere Dönüşü

Dinin uluslararası politikaya dönüşü iki olgunun gerçekleşmesiyle olmuştur. Bunlar; uluslararası, ulus ötesi ve özel oyuncuların ortaya çıkmasıyla ivme kazanan küreselleşme ve iki kutuplu sistemin sona ermesi ve kimlik çatışmalarının gün yüzüne çıkmasıyla sona eren Soğuk Savaşır. Sistemin bu şekilde evrilmesi savaş tanımını da değiştirmiş, savaşlar artık devletlerarası olmaktan ziyade devlet dışı aktörlerin oyun alanı olmaya başlamıştır. Yeni ve modern olarak nitelendirilen bu savaşlar, etnik ve dini kimliklerin çatışması olarak önceki savaş mantığından uzaklaşmaktadır. Bu durum dini aktörlerin sistem ve toplumlar üzerinde ne denli etkili olduğunun açık bir göstergesidir.¹³⁷

Küreselleşme, ulus devletlerin arenada olan egemenliğini sarsmış ve ulus aşan dini aktörler politikada yer almaya başlamışlardır. Ulus devletlerin halk nezdinde siyasi ve ekonomik anlamda etkilerinin azalmış olması, dini söylemin etkili olmasına neden olmuştur. Aynı zamanda küreselleşmenin getirdiği teknolojik gelişme ile dini aktörler çok sayıda insana ulaşarak nüfuz alanlarını artırmışlardır.¹³⁸

Modern diplomasi sistematik hale geldikçe din savaşları yerini ulusal çıkar savaşlarına bırakmıştır. 1948’de İsrail devletinin kurulmasıyla yeniden önemli hale gelmeye başlayan din, özellikle 1990’dan bu yana Soğuk Savaş sonrasında uluslararası politikada ve dolayısıyla diplomaside yeniden merkezi hale gelmeye başlamıştır. Din artık tamamen olumsuz bir faktör olmaktan ziyade, doğru yönetildiği takdirde diplomaside çatışmaların çözümünde de önemli bir rol oynamıştır.¹³⁹ Din bu dönemden

¹³⁶ Çağırın, a.g.e., s. 377.

¹³⁷ Aliyev, a.g.e., s. 35-36.

¹³⁸ Aliyev, a.g.e., s. 112.

¹³⁹ John D.Stempel, “Faith and Diplomacy in the International Sytem”, *Patterson School of Diplomacy and International Commerce*, March 2000, s. 1.

itibaren, Orta Çağ'da olduğu gibi din savaşları olarak değil; devletlerin çıkarları doğrultusunda savaşların sebebi ve kaynağı olarak ön plana çıkmaya başlamıştır.

Din, Soğuk Savaş sonrasında uluslararası bir aktör olarak üç önemli dönüşümde etkili olmuştur. Bunlardan ilki, dinin seküler ideolojilerin yerini almaya başlaması; ikincisi, Batı Avrupa haricinde dünyanın kalan bölgelerinde dinin yeniden canlanmaya başlaması; üçüncüsü ise Soğuk Savaş'ın ardından yaşanan çatışmaların genel olarak farklı dini kimliklerin etkili olduğu gruplar arasında yaşanan savaşlar olmasıdır.¹⁴⁰

Dini aktörlerin uluslararası ilişkilere katılımı 1980lerden itibaren ortaya çıkan yaygın bir dini diriliş düşüncesinin sonuçlarıdır. Bu dönemden itibaren dini aktörler, indirgendiği özel alandan sıyrılıp hem siyasi hem toplumsal alanda var olmaya başlamış ve amaçlarını gerçekleştirebilmek ve etki alanlarını artırmak için bu alanlardaki sorunlara odaklanmışlardır.¹⁴¹

Dinin uluslararası ilişkilerde yeniden dirilişini Soğuk Savaş sonrasında uluslararası alanda yaşanan bir dizi gelişmede görmek mümkündür. Bazı tarihçilere göre dinin yeniden canlanmasında İsrail'in kuruluşunun ve İran İslam Devriminin etkisi oldukça yüksektir. İran'da yaşanan devrim, laik ve modern bir hükümetin teokratik, dindar ve köktenci bir devlete dönüşmesine sebep olmuş ve böylece din toplumun ve politikanın ön saflarına yerleşmiştir.¹⁴² Bunların yanı sıra Saddam yönetiminin Körfez krizinden sonra söylemini dine dayandırması ve din uğruna bütün Müslümanları ABD ile mücadele etmeye davet etmesi, Filistin'de Hamas'ın güç kazanması ve Müslüman Kardeşler ve Hizbullah gibi dini temellere dayalı örgütlerin faaliyetleri dinin politika üzerindeki etkisinin arttığının göstergesidir.¹⁴³

Dinin uluslararası ilişkiler disiplinine dönüşü için dönüm noktası olarak İkinci Dünya Savaşı gösterebiliriz. Jeffrey Haynes, 1945'ten itibaren dinin disipline dönüşünde dört aşama olduğunu ileri sürmüştür. Bunlardan ilki, savaşın sona ermesinin

¹⁴⁰ Oran, a.g.e., s. 12-13.

¹⁴¹ Aliyev, a.g.e., s. 118.

¹⁴² Stempel, a.g.m., s. 3-4.

¹⁴³ Çağırın, a.g.e., s.379.

ardından geçen yirmi yılda, Avrupalı sömürgeci güçlerinin azalması sonucunda din, yerli milliyetçiliğin hizmetinde olan çok sayıda sömürge karşıtı mücadelede kullanılmıştır.¹⁴⁴

İkinci aşama, 1960 ve 1970'lerin sonundan itibaren siyasi çatışmalarda görülen din örnekleridir. Özellikle 1967 İsrail Filistin Savaşı ve 1979 İran İslam Devriminin ortaya koyduğu etkiler, Siyasal İslam'ın belirtilerini ortaya koymuştur. Bu dönemde Ortadoğu'daki bazı devletlerin politikalarını sekülerleştirme çabaları siyasi İslamcıların tepkisine yol açmıştır. Bu sebepler doğrultusunda İslamcılar, laik rejimlerin uygulanmaya çalışılmasının dini, kültürel ve sosyal açıdan uygunsuz olduğu düşüncesine sahiplerdi.¹⁴⁵ Örnek vermek gerekirse; İran İslam Devrimi sonrası İran'da İslam Devleti'nin kurucusu olan Humeyni İslam'ın sadece dini ve vicdani bir mesele olmadığını, İslam'ın sosyal yaşam ve yönetime yönelik konularda söz sahibi olduğunu vurgulamıştır. Bu kapsamda dinin siyasetten ayrılmasının mümkün olamayacağını ifade eden Humeyni devlet yönetiminde İslami hükümlerin uygulanmasının önemi üzerinde durmuştur.¹⁴⁶

Bu açıdan İran İslam devrimi, Ortadoğu devletleri ve dünyanın geri kalanı için önemli bir yere sahiptir. İran'da Şah döneminin sona ermesiyle laik yasaların yerini İslami hukuk kuralları almıştır. İran'da ortaya çıkan bu militan İslam Cumhuriyeti hem muhafazakâr hem de laik olan ülkelerde endişeye sebep olmuştur. Devrim ile hem Ortadoğu'da hem de Ortadoğu dışındaki İslam devletlerinde İslami hareketler canlanmaya başlamıştır. Bu durum bir nevi bu hareketler için bir cesaretlenme kaynağı niteliği taşımaktadır.¹⁴⁷

Dinin disipline dönüşünün üçüncü aşaması, 1980'lerin sonunda yani Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle çakıştı. 1990-91 yıllarında gerçekleşen Körfez krizi, Samuel Huntington'un Medeniyetler Çatışması tezinin oluşmasında büyük önem taşımıştır. Huntington tezinde, Batı'nın güvenliğinin ve küresel düzenin İslam militanlığının tehdidi ve saldırısı altında olacağı fikrini merkezi olarak ortaya koymuştu.¹⁴⁸ Gerilim ve

¹⁴⁴ Jeffrey Haynes, "Religion and International Relations after '9/11'", *Democratization*, Vol. 12, No. 3 (2005), s. 401.

¹⁴⁵ Haynes, a.g.m., s. 401.

¹⁴⁶ İmam Humeyni, *Velayet-i Fakih*, 1.Baskı, Tahran: İmam Humeyni'nin -ks- Eserlerini Tanzim ve Yayınlama Müessesesi Uluslararası İlişkiler Bürosu, 't.y.', s. 20.

¹⁴⁷ William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, çev. Mehmet Harmancı, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008, s. 467-468.

¹⁴⁸ Haynes, a.g.m., s. 401.

çatışmanın öngörüldüğü teze göre siyasi güç kavgası artık ideolojiler üzerinden değil, kültür ve medeniyetler üzerinden yürüyecekti. Huntington, sekiz farklı medeniyetten bahsettiği tezinde, en çok Batı ve İslam medeniyetlerinin çatışma ihtimali üzerinde durmuştur.¹⁴⁹

Dinin asıl olarak kilit bir siyasi aktör olarak ortaya çıkması, Haynes'in dördüncü aşama olarak belirttiği, 9/11 Eylül saldırıları ve ardından gelen ABD önderliğindeki Afganistan (2001) ve Irak (2003) işgalleri ile olmuştur. Bu olaylar küresel çapta dini ve kültürel tepkilere yol açmıştır.¹⁵⁰ Bu olayların ardından medeniyetler çatışması tezinin gerçekleştiğine dair varsayımlar, uluslararası ilişkiler akademisyenlerinin dikkatini çekerek dinin disiplin üzerindeki etkisi üzerinde çalışmalar yapmaya başlamalarına sebep olmuştur. 2001 yılından sonra bu alanda yapılan çalışmalar, 1970lerden 2001 yılına kadar olan süreçte yapılan çalışmaların altı katı kadar artmıştır.¹⁵¹

11 Eylül saldırıları yaygın olan düşüncenin aksine var olan düzeni kökten değiştirmek yerine, değişen dünyanın farkına varılmasına sebep olmuştur.¹⁵² Saldırıların ardından Huntington'un Medeniyetler Çatışması tezinin yeniden gündeme gelmesinin iki temel sebebi vardır. Bunlardan ilki, saldırıyı gerçekleştiren El-Kaide adlı örgütün, saldırıyı İslam dini adına gerçekleştirdiğini söylemesidir. Bahsedildiği üzere, tezin büyük bir kısmında değinilen Batı ile İslam medeniyeti çatışması, aynı zamanda örgüt söyleminde de yer almaktaydı. İkinci sebep ise, uzun bir süredir uluslararası ilişkiler alanında din ve çatışmalar hakkında yapılan bir çalışma olmamasından kaynaklanmaktadır. Bu sebeple saldırı sonrasında Medeniyetler Çatışması tezi alanında ön plana çıkmış ve dikkatleri üzerine toplamıştır.¹⁵³

Huntington'un tezini inceleyecek olursak, tezde medeniyetlerin birer siyasi aktör olarak tanımlanması ve birbirleriyle çatışması sonucunun öngörüsü oldukça yanlıştır ve sorunlara yol açmıştır. Öncelikle, medeniyetlerin din üzerinden tanımlanıp onlara siyasi bir kimlik kazandırılması, dinin siyasette tekrardan temel aktör haline gelmesine sebep olmaktadır. Bu durum ise toplumlar arasında yıkıcı etkiler oluşturacaktır. Örneğin İslam

¹⁴⁹ Burak Kadercan, "Uluslararası İlişkiler ve Din", *Boğaziçi Üniversitesi, TÜSİAD Dış Politika Forumu Araştırma Raporu*, 2012, s. 12.

¹⁵⁰ Haynes, a.g.m., s. 402.

¹⁵¹ Oran, a.g.e., s. 13.

¹⁵² Aliyev, a.g.e., s. 96.

¹⁵³ Kadercan, a.g.m., s. 14.

medeniyeti denildiği takdirde belirli bir çatı altında birleşen bir yapıdan söz etmemiz mümkün değildir. Çünkü din evrensel bir kavramdır ve İslam dinini benimsemiş birçok devlet ve benimsemediği halde bünyesinde bu dine mensup birçok vatandaşı bulunan devlet bulunmaktadır. Kısaca İslam medeniyetinin sınırlarını çizmek ve belirli bir tanımını yapmak mümkün değildir. Bu sebeple medeniyetler siyasi bir aktör olarak tanımlanamazlar; tanımlandıkları takdirde de çok büyük yıkıcı etkiler doğurabilirler.¹⁵⁴

2.2. DİNİN ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE GÖRMEZDEN GELİNMESİ

1648 yılında imzalanan Vestfalya anlaşması ile din, uluslararası ilişkiler disiplinindeki belirleyicilik özelliğini yitirmiş olsa da varlığını korumuştur. Aydınlanma döneminde aklın ve bilimin önemi üzerinde durulmuş ve din bilimin gölgesinde bırakılmıştır. Modernitenin beraberinde getirdiği sekülerleşme ile ise din, bireylerin özgür ve özel alanına bırakılarak kamudan dışlanmış ve uluslararası politikadan tamamen uzaklaştırılmıştır. Ulus devletlerin kurulması ardından gelen süreçte din, dış politika alanında yalnızca devletlerin amaçlarına ulaşabilmeleri için bir araç olarak kullanılmıştır.

Sistemi her ne kadar uluslararası olarak tanımlasak da aslında bu sistem Avrupa’da başlayan ve ardından Avrupa devletlerinin dünya devletleri ile etkileşimleri sonucu yayılmış olan bir sistemdir. Bu sistemin temelleri, modern uluslararası ilişkilerin başlangıcı olarak kabul edilen Vestfalya ve ulus devletlerin kuruluş sürecini hızlandıran Fransız Devrimi’nde atılmıştır. Yani bugünkü küresel siyaset her ne kadar evrenselliğe dayandırılrsa da bu sistemin kuruluşu Avrupa’da 17. yüzyılda ortaya çıkan din ve siyasetin birbirlerinden ayrıştırılması prensibi üzerine kurulmuştur.¹⁵⁵

Dinin uluslararası ilişkilerde uzunca bir süre görmezden gelinmesinin en önemli sebeplerinden birisi, bahsettiğimiz üzere, disiplinin Avrupa merkezli değerlendirilmesi ve Avrupa’nın yaşamış olduğu tarihin ve deneyimin bütün dünya için geçerli ve genel kabul görülmesinden kaynaklanmaktadır. Yani dünyanın geri kalanı ve buralarda yaşanan olayların görmezden gelinerek değerlendirilmeye alınmaması, dinin politikadan yok olduğu düşüncesini hâkim kılmıştır. Bu durum uluslararası politikanın yanlış

¹⁵⁴ Kadercan, a.g.m., s. 16.

¹⁵⁵ Kadercan, a.g.m., s. 6.

değerlendirilmesine sebep olmuştur. Avrupa’da yerleşen ulus devlet sistemi dünyanın geri kalanında tam olarak yerleşmemiş ve benimsenmemiştir. Bu sebeple din, bazı devletlerin dış politikalarına yön veren bir unsur olarak kalıcılığını sürdürürken; bazı devletlerde ise istikrar ya da istikrarsızlık sebebi olarak varlığını devam ettirmiştir.¹⁵⁶

Dinin disiplinde etkisinin azalmasının bir sebebi ise uluslararası ilişkiler teorisyenleri/akademisyenlerinin çalışmalarında dini görmezden gelmelerinden kaynaklanmaktadır. Avrupa merkezli okuma, akademisyenlerin yerel değerleri göz ardı etmesine ve Avrupa temelli çalışmaların yapılmasına yol açmıştır. Fakat değindiğimiz gibi Avrupa dışında din ve gelenekler hala politikanın merkezinde yer almaktaydı. Özellikle Orta Doğu’nun büyük bir kısmında sekülerleşme etkisini göstermedi ve İslam hukukuna dayalı yönetimler varlığını korudu. Bunlara rağmen, akademisyenler çalışmalarında dinin toplumsal kimliğin önemli bir ögesi olduğunu ve hala dünyanın önemli bir kısmında etkisinin devam ettiğini görmezden geldiler.¹⁵⁷ Bu alanda çalışmaların yapılmaması ise dinin politika üzerindeki var olan etkisinin görmezden gelinmesine ve artık tamamen siyasetten ayrılmış olduğu düşüncesinin hâkim olmasına yol açtı.

Soğuk Savaş sonrasında iki kutuplu düzenin yok olması ile birlikte ideolojik temelli çatışmalar yerini din temelli çatışmalara bırakmaya başlamıştır. Özellikle 11 Eylül saldırıları sonrası, uluslararası ilişkiler akademisyenleri çalışmalarını din temelli yapmaya başlamışlardır. O zamana değin maddi ögeler üzerinden açıklanan uluslararası sistemde, yeni düzenin getirmiş olduğu sistemi açıklamaya yönelik bir teorinin olmayışı büyük bir boşluğa sebep olmuştur. Bu sebeple teorisyenler normatif değerlere de vurgu yapmaya başlamış ve din-kimlik-dış politika ilişkisi üzerinde çalışmalar artmaya başlamıştır.

2.3. DİNİN DIŞ POLİTİKADA MEŞRUIYET ARACI OLARAK KULLANILMASI

Meşruiyet, uluslararası ilişkilerin önemli bir yönüdür ve disiplinde sıkça kullanılmaktadır. Din de disiplinde dış politika aracı olarak önemli ve etkili bir meşruiyet

¹⁵⁶ Şahin, “Uluslararası Politikanın Ruhu: Din”, s. 612.

¹⁵⁷ Şahin, “Uluslararası Politikanın Ruhu: Din”, s. 612-614.

kaynağıdır. Başka ülkelerdeki politikacıları ikna etme yöntemi olarak sıkça kullanılan bir kavram olan meşruiyet, aynı zamanda uluslararası sistemin istikrarının da bir unsurudur. Bir ülke, meşruiyetini sağlamak için bir başkasını davasının haklı ve ahlaki açıdan doğru olduğuna ikna etmeli ve bu konuda destek görmelidir.¹⁵⁸

Dış politika araçları iki kategoriye ayrılabilir. Bunlardan ilki; geleneksel güç kaynaklarını içeren maddi varlıklar, diğeri ise iknadır. İkna yolunu dış politika aracı olarak kullanmak isteyen bir devlet, başkalarını davasının meşru olduğuna ikna etmek zorundadır.¹⁵⁹

Peki din, neden dış politikada etkin bir ikna aracı olarak kullanılabilir? Bu sorunun cevabının bir sebebi de sosyal inşacı teoride bahsettiğimiz gibi materyal öğelerin yanı sıra normatif unsurların da artık uluslararası ilişkilerde değerlendirilmeye alınmaya başlamasından kaynaklanmadır. Dinin görmezden gelinme döneminin son bulmasıyla din üzerinde yapılan çalışmalar ve dolayısıyla toplumlar üzerindeki etkisi gözle görülür biçimde artış göstermiştir. Bunun yanı sıra din kimliğin inşasında, kimlik ise dış politika üzerinde büyük bir etkidir.¹⁶⁰ Bu sebeple devletler kendi kimliklerini tanımlarken, dini de ön plana çıkarmışlardır. Bu ise devletlerin dış politika davranışlarının şekillenmesine katkıda bulunmuştur. Başarılı bir şekilde inşa edilmiş olan dinler, kökleri eskiye de dayansa yeni ortaya çıkmış bir din de olsa kimlik ve aidiyet duyguları yaratacağı için, siyaset üzerinde etkili bir araç olarak kullanılabilir.

Aydınlanma çağına kadar din, devletlerin meşruiyet kaynaklarının temelinde yer almaktaydı. Hükümdarın yetkilerini Tanrıdan aldığı inancı, yaptığı bütün eylemlerini meşru ve sorgusuz kılmaktaydı. Modernite ile birlikte din belli bir süre devletlerin temel meşruiyet kaynağı olmaktan çıksa da modern zamanlarda bile devlet için meşruiyet aracı olarak kullanılmıştır.¹⁶¹ Özellikle 16.yüzyılın sonlarına doğru bazı hukukçular, kralların kendi amaçları uğruna yaptıkları savaşlar için dini bir araç olarak kullandıklarını fark ettiler. Dinin Tanrı ile birey arasında olan ve farklılıklardan ötürü ihlal edilemeyecek bir kavram olduğunu ileri sürmüşlerdir. Dinin bu şekilde kişisel alana indirgenerek savaşın

¹⁵⁸ Jonathan Fox, Shmuel Sandler, *Bringing Religion into International Relations*, New York: Palgrave Macmillan, 2004, s. 35.

¹⁵⁹ Fox ve Sandler, *Bringing Religion into...*, s. 35.

¹⁶⁰ Fox ve Sandler, *Bringing Religion into...*, s 45.

¹⁶¹ Fox ve Sandler, *Bringing Religion into...*, s. 36-37.

haklı sebebi olarak görülmemesi düşüncesi modern anlayışla uyuşmaktadır. Dönemin hukukçularından olan Victoria, dini bir savaş malzemesi olarak kullanmanın tehlikelerinden bahsetmiş ve dinin savaşı meşru kılması halinde her hükümdarın bu yolu kullanacağını belirtmiştir. Augustine'nin “*adil bir nedene dayandığı sürece savaş meşrudur*” sözüne atıfta bulunarak, imparatorların dini kullanarak nüfuzlarını artırmak istemelerini ve bunun için dini farklılıkları kullanmalarını kabul etmemiştir.¹⁶²

Din savaşların yanı sıra barışları da meşrulaştırabilen, hükümetleri ve politikaları desteklediği gibi bunlara karşı da çıkabilen bir araçtır. Fakat bu aracı kullanırken de bazı kısıtlamalar vardır. Örneğin din ve laiklik arasında süregelen çatışma, dinin etkisini sınırlayan bir etkidir. Modern zamanda dinin rolü ve etkisi ne olursa olsun, dindar olmayan ve dini argümanlardan etkilenmeyecek birçok insan da vardır.¹⁶³ Bu sebeple dini meşruiyet aracı olarak kullanırken, toplumu kutuplaştırmadan etkili bir biçimde kullanmak önemlidir.

Dinin meşrulaştırıcı işlevi özellikle halkın siyasi otoriteyi kabul etmesinde ve otoriteye itaatinde önemli bir faktördür. Siyasilerin büyük bir çoğunluğunun dini meşruiyet aracı olarak kullanma sebebi ise dinin bu yönünün siyasi iktidarlar üzerindeki kutsallaştırıcı etkisinden kaynaklanmaktadır.¹⁶⁴ Eğer dini bir aktör ile siyasi idare arasında ideolojik anlamda yakınlık fazlaysa bu hem devletlerin hem de aktörlerin işine gelen bir durum olmaktadır. Devletler bu aktörler üzerinden meşruiyetlerini sağlayıp onları kullanırken, aktörler ise devletin karar verme süreçlerine nüfuz ederek etkinliklerini artırmış olmaktadır.¹⁶⁵

Dini meşruiyetin dış politikada araç olarak kullanımının çeşitli etkileri vardır. Öncelikle, din güçlü bir ikna aracı ve meşruiyet kaynağı olduğu için, politikacılar bunu çeşitli halklar üzerinde kullanabilirler. Ayrıca dinler içlerinde birçok geleneği barındırdığı için çok yönlü araçlardır ve politikacılar bu çeşitliliği kullanarak işlerine gelen noktasından kullanabilirler. Bunun yanı sıra din iki ucu keskin bir kılıçtır. Politikacılar dini politikalarını desteklemek için kullanırken, başka bir kesim ise bunu tam tersi olarak onlara karşı kullanabilir. Yani din kartını oynamak sonuçları açısından politikacıya geri

¹⁶² Knutsen, a.g.e., s. 89-90, 96-97.

¹⁶³ Fox ve Sandler, *Bringing Religion into...*, s. 42.

¹⁶⁴ Aliyev, a.g.e., s. 80-81.

¹⁶⁵ Aliyev, a.g.e., 121.

tepebilir. Bu yüzden politikacılar her zaman başkalarının din kartını kendilerine karşı oynama ihtimaline karşı tetikte olmalıdırlar. Bazen din meşru bir dış politika için yeterli bir araç olmayabilir, bu sebeple politikacılar dinin yanı sıra halkı ikna etmek için başka destekleyiciler de kullanmak zorundadırlar.¹⁶⁶

Dini politikada meşruiyet aracı olarak kullanan devletlerin başında ABD gelmektedir. Örneğin eski ABD başkanı George W. Bush, verdiği bir demeçte Tanrı'nın ona ilahi bir misyon yüklediğini iddia ederek, İsrail'i güvence altına alması, Filistinlilere bir devlet oluşturabilmek için Irak'ı işgal etmesi ve bin Ladin'in Afganistan'daki mevkilerini ele geçirmek için Afganistan işgalini meşru kılmaya çalışmıştır. Bush onları, komünizm kadar tehlikeli olmakla ve radikal İslami bir devlet kurmak amacıyla oldukları iddiasıyla suçlamış ve dini retorik kullanarak işgallerini halklar nezdinde meşrulaştırmıştır.¹⁶⁷

Politikacıların yanı sıra dini elitler ve hükümet dışı aktörler de dini, hedeflerine yönelik politikalarında kullanabilmektedirler. Örneğin, El kaide terör örgütü lideri Usame bin Ladin, ABD'ye gerçekleştirdiği 9/11 Eylül saldırılarının dayanağı olarak dini kullanmış ve kâfirlere karşı mücadele söyleminde bulunmuştur. Bin Ladin'in bu cihat çağrısı karşılık olarak ABD lideri Bush tarafından haclı seferleri olarak nitelendirilmiştir.

¹⁶⁶ Fox ve Sandler, *Bringing Religion into...*, s. 43-44.

¹⁶⁷ Aliyev, a.g.e., s. 101.

3. BÖLÜM

AMERİKAN KİMLİĞİNDE VE DIŞ POLİTİKASINDA DİN

Demokratik toplumlarda dinin etkisi siyasete de yansımaktadır. İç politikada olduğu kadar dış politikada da önemli bir unsur halini alan din, örgütlü yapısından dolayı Amerikan iç ve dış politikasında da etkin olarak karşımıza çıkmaktadır. ABD yapısından dolayı kendi kimliğini kendisi inşa etmiş ve toplum tarafından benimsenmiştir. Bu kimliği inşa ederken dini öğelerden yararlanmış ve sivil dini ön plana çıkarmıştır. Amerikan halkının sahip çıktığı Amerikan kimliği sayesinde siyasetçiler hem iç politikada hem de dış politikada yürüttükleri siyaseti meşru kılmayı başaramışlardır.

ABD siyasetinde, kimliğinde, kültüründe ve toplumunda din her zaman belirleyici ve şekillendirici bir faktör olmuştur. Din anayasal sınırlar içerisinde her ne kadar devletten ayrılrsa da siyasetin vazgeçilmez bir unsuru olmuştur ve bir ulusu ulus yapan tüm etmenlerde yer edinmiştir. Özellikle ABD gibi yeni kurulmuş ve ortak bir aidiyete sahip olmayan bir ulus için din her alanda önemli bir yere sahiptir.

Bu bağlamda bu bölümde öncelikli olarak Amerikan kimliğinin ve dış politikasının şekillenmesinde önemli bir unsur olan sivil din anlatılacaktır. Ardından ABD’de bulunan ve politikaya etki eden dini gruplar tanıtılacaktır. Daha sonra ise 11 Eylül ardından uluslararası ilişkilere kesin bir dönüş yapan din unsurunun ABD dış politikası üzerindeki etkisi incelenecektir. Son olarak da Uluslararası Din Özgürlüğü Yasası açıklanmaya çalışılacaktır.

3.1. SİVİL DİN

Devletler tarih içerisinde sivil dinin birleştirici ve bütünleştirici gücünü kullanmış, sivil dinin milli birlik ve beraberliği sağlayarak kültürü şekillendirdiğinin farkına vararak hareket etmişlerdir. Bunun en somut ve başarılı örneklerinden birisi ABD’dir. ABD köklü bir geçmişe sahip olmadığı ve farklı etnik kökenlere ve dinlere sahip milletleri bir arada barındırdığı için ortak bir kültür ve kimlik oluşturmaktan çok uzaktı. Bu sebeple milletleri

bir arada tutmak ve ortak bir devlet kimliği oluşturmak adına sivil din yaratılmıştır. Kısaca sivil din homojen bir toplum oluşturabilmek adına yaratılmıştır.

3.1.1. Tarihçe- Püriten Öğreti

Amerikalılar diğer coğrafyalarda bulunan devletler gibi köklü bir tarihe ve dolayısıyla kültür birikimine sahip değiller. Bağımsızlığın ilan edildiği henüz göç almadığı 18. yüzyıl ve 19.yüzyılın ilk yarısında, Püritenlerin faaliyetleri Amerikan siyasi ve toplumsal hayatını şekillendirmiştir. Amerikalılar eksikliğini hissettikleri tarihsel ve kültürel birikimi din ile ikame etmeye çalışmışlardır. Bu sebeple din ön plana çıkarılmış, dini gruplara önem verilmiştir.¹⁶⁸

Püriten kelimesi kökü itibariyle saflık ve temizlik anlamına gelen ‘purity’ kelimesinden türemiştir. Kelime anlamı ise “*ahlaki değerlerinden ödün vermeyen, dini konularda çok katı ve tutucu kimse*” demektir.¹⁶⁹ Püritenizm, Kalvinist kiliseler ile daha çok bağdaşan farklı bir Protestan kolu olmuştur. Protestanlık içinde ortaya çıkan en son grup oldukları için kendilerini diğerleri arasında en saf ve temiz grup olarak görmüşlerdir.

Püritenlerin tarihine bakacak olursak; Orta Çağ’da Avrupa’da kilisenin yozlaşması ve halka yapılan baskılar sonucunda önce Rönesans ardında da Reform hareketlerinin gerçekleştiğine önceki bölümlerde değinmiştik. Reformasyon adı verilen dönemde Martin Luther’in kiliseye başkaldırması ve ardından John Calvin’in çalışmaları Protestanlık mezhebinin doğuşuna yol açmıştır. Dini politik alana entegre etme düşüncesinde olan Calvin’in düşünceleri zamanla yayılmış ve Katolikler ile Kalvinistler arasında uzun yıllar süren din savaşları yaşanmıştır. Kalvinizmin ana temalarından birisi olan ‘seçilmişlik’ düşüncesi Yeni Ahit’e eklenmiştir. Calvin’e göre seçilmişlik düşüncesindeki temel amaç Tanrı’nın saltanatını dünyaya kurmaktan geçmektedir. Böylece Protestanlık mezhebi kilisenin Avrupa’daki gücünü kırarak yeni bir düzen inşa eden ve siyasi ve ekonomik gelişmeyi hızlandıran bir olgu olmuştur.¹⁷⁰

Reform hareketlerinin İngiltere’de de etkisini göstermesi ile üç farklı grup oluşmuştur. Birincisi Katolik kilisesinin oluşturduğu grup, ikincisi Anglikan kilisenin oluşturduğu grup, üçüncüsü ise radikal bir reforma ihtiyaç duyan Protestanların

¹⁶⁸ Onur Yıldırım, “Amerika’da Dinin Siyaset Üzerindeki Etkisi”, *JEBPIR*, C.1, S. 2 (2015), s. 94-95.

¹⁶⁹ <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english-turkish/puritanical?q=puritan>, (10.04.2020)

¹⁷⁰ Özer Toksoy, *Sivil Dinin Sosyolojik Evreni*, (Yüksek Lisans Tezi), Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011, s. 14-18.

oluşturduğu Püriten gruptur. İlk iki grup anlaşma sağlayarak Anglikan kiliselerini kurmuş, Püritenler ise yalnızlaşmıştır. Katolik din anlayışı ile Protestanlar arasında süren uzun süreli güç mücadeleleri sonucunda Püritenlere baskıları artmıştır. Artan baskılar sonucunda Püritenler kiliseden kopmuş ve İngiltere’den göç etmek zorunda kalmışlardır.

171

Püritenler bu süreçte sağ ve sol olarak ikiye ayrılmış, sol kanadı temsil eden ayrılıkçı grup ise Evanjelist geleneğin mirasçıları olmuştur. Bu grup radikalci görüşlerinden dolayı İngiltere’de daha fazla kalamamışlar ve istedikleri düzeni kurabilme adına 1620’de Amerika’ya göç etmişlerdir.¹⁷²

Püriten öğreti 3 ana doktrine sahiptir ve bu doktrinler Amerikan kimliğinin ve siyasal hayatının şekillenmesinde oldukça önemli bir rol oynamıştır. Birinci doktrin sözleşme teolojisidir; Amerikalıların hangi şartlar altında yönetime itaat etmeleri gerektiği konusunda tembihler. İkincisi insanın günahkarlığı doktrindir, bu doktrin istikrarlı bir hükümete sahip olunabilmesi için yol gösterir. Üçüncüsü ise seçilmiş insan metaforudur. Buna göre ise Amerikan halkı kutsal bir görevle donatılmıştır.¹⁷³

Püritenler için sözleşme teorisi, kutsal kitapta Tanrı ile İbrahim Peygamber arasında geçen ahitleşmeye dayanmaktadır. Zorlamaya değil gönüllülüğe dayanan bu ahite göre Tanrı ve İbrahim Peygamber birbirlerine karşı sorumludur. İbrahim Peygamberin Tanrı’nın isteklerini yerine getirmesi karşılığında Tanrı ise İbrahim’in varislerini ve İsrail halkını kutsayacaktır.¹⁷⁴

Sözleşme teolojisi İngilizler ile yapılan bağımsızlık savaşına kadar etkili olmuştur. Bu savaş hem seküler hem de dini bir yöne sahip olsa da püriten öğreti savaşın ana dinamiğini oluşturmuştur. Püriten öğreti aynı zamanda bağımsızlık savaşının ardından hazırlanan anayasayı da şekillendirmiştir.¹⁷⁵

Püritenler siyasi liderlerin emirleri direk olarak Tanrı’dan aldıkları düşüncesine karşı çıkmışlardır. Onlara göre siyasiler Tanrı ile sözleşen topluma dayalı bir hükümet modelini destekliyorlardı. Yani Tanrı’yla sözleşen devlet lideri değil toplumdur.

¹⁷¹ Toksoy, a.g.e., s. 20-21.

¹⁷² Toksoy, a.g.e., s. 24.

¹⁷³ Yıldırım, a.g.m., s. 94-95.

¹⁷⁴ Hakan Yılmaz, “Püritenlik ve Amerikan Siyasal Hayatı”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, S. 14 (2017), s. 105.

¹⁷⁵ Yıldırım, a.g.m., s. 95-96.

Püritenlerin kiliseleri kendi kendini yöneten cemaatlere ait özerk kiliselerden oluşmaktaydı ve bir kişinin kilise üyesi olması için dini olarak seçilmiş yani kurtulmuşlardan olması gerekmektedir. Bu kilise yapısı zamanla kendi kendini yöneten bir devlet yapısına dönüştü.¹⁷⁶

Püriten öğretinin ikinci doktrini olan insanın günahkâr olduğu anlayışı, Hz. Adem'in yasak meyveyi yemesine bağlanmıştır. Bu anlayışa göre insan iyi ve kötü olarak iki seçim hakkına sahiptir ve Hz. Âdem de yasak meyveyi alarak kötüyü seçmiştir. Bu sebeple insan doğası kötüye meyillidir. Buradan hareketle, bu anlayış kurucu babaların anayasayı oluşturma süreçlerinde etkili olmuştur. İnsan doğasına karşı olan olumsuz bakış açısı püriten öğretiden beslenmiş ve bunun sonucunda yöneticilerin güç sarhoşluğu yaşamamaları adına yetki üç ayrı kola ayrılarak her birine diğerini dengelemesi için bir güç tesis edilmiştir. Bu şekilde kuvvetler ayrılığı prensibi güç ve önem kazanmıştır.¹⁷⁷

Kamu yararı için kişisel günahların önüne geçilmesi gerektiği düşüncesi de Püriten öğretiden gelmektedir. Bu düşünceye göre özgürlük başkasını memnun etmeyen şeyleri de yapabilme hakkı değil, iyi ve doğru olanı yapmaktır. Bu sebeple düzenli bir toplumun oluşabilmesi için her bireyin iyi bir şekilde yetişerek günahlardan alıkonması gerekmektedir.¹⁷⁸

Seçilmiş insan metaforu, Amerika'yı sıradan bir toprak parçası olmaktan çıkararak anlamlar yüklenmesine sebep olan bir doktrindir. Püritenler için vaat edilmiş topraklar olduğuna inanılan Amerika'da yöneticiler bu inanç doğrultusunda kutsal bir misyona sahip oldukları inancını taşımaktadırlar.¹⁷⁹ Püritenler kendilerini yeni İsrail oğulları olarak görmekteydi. Onlara göre Amerika toprakları inançlarını rahatça yaşayabilecekleri, Tanrı'nın onlara yüklediği kutsal misyonu yerine getirebilecekleri ve vadedilmiş toprakları olan Yeni İsrail'i kuracakları bir yerd. Bu misyonla Tanrının verdiği görevi gerçekleştirebilmek adına seçilmiş insan olarak görmedikleri yerlileri buradan sürmüşlerdir. Böylelikle seçilmiş insanlar miti doğmuş ve Amerikan kimliği inşasında etkili olmuştur. Bu şekilde doğan bir ulusun kimliğine yerleşen seçilmiş insanlar metaforu, günümüze kadar uzanarak ABD'nin iç ve dış politikasında etkili bir yere kavuşmuştur.¹⁸⁰

¹⁷⁶ Yılmaz, a.g.m., s. 105-106.

¹⁷⁷ Yıldırım, a.g.m., s. 96-97.

¹⁷⁸ Yılmaz, a.g.m., s. 106.

¹⁷⁹ Yıldırım, a.g.m., s. 97.

¹⁸⁰ Toksoy, a.g.e., s. 25-26.

Püritenlerin önceden belirlenmiş kader anlayışlarına göre, dünyaya örnek olmak, adaleti ve özgürlüğü yaymak Amerikan halkının görevidir. Bu misyonla seçilmiş insanlar metaforu Amerikan dış politikasını şekillendiren temel öğelerden biridir. Amerikalılar bu metafora büyük önem vermişlerdir ve yöneticiler ise bağımsızlıktan bu yana ABD'yi kutsal bir görevle donatmışlardır. Amerika'nın kutsal görevi Soğuk Savaş sonrasında dünyaya demokrasiyi yayma ve şeytanlara karşı savaşıma olarak evrilmiştir.¹⁸¹ ABD'nin dünyaya yol göstericiliği ve dünyaya adalet dağıtma görevi doğrultusunda yaptığı siyasi müdahaleler, yardımlar ve kendi değerlerini ülkelere dayatma anlayışı bunun en temel örneklerindendir.¹⁸²

3.1.2. J.J. Rousseau'nun Sivil Din Kavramı

Sivil din kavramını ilk kez J.J. Rousseau *Toplum Sözleşmesi* adlı eserinde kullanmıştır. Bu kavramı Rousseau'nun yanı sıra Durkheim gibi birçok düşünür de ele almıştır. Sivil din kavramı olarak bu tarihe kadar kullanılmamış olsa da Roma İmparatorluğu'ndan beri meşrulaştırma aracı olarak sivil dinler kullanılmıştır.

Rousseau'nun tespit ettiği dört tür din vardır. Bunlar Yurttaş Dini, İnsan Dini, Papaz Dini ve Sivil Dindir. İlk üç dinin siyasi anlamda kendilerine özgü eksiklikleri olduğunu tespit etmiştir.¹⁸³

Rousseau'ya göre Hristiyanlık tamamıyla ruhani bir din olduğu için bu dünyaya yönelik bir çabası bulunmamaktadır. Yurttaşları devlete bağlayacağı yerde onları bu dünyaya ait her şeyden uzaklaştırdığı gibi devletten de uzaklaştırır. Yani Hristiyanlık vatandaşlara görevlerini sevdirmede yetersiz kalmaktadır. Bu yüzden devletlerin vatandaşlarına yurttaşlık bilinci kazandırarak aidiyet duygusunu oluşturmaları için yeni bir din ortaya çıkartması gerekmektedir. Bu yüzden sivil din devletler için çok önemlidir ve devletler bunu sivil din ile başarabilirler.¹⁸⁴

Bu sebeple Rousseau'ya göre devletler için her yurttaşın kendisine görevini sevdirecek bir dini olması gerekmektedir. Bu dine göre herkes istediği görüşü

¹⁸¹ Yıldırım, a.g.m., s. 103-104.

¹⁸² Yılmaz, a.g.m., s. 107.

¹⁸³ J.J. Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, çev. Ali Timuçin, İstanbul: Bulut Yayınları, 2007, s. 219.

¹⁸⁴ Rousseau, a.g.e., s. 220-221.

benimsemekte özgürdür çünkü egemenin öbür dünyada bir yetkisi bulunmamaktadır. Önemli olan şey bu dünyada devlete karşı iyi birer yurttaş olmalarıdır.¹⁸⁵

Rousseau'ya göre bir devletin gücü askeri güce değil, ahlaki temellere dayanmaktadır. Dini olmayan bir toplumun ise ahlaki temelleri zayıftır. Bu yüzden devletlerin doktrinlerini sadece kendilerinin belirlediği, Tanrıyı sadece ahlaki bir meşruiyet sağlamak amacıyla kullandıkları, hiçbir din ile ilişkisi bulunmayan ve her kesimi kapsayıcı bir sivil dine ihtiyaçları bulunmaktadır.¹⁸⁶

Rousseau'nun sivil dininin kuralları yalın, az sayıda ve açıkça belirgin olmalıdır. Ona göre olumlu dogmalar güçlü, akıllı, iyilikçi, yardımsever bir Tanrı'nın varlığı, kötülerin cezalandırılması, toplum sözleşmesinin ve yasaların kutsallığıdır. Olumsuz dogmaları ise hoşgörüsüzlüğün çatısı altında toplamıştır. Ona göre toplumsal hoşgörüsüzlük ile dini hoşgörüsüzlük aynı şeydir. Eğer bir toplumda dinsel bir hoşgörüsüzlük hakimse o toplumda herhangi bir hoşgörüden bahsedilemez.¹⁸⁷

Rousseau'nun egemene önerdiği sivil din, Amerika'da kimliğin ve ulusun inşası sürecinde ve toplumu bir arada tutması için kullanılmıştır. Ayrıca başkanlar hem iç hem dış siyasette eylemlerini meşrulaştırmak amacıyla da sivil dine başvurmuşlardır.¹⁸⁸

Rousseau'nun sivil din kavramı, bilinen semavi din kavramından öte devletin vatandaşlarının anayasaya itaatini sağlayacak yapay bir inanç sistemidir. Bu sistem ile halkın devlete olan bağlılığını sağlamak ve halk ile devlet arasında manevi bir bağ kurmak amaçlanmıştır. Her devlet dini içeriklerle zenginleştirdiği bir kimlikle var olup yaşamını sürdürür. Fakat Amerikan halkı farklı dilleri konuşan, farklı din gruplarının yaşadığı ve değişik kültürler ile etkileşimde bulunmuş göçmen toplulukların oluşturduğu bir millet olduğu için böylesi bir sivil dine ve kimliğe olan ihtiyacı diğer milletlerden fazla olmuştur. Bu sebeple Amerikan sivil dini ve kimliği diğer milletlere nazaran daha ön plana çıkmıştır.¹⁸⁹

¹⁸⁵ Rousseau, a.g.e., s. 223-224.

¹⁸⁶ Şahin, *Din- Dış Politika İlişkisi...*, s. 39.

¹⁸⁷ Rousseau, a.g.e., s. 224-225.

¹⁸⁸ Burcu Değirmencioğlu, "ABD'nin Uluslaşma Sürecinde J.J. Rousseau'nun Sivil Din Önerisinin Hayata Geçirilmesi", *DEÜ Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 21, Özel Sayı (2019), s. 2026.

¹⁸⁹ Hasan Kösebalan, "Din ve Amerikan Dış Politikası", *İslamiyat Dergisi*, C. 6, S.2 (2003), s. 53.

3.1.3. Sivil Dinin Önemi ve Siyasetteki Yeri

Amerikan kimliğinin oluşumunda ve siyasi hayatın işleyişinde püriten öğretinin yanında sivil din de önemli bir yere sahiptir. Aslında sivil dinin temelini de püriten öğreti oluşturmaktadır. 19.yya kadar püriten öğretinin hâkim olduğu Amerika’da bu dönem itibariyle gelen büyük oranda göç dalgası, yerini sivil din anlayışına bırakmasına sebep olmuştur. Amerika’nın yeni İsrail olduğu ve halkın kutsal bir görevle bütünleştirildiği inancı püriten öğretide olduğu gibi sivil dinde de hakimdir. ABD dünyanın birçok bölgesinden göç alan farklı milletlerden oluştuğu için Protestanlık mezhebi altında birleştirmek güçtü. Bu yüzden Amerika’nın kurucu babaları ancak Amerika’ya özgü bir din anlayışının toplumu bir arada tutabileceği görüşünü savunmuşlardır. Buradan hareketle Bellah’a göre oluşturulan sivil din olgusu, ABD’nin siyasi hayatının tüm aşamalarında etkili olmuştur.¹⁹⁰

Sivil dinin oluşum sürecine etki eden en önemli faktör göçmenlerin devletin bütünlüğü için bir çatı altında birleştirilmesi düşüncesidir. Bu düşünce çerçevesinde birliğin geleneksel bir din anlayışı altında oluşturulamayacağı gibi dini dışlayarak da gerçekleşmeyeceği düşüncesi sonucu sivil din anlayışı çözüm olarak getirilmiştir.¹⁹¹

Amerika’da sivil din anlayışı toplum üzerinde büyük etkiler bırakarak Amerikan kimliğinin oluşmasında oldukça önemli bir yere sahip olmuştur. Dinin toplum üzerinde bu kadar etkili olması, onun hem iç hem dış siyasette etkili bir şekilde kullanılmasına sebep olmuştur.¹⁹²

Sivil dinin temel işlevlerini toplumsal bir ahlak sistemi oluşturarak, ulusal birlik ve bütünlüğü sağlamak, siyasi düzeni meşrulaştırmak ve istikrarı sağlayarak dengeyi oluşturmak olarak sıralayabiliriz.¹⁹³

Amerika’da sivil din karışıklık dönemlerinde halkı bir arada tutmak, dini amaç taşıyan lobilerin siyasetçiler üzerinde etki oluşturmak, siyasilerin politikalarına meşruiyet

¹⁹⁰ Yıldırım, a.g.e., s. 98.

¹⁹¹ Kösebalan, a.g.e., s. 52.

¹⁹² Yıldırım, a.g.e., s. 99.

¹⁹³ Toksoy, a.g.e., s. 33.

sağlamak gibi birçok alanda etkinliği bulunmaktadır.¹⁹⁴ ABD'nin sivil dini inşa etme sebebi birçok ulusun bir arada yaşadığı bir ülke olması ve bu sebeple iç ve dış politikada uyguladığı politikalara dayanak oluşturmaya gerekliliğinden kaynaklanmaktadır. Bu sivil din ne devletten ne de kiliseden tamamen ayrılamayan bir sistemdir.¹⁹⁵

Peter Gardella, Amerikan sivil dininin aslında dünyadaki en güçlü ve ayrıntılı sivil din olduğunu; fakat bu gücün bir nevi zayıflıktan kaynaklandığını ifade etmiştir. Belirttiğimiz gibi ABD ortak bir kültürle yoğrulmamış, ödünç alınan bir dil ile büyüyüp gelişmiş ve diğer uluslardan alınan toprak üzerinde inşa edilmiş bir devlettir. Bu sebeple Amerikan halkının gerek bayraklarına gerekse ülkelerinin tüm değerlerine ve temalarına sıkı sıkıya bağlı olma sebepleri altında içlerindeki çeşitlilikten birlik yaratma ihtiyacı olması yatmaktadır.¹⁹⁶

ABD'deki sivil din kültür içinde yoğrularak ABD'ye millet olabilme niteliği kazandırmış ve kimliğinin oluşmasında etkili olan öteki algısının yerleşmesini sağlayan bir inanç sistemidir. Bu sistemin temel motivasyonu Tanrı'nın yeryüzündeki iradesini yerine getirme arzusundan oluşmaktadır.¹⁹⁷

Sivil din, halka büyük ölçüde sirayet etmiş olan fakat genellikle siyasi elitler tarafından kullanılan ve dinin devlet işlerini kolaylaştırması için başvurulmuş bir olgudur. Toplumsal hayatı birleştirici bir etkiye sahip olan sivil din, hem seküler bir hayat tarzına sahip hem de dindar olan insanlara hitap etmektedir.¹⁹⁸ Ayrıca kamusal hayatın her alanını etkisi altına almış ve Amerikan kimliğinin en önemli unsuru haline gelmiştir. Davis Derek bu konuyla ilgili sivil dinin Amerikan tarihindeki en büyük kültürel güç olduğunu belirterek şöyle demiştir;

“...Günümüz Amerikan başkanının göreve başlama töreninde, Yüce Mahkeme'nin her oturumundan önce 'Tanrı bu şerefli mahkemeyi korusun' sloganında, Şükran Günü ve Milli Dua Günü'nde, sadakat yeminindeki 'Tanrının (çatısı) altında' ifadesinde, paraların üzerindeki 'Tanrıya güveniyoruz' deyiminde, hükümet binalarındaki İncil'den

¹⁹⁴ Particia M.Y. Chang, “Yeni Milenyumda Amerikan Dış Politikası ve Din”, *İslamiyat*, C. 6, S. 2 (2003), s. 36.

¹⁹⁵ Değirmencioğlu, a.g.m., s. 2014.

¹⁹⁶ Peter Gardella, *American Civil Religion: What Americans Hold Sacred*, New York: Oxford University Press, 2014. s. 6.

¹⁹⁷ Kösebalan, a.g.m., s. 53.

¹⁹⁸ A. Kemal Bersay, “Amerika’da Yükselen Sivil Din”, *Anlayış Dergisi*, S. 46 (2006), <http://www.anlayis.net/makaleGoster.aspx?dergiid=43&makaleid=94>, (28.03.2019).

*alıntılarda... ve hatta Bush ve Clinton tarafından sıkça kullanılan ‘Tanrı Amerika’yı korusun’ ifadesinde sivil dinin etkileri vardır.”*¹⁹⁹

Robert Bellah, ABD başkanlarının konuşmalarında bu şekildeki Tanrı atıflarını oy kaybına uğramamak adına kullanmak zorunda olduklarını dile getirerek, göstermelik dindarlıkları olduğunu alaycı bir dille ileri sürmüştür.²⁰⁰

Retorik, yani söz söyleme sanatı, özellikle siyasetçiler tarafından hitap ettikleri kitleyi etki altına alabilmek için sıkça kullanılan bir yoldur. Siyasetçiler bu yolla politikalarına onay alırlar ve meşruiyetlerini sağlarlar. Sivil dine ait olan retorikler de ABD başkanları tarafından sıkça kullanılmıştır ve sivil din Amerikan başkanları için çoğu zaman bir araç niteliğinde olmuştur. İktidar olmak isteyen adaylar halkın desteğinin kazanabilmek için sivil din olgusuna sıklıkla başvurmuşlardır. Örneğin ABD’de 25 Mayıs 2020 günü polis tarafından öldürülen siyahi George Floyd’un ardından başlayan ırkçılığa yönelik ayaklanmalar zamanla daha da büyüyerek tüm ülkeye hatta dünyaya yayılmıştır. Başkan Trump’ın olaylara yönelik tepkisel olarak halkın desteğini kazanmak için Beyaz Saray’dan kiliseye kadar yürüyüp elindeki İncil ile poz vermesi ve “*Biz dünyadaki en harika ülkeyiz ve bu ülkeyi her zaman güvende tutacağız*”²⁰¹ sözleri dini politikasında meşruiyet kazanmak için kullandığının güzel bir örneğidir.

Yapılan bir araştırmada Amerikan başkanlarının konuşmaları incelenerek din vurgusunu en çok yapan üç başkanın sırayla Ronald Reagan, Gerorge W.Bush ve Bill Clinton olduğu tespit edilmiştir.²⁰² Örneğin Reagan 17 Temmuz 1980’de yaptığı adaylık konuşmasında sivil dinin önemli temaları arasında yer alan “*Tanrı Amerika’yı korusun.*” ifadesine yer vermiş ve bunun dışında da birçok kez dine atıfta bulunmuştur.²⁰³

Robert Bellah 1967’de yazdığı “Civil Religion in America”²⁰⁴ adlı makalesinde Hristiyanlık ve kilisenin yanı sıra Amerika’da ayrı olarak bir sivil dinin de bulunduğunu ve bu dinin kendine has bir dürüstlüğü ve ciddiyeti olduğunu ileri sürmüştür. Bellah bu

¹⁹⁹ Davis H.Derek, “Civil Religion as a Judicial Doctrine”, *Journal of Church and State*, Vol. 40, No. 1 (1998), s. 2 0-21.

²⁰⁰ Robert N. Bellah, “Civil Religion in America”, *Deadalus*, Vol. 96, No. 1 (1967), s. 2.

²⁰¹ Milliyet Gazetesi, *CNN Dünyaya Duyurdu! Beyaz Saray’da Bu Sabah...*, 02 Haziran 2020, <https://www.milliyet.com.tr/galeri/son-dakika-haberler-cnn-dunyaya-duyurdu-beyaz-sarayda-bu-sabah-6224907>, (04.06.2020).

²⁰² David Domke, Kevin Coe, *The God Strategy: How Religion Became a Political Weapon in America*, New York: Oxford University Press, 2007, s. 34.

²⁰³ Değirmencioğlu, a.g.m., s. 2024.

²⁰⁴ Robert N. Bellah, “Civil Religion in America”, *Deadalus*, Vol. 96, No. 1 (1967).

makalesinde Amerikan başkanlarının konuşmalarını inceleyerek başkanların sivil din ve Tanrı vurgularını belirtmiş ve dinin siyasetteki yeri hakkında önemli tespitler sunmuştur.

Bellah'a göre sivil din tamamen kendine özgü bir dindir ve Hristiyanlıkla hiçbir ilişkisi bulunmamaktadır. Çünkü sivil dinde Hristiyanlıkta olduğu gibi şekilciliğe yer verilmemiştir. Sivil dinin doktrinlerinin oluşmasında ve toplumlara yerleşmesindeki en önemli etken vatanseverlik ve seküler bir din anlayışına sahip olunmasıdır. Tanrı en başından beri sivil dinin merkezi sembolüdür. Özellikle kurucu babaları herhangi bir peygambere atıfta bulunmadan konuşmalarında sadece Tanrı vurgusu yaparlar. Sivil dinin Tanrısı bilinen dinlerin aksine kurtuluş ve sevgiden ziyade düzen, hak, hukuktan yanadır.²⁰⁵

Sivil dinin politikayı meşrulaştırma, toplumsal entegrasyon ve milliyetçilik olmak üzere üç ana işlevi bulunmaktadır. Dinin politika için geçmişten günümüze etkili bir meşruiyet aracı olarak kullanıldığından önceki bölümlerde bahsetmiştik. Bellah sivil dinin politikadan bağımsız olduğunu fakat politikanın sivil dinden beslendiğini işaret etmiştir. Sivil dine en çok politik alanda başvurulmuş ve sivil dinin sembolleri bu alanda meşruiyet için sıklıkla kullanılmıştır. Sivil dinin hem iç işlerinde politikayı meşrulaştırma hem de temaları ile dış politikayı meşrulaştırma olmak üzere iki yönlü siyasi işlevi bulunmaktadır. Sivil dinin bu yönü Amerika başkanları tarafından sıklıkla kullanılmıştır. Bu işlev özellikle Amerika-İsrail teması üzerinden Amerika'nın İsrail politikasında sıklıkla kullanılmıştır. Sivil din ayrıca kültürel bir bütünleşme sağlar ve toplumun entegrasyonu için ortak bir kültür oluşturur. Son olarak Amerika'nın sivil dininde milliyetçilik duyguları vatanseverlikle bağdaşmaktadır ve sivil dinden beslenir.²⁰⁶

Bellah'a göre Amerikan İç Savaşı ve Lincoln sivil din için çok önemli bir yere sahiptir. ABD için iç savaş sembolleştiren Lincoln olmuştur. Sivil dinin temaları arasında yer alan ölüm, fedakârlık ve yeniden doğuş temaları iç savaş ile birlikte sivil dine girmiştir ve Lincoln'un ölümü ile sembolize edilmiştir. Savaşın son önemli olayı olan Lincoln 'un suikastı, tıpkı İsa gibi Kutsal Cuma'da gerçekleştirildi. Bu durum ise Amerikan halkı tarafından Lincoln ile İsa'nın sembolik benzerliğinin yapılmasına yol açtı. Amerika halkı tarafından şehit başkanımız olarak adlandırılan Lincoln onlar için sivil dinin peygamberi konumundadır. Onlar için her iki ölüm de aynı gün gerçekleşmiştir ve bu durum tesadüf

²⁰⁵ Bellah, a.g.m., s. 7.

²⁰⁶ Toksoy, a.g.e., s. 99-105.

değildir. Bu sebeple Lincoln başkanlar arasında farklı bir yere sahiptir.²⁰⁷ Bu kutsallığı çeşitli konuşmalarından yapılan analizlerle ortaya konmuştur. Bir konuşmasında Lincoln;

“Tanrı, iradesini bildirmek için insanları aracı kılar ve doğrudan dünya işlerine müdahale eder ifadesi İncil’de yer alan ifadelerden biridir. Bunu böyle olduğuna çoğu kez şahit oldum, öyle zamanlar oldu ki irademin kendimden daha güçlü bir irade tarafından kontrol edildiğini hissettim; gücün yukarıdan geldiğinden asla şüphe etmedim.”

demiştir. Başka bir konuşmasında ise Tanrı’nın ona yapmasını istediklerini bir şekilde bildirdiğini belirtmiştir. Kısaca iradesini Tanrı tarafından aldığını ve Tanrı ile kurduğu ilişkiyi açıkça ifade etmiştir.²⁰⁸

Sivil dinin doğup bu denli etkili bir hal almasında şüphesiz en etkili unsur devlet ile kilisenin ayrılması olmuştur. ABD’de resmileşmiş bir ulusal dinin yasak olması dinin devletten uzaklaşarak gönüllü kurumsal yapılara dönüşmesine sebep oldu. Bu şekilde sivil din zamanla toplum tarafından benimsendi, belirli bir saygınlık ve statü kazandı ve toplumun her kademesinin şekillenmesine yol açtı.

Sivil dinin etkili olmasına Bellah’ın yorumu ise sivil dinin hiçbir zaman kilise karşıtı veya militanca bir şekilde laik olmayışıdır. Tam tersine hoşgörülü ve ikisi arasında bir çizgisi olduğunu ifade etmiştir. Bu açıdan sivil dinin canlılığını koruduğunu vurgulamıştır.²⁰⁹

Üzerinden çok uzun zaman geçmiş olmasına rağmen Bellah’ın söyledikleri doğruluğunu korumaktadır. Sivil din hala Amerikan halkı için oldukça etkili ve önemlidir ve Amerikan ruhunu ayakta tutan temel faktördür. Sivil dinin temaları Amerikan kimliğini inşa etmiş ve şekillendirmiştir. Bu durum ise ortak çıkarlara sahip bir ulusun inşasını kolaylaştırmıştır. ABD kuruluşundan bu kadar kısa bir süre içerisinde büyüyüp gelişmesini ve büyük bir devlet halini almasını, ortak çıkar altında buluşan bir ulus bilincine borçludur. Bu ortak çıkar olgusu ABD’nin hem iç politikada hem de dış politikada daha rahat hareket etmesini sağlamıştır.

²⁰⁷ Bellah, a.g.m., s. 9-10.

²⁰⁸ Değirmencioğlu, a.g.m., s. 2018.

²⁰⁹ Bellah, a.g.m., s.13.

3.1.4. Sivil Dinin Temaları

Sivil dinin birçok teması ve kutsal günü bulunmaktadır. Bunlar sivil dinin Amerikan halkı tarafından benimsenerek, kültürün oluşumunda oldukça etkilidir. Bu temalar aynı zamanda Amerikan kimliğinin de unsurlarını oluşturmakta ve ABD'nin iç ve dış politikasında belirleyici olmaktadır.

Sivil dinin manevi temalarından ilki 'Tanrı huzurunda yemindir'. Başkanların Tanrı huzurunda yaptıkları yemin sorumluluklarını Tanrı'dan aldıklarının bir ifadesidir. Bu yemin aynı zamanda anayasaya ve ulusa karşı olan bir sorumluluğun yerine getirilmesi anlamı taşımaktadır. Sivil dinin bir diğer teması 'Tanrının otoritesi' temasıdır. Amerika'nın kurucu babalarına göre Tanrı her kişiye hakkını direk olarak vermiştir ve bu haklar devredilemez haklardır.²¹⁰ Kennedy bu konu ile ilgili "*insanların hakları devletin cömertliğinden değil, Tanrı'nın elinden gelir*"²¹¹ diyerek devletin aracı konumda olduğunu ve ABD'nin meşruiyetinin Tanrı tarafından sağlandığını ifade etmiştir.

Bir başka tema İncil'e dayanan ve ABD'nin kuruluşundan beri topluma aşıl原因an 'tepenin üzerinde bir şehir (Amerikan İsrail)' temasıdır ve Amerikan kimliğini ve iç ve dış politikasını şekillendiren önemli faktörlerden birisidir. Özellikle ilk dönem Amerika'sında bu temaya sıklıkla yer verilmiş, Amerika'nın Tanrı'nın kalbinde özel yeri olduğu vurgulanmış ve Amerikan tecrübesi Eski Ahit'teki İsrail ile karşılaştırılarak buraya "Amerikan İsrail" denmiştir. Bu kavram Amerikalılar tarafından oldukça sık kullanılan ve Amerika'ya seçilmiş bir ulus imajını aşıl原因an bir kavramdır. Bu kavrama göre Amerika İsrail gibi görülmüş ve bu sebeple Tanrı tarafında seçilmiştir.²¹²

Başkanların konuşmalarında sıkça yer verdikleri ve sivil dinde üzerinde en çok durulan temalardan birisi de 'fedakârlık, kurbanlık' temasıdır. Bu tema Amerikan iç savaşından günümüze kadar süren bütün savaş ve kriz dönemlerinde halka işlenmiş ve bireyin ulusu için her türlü fedakarlığı yapması ve hatta gerekirse canını bile vermesi işlenmiştir. Bu tema sivil dine daha çok iç savaşla birlikte yerleşmiş ve Lincoln ile özdeşleşmiştir. Amerikan halkına göre Lincoln 'ün ülkesi için yaşadığı sıkıntılar sivil din için tam bir fedakârlık örneği oluşturmaktadır.²¹³ Bellah, Amerikan askerleri öldüğü

²¹⁰ Toksoy, a.g.e., s. 78.

²¹¹ Bellah, a.g.m., s. 4.

²¹² Toksoy, a.g.e., s. 80.

²¹³ Toksoy, a.g.e., s. 81.

zaman büyük kurban (fedakârlık) temasını vurgulayarak mücadelenin daha da kutsallaştığını belirtmiş ve bu şekilde bu temanın Amerikan birliği için önemine dikkat çekmiştir.²¹⁴

Bir diğer tema olan ‘Örnek ulus Amerika’ temasına göre Tanrı, seçilmiş halk olan Amerikalılara tüm dünyaya örnek olma misyonu yüklemiş ve yeni bir düzen kurmakla görevlendirmiştir. Özellikle bu tema Amerikan dış politikasında sıkça kullanılan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Başkanlar bu temaya konuşmalarında sıklıkla yer vererek politikalarına bu şekilde meşruiyet kazandırmışlardır. Bu temaya göre ABD, demokrasi ve insan haklarından yoksun milletlere bu değerleri taşımakla ve onlara örnek ulus olmakla yükümlüdürler.²¹⁵ Bu tema ABD dış politikası için Amerikan İstisnacılığı kavramının doğuşuna yol açmıştır. Buna göre istisnai bir ulus olan Amerikalılar dünyanın her yerine özgürlük, demokrasi ve eşitlik götürme misyonu edinmiş ve bu görevi Tanrı tarafından almışlardır.

Sivil dinin bir diğer teması ise ‘Amerikan bayrağı’dır. Amerikan bayrağı sivil dinde haçın yerini almıştır ve Amerikalıların büyük bir kısmı tarafından kutsal kabul edilmektedir.²¹⁶ Amerikalı olmanın özgürlüğünü ve saygınlığını temsil eden Amerikan bayrağı, tüm halkı Amerikan vatandaşı olarak birleştiren ilham verici bir sembol olarak görülmektedir. ²¹⁷ Kilise-devlet ayrımına rağmen her kilisede Amerikan bayrağı bulunmaktadır. Kuzey Amerika Vexillological Association (NAVA)²¹⁸ başkanı John Hartvisgen, Amerikan bayrağı için “*siyasetin üzerinde, bizi birleştiren şeyin sembolü*” şeklinde bahsetmiş ve farklılıklarına rağmen bir ulus olduklarını hatırlatan şey olarak tanımlamıştır. ²¹⁹

ABD anayasası da sivil din için çok önemli ve kutsaldır. Bir nevi sivil dinin kutsal kitabı olarak kabul gören anayasa hem sivil dinin koruyucusu hem de teminatıdır.²²⁰

Sivil dinin temaları içerisinde kutsal günler de önemli bir yere sahiptir. Bu günler Amerikan halkının birlik ve bütünlük içinde yaşamasını destekleyen, halkın

²¹⁴ Bellah, a.g.m., s. 15.

²¹⁵ Toksoy, a.g.e., s. 82-83.

²¹⁶ Toksoy, a.g.e., s. 83.

²¹⁷ Drexel University, *History of American Flag& American Flag Facts*, <https://www.online.drexel.edu/flag-history.aspx>, (04.04.2020).

²¹⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz: <https://nava.org/>.

²¹⁹ John Donovan, “Why Americans Are So Crazy About the Flag”, *howstuffworks*, 30 Jun 2017, <https://people.howstuffworks.com/culture-traditions/national-traditions/why-americans-love-display-flag.htm>, (04.04.2020).

²²⁰ Toksoy, a.g.e., s.84.

kenetlenmesini sağlayan, ortak bir kimlik ve ruh oluşturan ve sosyal, siyasal ve popöler költür açısından önemli temel taşları olan günlerdir. Öncelikli olarak sivil dinin doğuşunu ve Amerika'nın kuruluşunu simgeleyen 4 Temmuz Bağımsızlık Günü Amerikan halkı açısından oldukça önemlidir.

Bağımsızlık bildirgesinde birçok dini kavramlara vurgu yapılmıştır. Doğanın Tanrısı (Nature God), Yaratıcı (Creator), Tanrı (Providence), İlahi Tanrı (Divine Providence) kavramlarının kullanılması metnin dini niteliğini yansıtmaktadır. Bildirgede ayrıca Tanrının Amerikan toplumunun yanında olduğu vurgusu da yer almaktadır.²²¹

Sivil din açısından önemli bir diğer gün ise Anma Günü (Memorial Day)'dür. Amerikan iç savaşını anmak için her yıl mayıs ayının son pazartesi günü düzenlenen Anma Günü, tüm toplumun şehit olan ölülere, fedakârlık ruhuna ve Amerikan vizyonuna yeniden adanmasıdır. Senede bir kere yapılan, aileyi sivil din etrafında birleştirmeyi amaçlayan ve Tanrı'ya Amerikan halkına verdiklerinden dolayı şükredilen şükran Günü de sivil din açısından sembolik ve önemli bir gün olma niteliği taşımaktadır. Ayrıca ABD için kutsal ve önemli olan ve sivil dinin temsilcileri sayılan Washington ve Lincoln'un doğum günleri de sivil din için önem taşımaktadır.²²²

Amerikan sivil dininin birçok sembolü de bulunmaktadır. ABD'deki kutsallık inancının en önemli sembollerinden birisi özgürlük heykelidir. Heykelin başındaki 7 tacın 7 kıta ve denizi, elindeki meşalenin dünyayı aydınlatacak ışığı, sol elindeki kitabın kutsal kitabı temsil ettiği sayılmaktadır. Bu da bize dini kitabı elinde bulunduran ülkenin en önemli sembolünden yola çıkarak dinin kamusal alan ile ilişkisini açıkça göstermektedir.²²³

ABD sivil dininin başka sembolleri de bulunmaktadır. Örneğin Lincoln Anıtı, Washington Anıtı, Vietnam Gazileri Anıtı, Holokost Anıt Müzesi, Martin Luther King Jr. Anıtı vb. yapılar Amerikalı olmak ile özdeşleşmiş, sivil dinin izlerini taşıyan ve her gün dünyanın dört bir yerinden insanların ziyaret ettiği kutsal bir anlam taşımaktadır Çoğu Amerikalı sivil dinin anıtları, metinleri, temaları ve sembolleri aracılığı ile özgürlüğe, demokrasiye, barışa ve hoşgörüye değer vermeyi öğrenmişlerdir. Aslına bakılırsa neredeyse çoğu Amerikalı 'Amerikan sivil dini' kavramını hiç duymamış ve ne anlama geldiğini bilmemektedirler. Bu değerler bir araya gelerek bilinen din kavramından farklı

²²¹ Değirmencioğlu, a.g.m., s. 2015.

²²² Bellah, a.g.m., s. 11.

²²³ Yıldırım, a.g.m., s. 97.

bir anlayışı ortaya çıkarmış ve Amerikan kimliğinin inşasını sağlamıştır. Kısaca sivil din ABD ulusunun duygularının yoğrulması için çalışan ve işlev gördüğü müddetçe birliği sağlamaya ve güçlendirmeye devam edecek bir olgudur.²²⁴

3.2. ABD’DE BAŞLICA DİNİ GRUPLAR

Amerikan dış politikasına etki eden faktörlerin başında dini lobiler gelmektedir. Amerika’da çok sayıda dini grup bulunmaktadır fakat bunların bazıları dış politikada kendilerini daha çok göstermektedir. Örneğin Soğuk Savaş döneminde Evanjelistler ve Katolikler Sovyetlere karşı izlenen politikaya destek verirken, Yahudiler daha temkinli bir politika izlenmesinden yana olmuşlardır. Aynı şekilde Körfez Savaşında Evanjelist Protestanlar ve Yahudilerin çabaları Irak’a yapılan müdahaleye sebep olup destek verirken, diğer dini gruplar bu konuda Amerika’nın arka planda kalmasını istemişlerdir. Buradan hareketle dini grupların dış politika üzerinde karar alınma ve politikanın belirlenmesi aşamasında ne denli etkili oldukları görülebilir. Özellikle 11 Eylül sonrası Amerikan dış politikası hamleleri sadece reel politika ile açıklanamaz, bunun yanı sıra inanç merkezli bir strateji de etkilidir.²²⁵

ABD’de etkili olan üç dini grup (Protestanlar, Katolikler, Yahudiler) ve iki siyasi parti (Cumhuriyetçi Parti ve Demokrat Parti) vardır. Hiçbir dini grubun kendine ait siyasi partisi olmadığı gibi, hiçbir siyasi partinin de dini bulunmamaktadır. Fakat her iki siyasi parti de bünyelerinde dini gruplardan çok sayıda üye barındırmaktadır. Bu sebeple siyasi partiler dini grupların desteklerini alabilmek adına faaliyet göstermektedirler. Oy kaygısı ve çıkar ilişkisine dayanan dini grup-parti ilişkisinde partiler bu grupların desteklerini alabilmek için isteklerini göz önünde bulundurlar. Bu sebeple dini düşünce ve kaygılar politik süreçte etkinlik göstermektedir.²²⁶

ABD halkının yaklaşık %64’ünü Hristiyanlar, %2’sini Yahudiler, %1’ini ise Müslümanlar oluşturmaktadır. Hristiyanlar içerisinde büyük çoğunluğu yaklaşık %41 ile Protestanlar, %21 ile Katolikler %2 ile ise Mormonlar oluştururken Ortodoksların

²²⁴ Gardella, a.g.e., s. 1-2.

²²⁵ Yıldırım, a.g.m., s. 104.

²²⁶ B. E. Browne, “ABD’de Dini Gruplar ve Siyasi Partiler”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı 29, Temmuz-Ağustos 1994, s. 177.

oranı%1'den daha azdır. Protestanların büyük çoğunluğu ise Evanjelistlerden (%16) ve ana hat Protestanlardan (%11) meydana gelmektedir.²²⁷ Pew Research Center'ın yaptığı bu son araştırmaya göre ABD'de kendini Hristiyan olarak tanımlayan insan sayısında düşüş gözlenirken hiçbir dine mensup olmayan insan sayısı özellikle gençler arasında artış göstermektedir.

Görüldüğü üzere ABD'de birçok dine mensup grup bulunmaktadır fakat en etkili üç grup Protestanlar, Katolikler ve Yahudilerdir. En büyük ve en etkili dini grup olan Protestanlardır; fakat Protestanlar kendi aralarında Metodistler, Lüteryenler, Presbiteriyanlar, Baptistler gibi farklı gruplara ayrıldıkları için siyasi nüfuzları beklendiği kadar yüksek değildir. İkinci önemli dini grup olan Katolikler ise Protestanların aksine dini gruplara bölünmemişlerdir ve tek bir kilise çatısı altında bulunmaktadır. Bu sebeple daha organize bir şekilde hareket etme imkanına sahiptirler.²²⁸ Üçüncü etkili grup olan Yahudiler nüfus olarak daha az olmalarına rağmen etki alanları nüfuslarına oranla çok daha geniştir ve güçlü bir lobicilik faaliyetinde bulunmaktadır.

Yıldırım dini grupların siyaset üzerindeki etkisini 3 somut örnekle açıklamıştır. Bunlardan ilki Hristiyan sağı olarak anılan Evanjelistlerin 1980 yılında başkan seçilen Reagan'a verdikleri destektir. İkinci olarak 2000 yılında gerçekleşen seçimlerde Bush'a verilen destektir. Bu seçimde Bush, dini bir hareketin başı olarak görülmüş, kiliseler Bush'a dua etmek için insanlara yol göstermiş, Bush bir tür Mesih ilan edilmiştir. Müslümanlar da Bush'a destek vermiş yaklaşık yüzde 70'i Bush'un lehine oy kullanmışlardır. Üçüncü örnek ise 2012 seçimlerinde başkan adayları olan Hristiyan Koalisyonun eski başkanı Ralph Reed'e Evanjelistlerin verdiği çok büyük destektir. Seçimi kazanamasa da zamanında Bush'a verdikleri destekten çok daha fazlasını Reed'e vermişlerdir.²²⁹

ABD'de lobiler oldukça etkili bir konumdadır. ABD'de lobiciliğin etkili olmasının en önemli sebebi Amerikan siyasi sisteminin oldukça açık olmasıdır. Fikir özgürlüğünün ön planda olduğu ABD'de, seçimler pahalıdır ve kampanya bağışlarının

²²⁷ Pew Research Center, "Measuring Religion in Pew Research Center's American Trends Panel", January 12, 2021, https://www.pewforum.org/2021/01/14/measuring-religion-in-pew-research-centers-american-trends-panel/pf_01-14-21_npors-00-0/, (16.08.2021)

²²⁸ Şahin, *Din- Dış Politika İlişkisi...*, s. 134-136.

²²⁹ Yıldırım, a.g.m., s. 102-103.

denetimleri oldukça düşüktür. Bu sebeple farklı çıkar gruplarının politikayı etkilemeleri için rahat bir ortam bulunmaktadır. Bu gruplar istedikleri adayları destekleyerek siyasiler üzerinde lobi faaliyetlerinde bulunabilmekte ve destekçilerinin istedikleri konumlara gelebilmelerini sağlayabilmektedirler. Bu bölümde ABD’de etkili olan ve lobicilik faaliyeti yürüten başlıca üç grup ele alınacaktır.

3.2.1. Yahudi Lobisi

Yahudi lobisi (diğer bir adı ile İsrail lobisi) ABD’de bulunan en güçlü ve etkili lobiler arasında yer almaktadır. Karar alma sürecinde oldukça etkili olan Yahudi lobisi güçlü bir finansal desteğe sahiptir. Ayrıca Yahudiler genele oranla zengin olmalarının yanı sıra daha eğitilmiş ve donanımlıdır. Bu yetileri ise onlara siyasette etkili bir biçimde kullanmaları avantajını vermektedir. Bir lobinin başarılı olabilmesi için karşısında bulunan lobiden daha güçlü olması ve diğer yabancı lobiler tarafından desteklenmesi gerekmektedir. Bu sebeple Yahudi lobisi hem diğer lobilerin desteğini alarak hem de karşısında olan Arap lobisinden daha güçlü bir pozisyonda bulunarak ABD’deki gücünü ortaya koymaktadır.²³⁰ Ayrıca Müslüman olan Arap lobisinden ziyade Yahudi olan İsrail lobisi ABD’ye daha yakındır. Her iki ülke de Avrupa değerlerini taşımaktadır. Bunların yanı sıra Arap ülkelerinde anti-Amerikanizmin fazla olması da Arap lobisi karşısında Yahudi lobisinin avantajlı olmasında etkili bir faktördür.²³¹

Tüm bunlara rağmen Amerikan kamuoyunda Yahudi Lobisine karşı bir tepki de mevcuttur. Bunun sebebi Batı’da geçmişten beri süregelen anti-Semitizm, Yahudi lobisinin ABD’nin çıkarlarına aykırı hareketleri ve ABD’nin İsrail’i desteklerken kendi çıkarlarını göz ardı ettiği düşüncesidir.²³² Amerikan dış politikasının temel hedefi ABD’nin çıkarlarını korumaktır. Fakat bazı Yahudi senatörler ve parlamento üyeleri Amerikan dış politikasında İsrail’in çıkarlarına öncelik vermektedirler. Hatta Hristiyan Siyonist üye olan Dick Armey 2002 yılında “*Benim dış politikadaki birinci önceliğim İsrail’i korumaktır*” demiştir.²³³

²³⁰ Tayyar Arı, *Amerika’da Siyasal Yapı Lobiler ve Dış Politika*, 4. Baskı, Bursa: MKM Yayıncılık, 2009, s. 252.

²³¹ Arı, *Amerika’da Siyasal Yapı Lobiler...*, s. 265.

²³² Arı, *Amerika’da Siyasal Yapı Lobiler...*, s. 268-269.

²³³ Stephen Walt, John Mearsheimer, *İsrail Lobisi ve ABD Dış Politikası*, 1. Baskı, İstanbul: Zoydak Kitap, 2014 a.g.e., s. 35.

Ayrıca ABD halkı İsrail'in Filistin politikasına verdiği destekten ve Müslümanlar arasında sebep olduğu Amerikan karşıtlığı ve Yahudi düşmanlığından da rahatsızlık duymaktadırlar. Bu olumsuz bakış 11 Eylül saldırılarına kadar çok fazla iken, saldırı ardından Müslüman gruplara doğru kaymıştır.

Yahudi lobisinin temel amacı, ABD'nin İsrail'in güvenliğini sağlama ve İsrail'in çıkarlarını gözetmeye dayalı politikalarının devamlılığını sağlayarak daha fazla yardım alabilmesini desteklemektir. Bu sebeple seçim zamanlarında senato ve temsilciler meclisi üyelerine oldukça fazla bağış yapmaktadırlar. Yapılan bağışların büyük bir kısmı ise Kongredeki ulusal güvenlik ve dış politika birimlerine gitmektedir.²³⁴

Amerika ve İsrail ortak bir Yahudi-Hıristiyan kültürünün parçalarıdır ve çeşitli bağlantılar aracılığı ile birbirlerine bağlanmıştır. İsrail 1967'de gerçekleşen Yom Kippur (6 Gün Savaşları) Savaşı ardından ABD'nin Orta Doğu politikasının merkezinde yer almıştır. Bu tarihten itibaren en fazla ekonomik ve askeri yardım alan ülkedir. Diğer devletler yardımları dört taksit halinde alırken, İsrail bir seferde almaktadır. Bunun yanı sıra yardımı nasıl harcadığına dair hesap vermeyen tek ülkedir.²³⁵

ABD'nin İsrail ile müttefikliğinin en önemli sebeplerinin başında düşmanlarının aynı olması gelir, çünkü her iki ülkenin de terör sorunu bulunmaktadır.²³⁶ ABD için İsrail Orta Doğu'nun güvenli kapısıdır. Bu sebeple ABD, İsrail'in Orta Doğu'da güvenliğini sağlamak adına her türlü faaliyeti göstermekte ve meşru kılmaktadır.

ABD'de lobicilik faaliyeti yürütmek isteyen gruplar oldukça önemli miktarda para harcamak zorundadır. Fakat İsrail hükümeti herhangi bir harcama yapmadan faaliyetlerini yürütmektedir. Yahudi örgütleri ABD'nin tüm eyaletlerinde sıkı bir şekilde örgütlenmiş konumdadır ve sayıları oldukça fazladır.²³⁷ Ayrıca çok güçlü olan Yahudi lobisi bu gücünü çıkar gruplarının politikaları üzerinden almaktadır. Diğer lobilerden farklı olarak çok güçlü bir ikna kabiliyetine sahiptirler. Bu kabiliyetlerini gerek iç gerekse dış politika üzerinde oldukça iyi bir şekilde kullanmaktadırlar. Yazara göre Amerikan Yahudileri ve

²³⁴ Arı, *Amerika'da Siyasal Yapı Lobiler...*, s.252

²³⁵ Walt ve Mearsheimer, a.g.e., 2014, s. 9-12.

²³⁶ Walt ve Mearsheimer, a.g.e., 2014, s. 15-16.

²³⁷ Arı, *Amerika'da Siyasal Yapı Lobiler...*, s. 254.

onların Hristiyan müttefiklerinin Amerikan Dış Politikasını İsrail'in çıkarları doğrultusunda etkilemesi oldukça uygunsuzdur.²³⁸

ABD'nin İsrail'e olan desteğini sağlamak amacıyla iki stratejisi bulunan Yahudi lobisi ilk olarak parlamento ve yürütme organına baskı yaparak İsrail'e olan desteğin devamlılığını sağlamaktadırlar. Politikacılar üzerinde nüfuz uygulayarak lobiye desteklemenin mantıklı olduğunu göstermeye çalışırlar. İkinci olarak ise İsrail'e yönelik güzellmeler yaparak İsrail'in politikalarını meşrulaştırmakta ve bu sayede eleştirileri önlemektedirler.²³⁹

Peki İsrail'in ABD'nin desteğini bu denli büyük ölçüde almasının sebebi nedir? Öncelikle İsrail zayıf ve etrafı düşmanlarla çevrili bir bölgededir. Orta Doğu'da müttefikleri bulunmamaktadır ve yalnızlaşmış bir ülke konumundadır. Bunun yanı sıra Holokost'u kullanarak geçmişte yaşadığı acılardan dolayı özel bir muameleyi hak ettiğini savunmaktadır. Ayrıca bölgesindeki ülkelerden farklı olarak demokrasi ile yönetilmektedir.²⁴⁰ Bunların yanı sıra İsrail ABD için Orta Doğu'da demokratik ilkeler doğrultusunda yönetilen tek müttefikidir ve birçok açıdan çıkarları örtüşmektedir. Evanjelist inanca dayanan görüşler de ABD-İsrail yaklaşması için önemli bir faktördür. ABD-İsrail ilişkisinin temelinde yatan sebeplerden birisi olan ve ABD politikalarına yön veren Evanjelist inanca sonraki bölümlerde daha detaylı bir şekilde değinilecektir.

Aslında Yahudi Lobisi 1950'lerde, yani ilk kurulduğu yıllarda, yeterince güçlü değildi ve o zamanlar Amerikan dış politikası üzerinde herhangi bir etkinliği bulunmamaktaydı. 1960'lara gelindiğinde ABD, İsrail'e yönelik silah satışlarına ve yardımlara başladı. Bu şekilde stratejik ve siyasi ortaklıkları gün geçtikçe gelişti. Ayrıca lobinin ilk yıllarında inşa ettiği yapılar ileriki yıllarda Yahudi ve Amerikalıların Orta Doğu'ya yönelik müdahalelerini şekillendirecekti.²⁴¹

Ayrıca 30 Ekim 1981 tarihinde Ortadoğu'nun Sovyet tehdidine karşı korunması amacı ile İsrail ile ABD arasında imzalanan Memorandum of Understanding de ikili

²³⁸ Walt ve Mearsheimer, a.g.e., 2014, s. 33.

²³⁹ Walt ve Mearsheimer, a.g.e., 2014, s. 24.

²⁴⁰ Walt ve Mearsheimer, a.g.e., 2014, s. 20.

²⁴¹ Doug Rossinow, "The Edge of the Abyss: The Origins of the Israel Lobby, 1949-1954", *Modern American History*, Vol. 1, No. 1 (2018), s. 23-43

ilişkilerde önemli bir rol oynamaktadır. Bu belge İsrail ve ABD ilişkilerinin düzeyini ortaya koymaktadır. Bu belge ABD ve İsrail aralarındaki dostluk bağınyı teyit ederek, bölgedeki Sovyet tehdidine karşın iş birliğini öngörmekte ve karşılıklı güvenlik ilişkisi kurmaktadır.²⁴²

Yahudi lobisi; Gary Bauer, Jerry Falwell, Ralph Reed, Pat Robertson ve Temsilciler Meclisinde çoğunluk liderliği yapmış olan Dick Armey ve Tom Devay gibi önemli Hristiyan evanjelistleri de barındırmaktadır. Bunlar İsrail'in doğuşunun İncil'in kehaneti ile bağdaştırarak İsrail'in yayılmacı politikasına destek vermektedirler. Onlara göre İsrail'e baskı yapmak ile Tanrı'ya baş kaldırmak aynı anlama gelmektedir.²⁴³

ABD'de birçok Yahudi örgüt bulunmaktadır. Fakat en etkilileri AIPAC (The American-Israel Public Affairs Committee), AJC (American Jewish Committee) ve American Jewish Congress'dir. 1946 tarihli Federal Lobi Yasası gereği kayıtlı olan AIPAC, ABD kongresi ve yönetimindeki en etkili gruptur. Kuruluş amacı ABD-İsrail ilişkilerini etkileyen konularda kongreyi ve yasama sürecini etkilemektir. Bunun yanı sıra ABD-İsrail ilişkilerinin gelişmesi için de faaliyet göstermektedir.²⁴⁴ New York Times'ta AIPAC ile ilgili yapılan *“Washington'daki dış politikayla ilgilenen çıkar grupları arasındaki en etkili, en iyi yönetilen ve en güçlü örgüt”* yorumu bu durumu en iyi şekilde açıklamaktadır.²⁴⁵ AIPAC'ın önemi ile ilgili dönemin İsrail başbakanı Ariel Sharon, *“Bana insanlar İsrail'e nasıl yardım edebileceklerini sorduklarında onlara, AIPAC'a yardım edin derim”* demiştir.²⁴⁶ AIPAC için en önemli konuyu ABD'nin Orta Doğu politikası ve Kongre ve başkanlık seçimleri oluşturmaktadır.

AIPAC, 1954 yılında Isaiah Kenen tarafından kurulmuştur. Önceleri Amerikan Siyonist Komitesi (AZC) adıyla kurulan örgüt daha sonra Yahudi olmayanlara da tesir edebilmek amacıyla adını AIPAC olarak değiştirmiştir. Çalışma merkezi Washington'da bulunan ve yerel bir lobi olan AIPAC, gizli bağışçılar tarafından desteklenmektedir.

²⁴² Meryem Özgür, “AIPAC'in Amerikan Dış Politikasını ve İran Nükleer Müzakerelerini Etkileme Siyaseti”, *İstanbul Medeniyet Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 2 (2016), s. 120.

²⁴³ Walt ve Mearsheimer, a.g.e., 2014, s. 32.

²⁴⁴ Arı, *Amerika'da Siyasal Yapı Lobiler...*, s. 255.

²⁴⁵ Zenife Umerova, *Yahudi Lobisinin ABD İçindeki Konumu ve Ortadoğu Politikasındaki Rolü*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s. 159.

²⁴⁶ Walt ve Meirsheimer, a.g.e., 2014, s. 37.

Diğer Yahudi örgütlerinin aksine, AIPAC'a yapılan bağışlar vergiden muaf değildir ve İsrail'den hiçbir fon almazlar. AIPAC, Yahudi birey ve kuruluşların aidatları ve vergiden düşülmeyen bağışları aracılığı ile finanse edilmektedir.²⁴⁷

AIPAC sadece dış politikada İsrail'i ilgilendiren konularla ilgilenmemektedir. Bunun yanı sıra ülkenin çeşitli bölgelerinde belli aralıklarla konferanslar düzenleyerek halka ABD-İsrail ilişkileri konusunda bilgiler vermektedir.²⁴⁸ Lobiler halkı etkileyebilmek ve bilgilendirmek adına medyayı da kullanmaktadırlar. Yahudi lobisi de kamuoyunun İsrail konusundaki fikirlerini şekillendirmek adına medyayı kullanmaktadır. Amerikalı yorumcuların büyük bir kısmının İsrail yanlısı olması da bu konuda avantaj sağlamıştır. Bu sebeple İsrail'e bakış açısı medyaya iyi yönleri ile yansıtılmaktadır. İsrail ile ilgili olumsuz haberlerin yapılmasını engellemek amacı ile bu haberlere karşı gösteri ve boykotlar düzenlemektedirler.²⁴⁹

AIPAC'ın Kongre kararını etkileyebilme gücü bulunsa da başkanlık düzeyindeki meseleleri örneğin Orta Doğu barış süreci, Filistin Kurtuluş Örgütü ile görüşmelerde bulunma önerisi gibi konularda etkilemesi zordur. Eğer savundukları şey başkanın dış politika vizyonu ile örtüşüyorsa başkanın bunu kabul etmesi muhtemeldir, fakat değilse ikna etmek çok zordur.²⁵⁰

Yahudi lobisinin dış politika üzerinde ne kadar etkili olduğunu söylesek de her zaman istediği ölçüde başarı elde edememiştir. Örneğin ABD'nin Suudi Arabistan ile olan tarihi ilişkisini ve zaman içinde yaptığı askeri ve finansal yardımları engelleyememiştir.²⁵¹

AIPAC'ın iki adet lobi tekniği bulunmaktadır; örgütlenme ve güç. AIPAC'ın çok güçlü bir örgütlenmiş ağı bulunmaktadır. Yahudiler dışında Yahudi olmayan sendikalar, siyahi liderler, şovmenler, akademisyenler ve köktendinci Hristiyanlar ile koalisyonlar kurarak aktif olarak çalışırlar. Gücünü ise politik sürece aktif olarak dahil olan kalabalık bir gruptan almaktadırlar.²⁵² Güçlü örgütlü yapısı ve politik gücü sayesinde ABD'de en

²⁴⁷ Moris S. Solomon, *The Agenda and Political Techniques of the American Israel Public Affairs Committee (AIPAC)*, Washington: National Defense University The Industrial College of the Armed Forces, 1993, s. 3-15.

²⁴⁸ Arı, *Amerika'da Siyasal Yapı Lobiler...*, s. 264.

²⁴⁹ Walt ve Meirshemer, a.g.e., 2014, s. 40-41.

²⁵⁰ Solomon, a.g.e., s. 7.

²⁵¹ Arı, *Amerika'da Siyasal Yapı Lobiler...*, s. 253.

²⁵² Solomon, a.g.e., s. 16.

başarılı ve aktif lobicilik faaliyeti gösteren grup olmuştur ve Amerikan dış politikasına etki etmeyi başarmıştır.

Yahudi lobisi Amerika'da kongreyi oldukça baskı altına almıştır. En hararetli konuların konuşulduğu kongrede tansiyon ne kadar yükselirse yükselsin konu İsrail olduğu zaman her türlü eleştiriden ve tartışmadan uzak bir seyir izlenmektedir. Aynı zamanda Amerikan dış politikasının İsrail çıkarları doğrultusunda yönlendirilmesine katkı sağlayan çok sayıda Yahudi kökenli vekil ve senatör de vardır.²⁵³

AIPAC'ın binası Kongre Binasının (Capital Hill) çok yakınında bulunduğu için ilgili senatörlere ve üyelere hızlı bir şekilde ulaşabilmektedir. Örgüt üyelerinin karar alma mercilerine bu denli yakın oluşu ve yakın ilişkide bulunmaları İsrail'in çıkarlarını ilgilendiren konularda daha hızlı ve etkili bir yönlendirme imkânı sağlamıştır.²⁵⁴ Paul Findley "ABD'de İsrail Lobisi (They Dare to Speak Out)" adlı kitabında bu konu ile ilgili şöyle demiştir;

*"AIPAC için çalışan lobicilerin ne Senato'ya ne de Meclis'e girip çıkmaları sorun değildir ve hatta senatör ve milletvekillerinin odalarına giriş çıkışları bile son derece doğaldır. Dahası istedikleri zaman istedikleri kişiyi akşamları evlerinden telefonla aramaktan da çekinmezler..."*²⁵⁵

Yahudi lobisi özellikle Demokrat Parti adaylara destek vermektedir. Fakat partizan bir görüntü oluşturmaktan da kaçınmaktadırlar.²⁵⁶ Washington Post'un 2003'te yaptığı bir araştırmaya göre Demokrat Parti adayları seçim için gerekli olan paranın %60'ını Yahudi destekçilerden elde etmektedir. Bu sebeple başkan adayları Yahudi seçmenlerin hoşuna gitmeyecek davranışlardan ve sözlerden her zaman kaçınmaktadırlar.²⁵⁷

AIPAC başta yasama olmak üzere yürütme üzerinde de oldukça etkilidir. Dönemin Dış İşleri Bakanı Shult, 1986 yılında İsrail ile ilgili yasa tasarısını hazırlarken

²⁵³ Şiriliyev, a.g.e., s. 23-24.

²⁵⁴ Arı, *Amerika'da Siyasal Yapı Lobiler...*, s. 260.

²⁵⁵ Paul Findley, *ABD'de İsrail Lobisi*, çev. Mustafa Özcan, Dr. N. Ahmet Asrar, 2. Baskı, İstanbul: Pınar Yayınları, 2000, s. 66.

²⁵⁶ Arı, *Amerika'da Siyasal Yapı Lobiler...*, s. 260.

²⁵⁷ Walt ve Meirsheimer, a.g.e., 2014, s. 37.

AIPAC’a danışarak isteklerini belirtmelerini istemiştir. Bu durum tarih boyunca İsrail’in ABD’den aldığı askeri ve mali yardımların ayrıcalıklı olmasında etkili olmuştur.²⁵⁸

AIPAC eğitim alanında da çok önemli faaliyetler yürütmektedir. Bu alanda yaptığı faaliyetler ile bir nevi kendi tabanına çekirdekten adam yetiştirmektedir. Üniversite öğrencilerine yönelik staj eğitimleri kapsamında öğrencilere dış politika, siyasi işler ve liderlik gibi konularda eğitimler vererek alanında başarılı olarak tespit ettiği öğrencileri kendi bünyesine dahil etmekte ve etkili konumlara getirmektedir.²⁵⁹

3.2.2. Arap Lobisi

ABD’de Arap lobisine bakıldığında İsrail lobisi gibi güçlü ve tek elden yürütülen bir lobiden söz etmek mümkün değildir. Arap lobisi Arapların tümünü temsil eden bir lobicilik faaliyeti yürütmemektedir. Hemen hemen her Arap ülkesinin çıkarları ile ilgilenen kiralık bir lobi şirketi bulunmaktadır ve faaliyetler buradan yönetilmektedir. Bu durum ise Arap lobisini belirli bir merkezden yürütülen güçlü bir lobi olmasının önünü kapatmaktadır.²⁶⁰

Bir etnik çıkar grubun özellikle dış politikada etkili olup olmamasını üç ana faktör belirlemektedir. Bunlar; seçim gücü ve etnik grup nüfusu, finansal kaynaklar ve etnik çıkar grubunun örgütsel gücü. Etkili bir çıkar grubu olabilmek için grubun arkasında blok halinde bulunan ve oy potansiyeline sahip bir topluluğu barındırması gerekmektedir. Fakat Arap lobisinin bölünmüş durumu bu duruma engel teşkil edecek niteliktedir. Ayrıca örgütsel güç de dış politikayı belirlemede önemli bir göstergedir. Örgütsel bir güç sağlayabilmek için; grup içinde birliği sağlayabilmek, belli başlı konularda diğer gruplarla ittifak yapabilmek, toplumun çıkarlarını savunabilmek, siyasi gelişmeleri yakından takip ederek grubu siyasetçilere ve kamuoyuna karşı desteklemek ve grup içinde bir fikir birliği sağlamak gerekmektedir. Fakat Arap dünyasının izlediği politikaların birbirlerinden farklı olması bu birliğin sağlanmasını güçleştirmiş ve etkili bir lobicilik faaliyeti yapmalarına engel olmuştur.²⁶¹

²⁵⁸ Arı, *Amerika’da Siyasal Yapı Lobiler...*, s. 262.

²⁵⁹ Arı, a.g.e., s. 258.

²⁶⁰ Arı, *Amerika’da Siyasal Yapı Lobiler...*, s. 269-270.

²⁶¹ Anniek Scholten, *The Arab Lobby in the United States*, (Master Thesis), Nederland: University of Utrecht, 2017, s. 28-32.

Arap lobisinin başlıca destek grubu petrol şirketleridir. Bunların yanı sıra Amerikan Müslüman konseyi başta olmak üzere diğer Müslüman dernekler de Filistin - İsrail meselesi konusunda Arap lobisine destek vermektedir. Arap lobisi içerisinde faaliyet yürüten birçok gruptan başlıca öne çıkan grup Arap Amerikalılar Ulusal Derneği (National Association of Arab Americans: NAAA)' dir. Faaliyetleri 2001 yılı sonunda sona eren bu grubun temel amacı genel olarak Amerikan yönetimini ve kongreyi Filistin meselesi konusunda etkilemektir. ²⁶²

ABD'de etkili bir diğer Arap çıkar grubu ise Arap Amerikan Enstitüsü (AAE)'dür. Asıl amacı lobicilik olmasa da Arapların çıkarları ile ilgili konularda politikayı etkileme amacı taşımaktadırlar. Bu grup genel olarak Hristiyan Arapların etkili olduğu bir gruptur ve Amerikan dış politikasında Araplara yönelik dengeli bir strateji izlenmesini, medyada Araplarla ilgili konularda kamuoyunun daha çok bilgilendirilmesi ve Arapların ABD siyasetinde daha etkili görev alması gibi konularda faaliyetleri desteklemektedirler. ²⁶³

Arap lobisi ABD'de İsrail lobisi kadar etkili ve güçlü olamamıştır. Bu durumun altında Arap lobisinin dağınık olması, Araplar için faaliyet gösteren yurt dışındaki diğer gruplarla kopuk olmaları, Arap lobisi içerisindeki gruplarla yaşanan görüş ayrılıkları ve dini farklılıklar, ABD'de yaşayan Arap sayısının İsrailli sayısından az olması ve buna bağlı olarak siyasal katılımın da daha düşük olması²⁶⁴ ve her ne kadar ortak çıkarlar olsa da İsrail ile olan ortak kimlik ve değer yargılarının Araplarla olmaması faktörleri yatmaktadır. Bunların yanı sıra Arap ülkelerinin Ortadoğu politikaları konusunda tek yönlü, kararlı ve homojen bir politika izleyemiyor oluşu da ABD siyasetinde etkinliğini düşürmektedir.

3.2.3. Evanjelistler

ABD'de İsrail' yönelik faaliyet gösteren gruplardan Yahudi lobisinin yanı sıra etkili olan diğer bir dini grup ise Evanjelistlerdir. Evanjelizm Protestan reformuna ve Püritenlere dayanmaktadır. Kelime anlamı itibari ile İsa'nın günahından kefareti ettiği ve

²⁶² Arı, *Amerika'da Siyasal Yapı Lobiler...*, s. 271.

²⁶³ Arı, *Amerika'da Siyasal Yapı Lobiler...*, s. 272.

²⁶⁴ Arı, *Amerika'da Siyasal Yapı Lobiler...*, s. 274-275.

kurtuluş sunduğu iyi haber ve müjde anlamlarına gelen Evanjelizm, büyük uyanış hareketi ile doğmuş ve yükselmiştir.²⁶⁵

Evanjelistlerin temelleri 19. yy. da Anglikan Kilisesi din adamları olan John Nelson Darby ve Louis Way öncülüğündeki dispensasyonalizm inancından gelmektedir. Bu anlayışa göre Hz. İsa yeryüzüne ikinci kez gelene kadar dünya üzerinde bazı kehanetler gerçekleşmelidir. Bunun için ise dünyada bir sıkıntı dönemi yaşanacaktır. Bu yüzden 1948’de İsrail’in kurulması, 1967 Altı Gün Savaşları²⁶⁶ ve 11 Eylül saldırıları Evanjelistler için büyük bir anlam ifade etmektedir. Kurulan bir Yahudi devleti ve Batı Şeria’nın İsrail tarafından ele geçirilmesi Eski ve Yeni Ahit’in vaatlerinin gerçekleşmesinin kanıtı olarak görülmüştür.

Evanjelistlere göre İsa’nın yeryüzüne dönmesi için felaket çağı yaşanmalıdır. Bu çağda yaşanacak olan hastalıklar, savaşlar, İsrail’in yeniden kuruluşu vb. Evanjelistler tarafından yaşanmakta olan çağ ile bağdaştırılarak bu çağın bitip İsa’nın ikinci kez geleceği çağa geçilmesi için çalışmaktadırlar. Bu amaçla dünya politikaları bu yönde değiştirilmektedir. Bush’un İsrail, Irak ve Afganistan politikaları²⁶⁷ ve Trump’ın özellikle Kudüs politikası sadece ulusal çıkar meselesi değil bunun yanında kehanetlerin gerçekleşmesi için yapılmaktadır.

Evanjelistler İsrail Lobisi için büyük bir öneme sahiptir. İsrail’e karşı verilen toprak tavizlerini desteklemeleri ve ABD’li yöneticilerin İsrail’e baskı yapmasını engellemeleri açısından özellikle Evanjelistler İsrail lobisi için önemlidir. Ayrıca Evanjelistlerin İsrail’e turizm amaçlı düzenledikleri geziler İsrail için önemli bir ekonomik gelir sağlamaktadır.²⁶⁸

²⁶⁵ Mark R. Amstutz, *Evangelicals and American Foreign Policy*, New York: Oxford University Press, 2014, s. 30-31.

²⁶⁶ John J. Mearsheimer, Stephen M. Walt, *İsrail Lobisi ve Amerikan Dış Politikası*, çev. Hasan Kösebalan, İstanbul: Küre Yayınları, 2009, s. 159-160.

²⁶⁷ Mehmet Akif Okur, *Emperyalizm, Hegemonya, İmparatorluk*, 3. Baskı, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2015, s. 343.

²⁶⁸ John J. Mearsheimer, Stephen M. Walt, a.g.e., 2009, s. 166.

Evanjelist inanç ABD iç ve dış politikası için oldukça önemlidir. Evanjelizmin teolojik temelleri, dünya görüşü ve ABD dış politikasına etkisine 4. bölümde ayrıntılı olarak değinilecektir.

3.3. 11 EYLÜL SONRASI AMERİKAN DIŞ POLİTİKASINDA DİN

ABD’de din ve devlet ayrımı vurgusu kesin olarak Amerikan Federal Anayasası’nın “Kongre, bir dinin kurulması veya özgürce gerekliliklerinin yerine getirilmesini yasaklayan... herhangi bir kanun yapamaz.”²⁶⁹ maddesi ile yapılmıştır. Bu madde ABD’ye özgü kurulmuş bir din yapısının önüne geçerek, dini kamusal hayatın dışına itmiştir. Fakat her ne kadar kilise ile siyaset ayrılmaya çalışılıp, din sivil hayata indirgense de din her zaman ABD’nin hem iç hem de dış siyasetini etkileyen en önemli unsurlardan biri olmuştur. Bu kısımda 11 Eylül saldırıları ardından dış politikaya etki eden din unsuru incelenmeden önce ABD’de din ve siyaset ilişkisine değinilecektir.

3.3.1. ABD’de Din-Siyaset İlişkisi

1787 anayasasına 1791 yılında eklenen değişikliklerden ilki, Amerika’da müesses bir dinin kuruluşunu engelleyen niteliktedir. Buna göre din kamusal alanın dışına itilerek siyasetten uzaklaştırılmıştır. Devlet din konusunda hoşgörülü olacak, herhangi bir dini destekleyici veya ibadetlerin kısıtlanmasına yönelik yasa çıkaramayacak ve dini liderleri atayamayacaktır. Fakat ABD halkının büyük bir çoğunluğu dini inançlara sahiptir ve dini inançların yaygın olduğu devletlerde dinin devletten tamamen soyutlanabilmesi mümkün olmamaktadır. Her ne kadar devlet-kilise ayrımı sağlanmış olsa da din siyaset üzerinde etkilidir.²⁷⁰

ABD’de kilise ile devletin birbirlerinden kesin olarak ayrımı dinin siyasetle olan ilişkisini azaltmak yerine siyasal kültürü ve toplumu etkileyen en önemli unsur haline gelmiştir. Müesses bir din anlayışının benimsenmemesi, dinin toplumsal bir kurum olarak gelişmesine ve etkili olmasına yol açmıştır.²⁷¹ Tocquavelli’ye göre kilise ile devlet ayrımı

²⁶⁹ The Constitution of United States, <https://constitutionus.com/>, (19.04.2020).

²⁷⁰ Yıldırım, a.g.m., s. 93.

²⁷¹ Yıldırım, a.g.m., s. 99-100.

Amerikan sistemine güç vermektedir. Ona göre din özgürlüktür ve devletten ayrı tutulması demokrasinin bir gereğidir.²⁷²

ABD din ve devlet ilişkilerini Avrupa tarihini göz önünde bulundurarak ve buradan dersler çıkararak düzenlemiştir. Avrupa’da kilise ile devletin iç içe geçmiş yapısı ve uzun yıllar süren din savaşları, ABD’yi din-devlet ayrımına itmiştir. Resmi bir dinin olmayışı din özgürlüğünü beraberinde getirmiştir. Bu sebeple insanlar dinlerini özgürce yaşamışlar ve dini topluluk ve örgütler kurmuşlardır.²⁷³

Siyasetten uzaklaştırılmaya çalışılan din, zamanla devletteki en etkili kurum haline gelmiş ve toplumun değerlerinin oluşmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu konuda ilk Amerikan başkanı olan George Washington, dini demokratik rejimlerin yadsınamaz bir parçası ve sivil toplumun vazgeçilemez değeri olarak görmüştür.²⁷⁴ Devletlerin varlığı için dinin önemli olduğu görüşü G. Washington’un söylemlerine de yansımıştır. Bir konuşmasında akıl ve tecrübelerinden yola çıkarak ulusla ahlakı korumak için dinin dışlanmaması gerektiğini ifade etmiştir.²⁷⁵

ABD’de din etkileyen, siyaset ise etkilenen konumdur. Dinin bu etkisi siyasal kültürün oluşmasında oldukça yüksektir. Din ülkede özgürlükçü ve katılımcı bir siyasal sistemin oluşumunda önemli faktörlerden biridir.²⁷⁶

1791 de yapılan ilk değişiklik ile her ne kadar dinler arası siyasetin tarafsızlığı sağlanmaya çalışılsa da başarılı olamamıştır. Bunun sebeplerinden biri inanan insanların sayısının çok olması ve bu insanların dini gruplarının yönlendirmeleri sonucunda siyaset içinde yer almalarından kaynaklanmaktadır. Bunun sonucunda dini gruplar ile siyasetçiler arasında bir bağ kurulmuştur. Bir başka sebep ise dinin etkileyen siyasetin ise etkilenen konumda bulunmasıdır. Bu sebeple nüfuz oranı fazla olan dini grupların siyasetçiler üzerinde büyük oranda etkisi olmuştur.²⁷⁷

ABD’de birçok dini grup mevcuttur fakat içlerinden üç tanesi daha etkili bir konumdur. En çok etkili dini grup Protestanlardır. Özellikle Protestanların köktenci kanadını oluşturan ve Hristiyan sağ olarak anılan Evanjelistler, örgütlü yapıları ile

²⁷² Yılmaz, a.g.m., s. 103.

²⁷³ Samuel Huntington, *Biz Kimiz? Amerika’nın Ulusal Kimlik Arayışı*, çev. Aytül Özer, İstanbul: CSA Global Yayın Ajansı, 2004, s. 85.

²⁷⁴ Yıldırım, a.g.m., s. 100.

²⁷⁵ Huntington, a.g.e., s. 84.

²⁷⁶ Yıldırım, a.g.m., s. 100.

²⁷⁷ Yıldırım, a.g.m., s. 101.

Amerikan siyasi hayatında etkin bir rol oynamaktadır. Evanjelistler ilk olarak Nixon döneminde siyasi faaliyetlerde etkin olmuş ve pratikte politikaları uygulanmaya başlamıştır. 2014'te yapılan bir araştırmaya göre ikinci etkili grup Katolikler, üçüncüsü ise Yahudilerdir.²⁷⁸

3.3.2. 11 Eylül Sonrası Amerikan Dış Politikasında Din

Sosyal inşacı yaklaşımın temsilcilerinden Peter Katzenstein'e göre din dış politikada yumuşak güç ve sert güç olmak üzere iki fonksiyonda kullanılabilir. Aynı kültüre, ortak değerlere ve kimliğe sahip olunan ortamlarda din uzlaştırıcı ve bütünleştirici rolü ile yumuşak güç olarak kullanılmaktadır. Fakat son yıllarda dinin kullanımı karşımıza daha çok sert güç olarak çıkmaktadır. Huntington'un Medeniyetler Çatışması kültürler, güvenlik ilişkilerini etkileyerek uluslararası sisteme yön vermektedir. 11 Eylül saldırıları da dinin dış politikada saldırgan bir biçimde etki ederek sert güç kullanımına yol açmıştır. Bu durum özellikle 11 Eylül sonrası ABD'nin dış politikasında hakimdir ve net bir biçimde görülmektedir.²⁷⁹

Dinin uluslararası ilişkilere dönüşünün dört aşama halinde olduğundan önceki bölümlerde bahsetmiştik. Dördüncü ve son aşama olan 11 Eylül saldırıları bu açıdan ABD dış politikası için büyük önem atfetmektedir, çünkü söylemlerin içine dini fikirler açıkça yerleşmiştir. Bu durum ise dönemin başkanı G.W. Bush için Orta Doğu'nun siyasi haritasını yeniden çizmek adına bir fırsat olmuştur. Bunun için ABD ilk etapta Afganistan ve Irak işgallerini gerçekleştirdi. Buradaki amacı El-Kaide ve Taliban ile savaşmak ve Irak'ın elinde bulundurduğu kitle imha silahlarını yok etmekten öte Orta Doğu'da Amerikan yanlısı hükümetlerin kurulmasına yol açmak olmuştur.²⁸⁰

Bu durum ABD'de ideolojik açıdan birbirini destekleyen iki fikir kümesi olan Yeni Hristiyan Sağ'dan yayılan dini fikirler ile muhafazakâr (Neocons) kesimin seküler endişelerinin birleşmesine yol açmıştır. İlk bileşen olan -muhafazakâr, baskın olarak Protestan, Hristiyan inancı gibi birkaç koldan oluşan- Hristiyan Yeni Sağ (NCR), Köktendinci, Evanjelist ve Pentekostalist kollara ayrılabilir. Bunlar ABD siyasetinde

²⁷⁸ Yıldırım, a.g.m., s. 101.

²⁷⁹ Murad Gaflanow, "11 Eylül Sonrası ABD Dış Politikasında Din Unsuru", *21. Yüzyılda Din ve Uluslararası İlişkilerdeki Dönüşümü*, der. Filiz Çoban Oran, Ankara: Sentez Yayınları, 2017, s. 369-370.

²⁸⁰ Haynes, a.g.m., s. 404-405.

önemli bir iç siyasi lobi grubunu oluşturmuşlardır ve 1980'lerden beri faaliyet göstermektedirler. 11 Eylül sonrasında Amerikan dış politikasında yer eden ikinci bileşen ise Laik Neocon'lardır. Neocon'ların ABD siyasi hegemonyasındaki yükselişi Hristiyan Yeni Sağ'ın da dini yükselişi ile çakışmıştır. Bu ilişki zamanla gelişmiştir ve 11 Eylül olayları ise bu ilişkinin pekişmesine yol açmıştır.²⁸¹

11 Eylül saldırıları ABD'de Bush Doktrininin doğmasına ve bu doktrinin dış politikayı şekillendirmesine sebep olmuştur. Bush Doktrinine göre ABD dünyada temsilcidir ve özgürlüklerin koruyucusudur. Bu sebeple özgürlüğü yok etmeye çalışanlara karşı mücadele edilmelidir. ABD bunu yaparken ne NATO'ya ne BM'ye ne de herhangi bir ülkenin ittifakına ihtiyaç duymamıştır. Bu sebeple dış politikasında *tek taraflılık (unilaterilism)* ilkesi ortaya çıkmıştır.²⁸² Bu durum Püriten inanca dayanan ABD'nin seçilmiş bir halk olması anlayışından kaynaklanmaktadır ve Amerikan istisnacılığını doğurmuştur. Amerikan istisnacılığı özellikle 11 Eylül ardından daha da belirginleşmiş ve uygulanan politikaların temelinde yer alan bir anlayış olmuştur.

1845 yılında Demokrat Partili siyasetçi John O'Sullivan, ABD'nin genişleme iddiasının Tanrı tarafında bahsedilen kıta üzerine yayılma politikasına ve ona sahip olma hakkını veren alın yazısına (Manifest Destiny) dayandığını belirterek yayılma politikasını meşrulaştırmıştır. Buna göre seçilmiş bir halk olan Amerikan halkının alın yazısı dünyanın dört bir tarafına yayılarak özgürlük ve demokrasi götürmektir. Bu şekilde dinsel bir içerik kazanan politika ile ABD; Körfez Savaşı, Kosova müdahalesi ve 11 Eylül ardından dış politikasını meşrulaştırma zemini bulmuştur. Alın yazısı bu şekilde Amerikan kimliğinin önemli bir parçası haline gelmiştir ve Amerikan istisnacılığı ile buna bağlı olan müdahaleciliği meşrulaştırmıştır. Dinsel temalar bu şekilde kimlik üzerinde şekillendirici bir etki yaratarak dış politikayı şekillendirmiştir.²⁸³ Bush Doktrinindeki dünyanın ve özgürlüklerin temsilcisi ve koruyucusu ibaresi ve tek taraflılık politikası da demin değindiğimiz üzere buraya dayanmaktadır.

11 Eylül sonrası yayımlanan Amerikan Milli Güvenlik Stratejisinde (The National Security Strategy of the US) ABD, tehdit unsurlarına karşı yapacağı hamlelere ilişkin

²⁸¹ Haynes, a.g.m., s. 405-406.

²⁸² Gaflanow, a.g.e, s. 383.

²⁸³ Kösebalan, a.g.m., s. 55-57.

değişikliğe giderek doğrudan bir saldırı olmaması halinde de tehdit olarak gördüğüne karşı müdahale hakkını kendinde bulmuştur. Ayrıca güvenlik doktrininde ABD'nin neyin doğru neyin yanlış olduğuna dair tek doğru merci olduğu belirtilerek dinsel temalara atıfta bulunulmuştur.²⁸⁴

ABD'nin Soğuk Savaş ardından Yeni Dünya Düzenine entegrasyonu için kurulan Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi; ekonomik, siyasi, askeri ve jeopolitik bir dizi stratejiyi içermektedir. Bush'un çevresindekiler, özellikle ABD'nin Orta Doğu politikası üzerinde etkili olan kişiler, ABD'nin Yeni Amerikan Yüzyılı Projesini formüle etmesini ve kitle imhaları kullanması için hazır olması gerektiğini söylediler. Bu durum Bush'a Orta Doğu'da rakipsiz bir ABD gücü ilkesini onaylatarak dış politikasını şekillendirmesinde yardımcı olmuştur.²⁸⁵ Kısaca demin de bahsettiğimiz gibi dış politikasına tek taraflılık ilkesinin doğuşuna yol açmıştır.

Jeffrey Haynes, ABD'nin 11 Eylül'den önce birçok ülke gibi laik bir dış politikası olduğunu ve 11 Eylül'ün bu durumu iki yönden değiştiğini belirtmiştir. Bunlardan ilki 11 Eylül ile Neoconların birden Hristiyan Yeni Sağ tarafından desteklenerek siyasi bir üstünlük yaşamaları, ikincisi ise Bush'un dinsel görüşünün siyasette önemli bir ideolojik bileşen haline gelmesidir. Neoconlar 11 Eylül'ü, yirmi beş yıl önceki Sovyetleri çevreleme stratejisini argüman olarak kullanarak, ABD'nin saldırgan bir dış politika izlemesi için gerekçe olarak gösterdiler. Bu şekilde düşman algısı değişerek ideolojiden dine kaymış oldu.²⁸⁶

ABD bu şekilde yirmi yıl önce farklı bir bağlamda formüle ederek uyguladığı dış politika stratejisini silip yeniden uyguladı. Bu politika 1980'lerde Reagan tarafından komünist tehdide karşı uygulanan dış politika hedefleridir. ABD'nin iyi ve kötü (hayır ve şer) savaşındaki kötü 1980'lerin Soğuk Savaş'ında SSCB iken 11 Eylül sonrasında İslami terörizm olmuştur.²⁸⁷

²⁸⁴ Kösebalan, a.g.m., s. 61.

²⁸⁵ Haynes, a.g.m., s. 406-407.

²⁸⁶ Haynes, a.g.m., s. 408.

²⁸⁷ Haynes, a.g.m., s. 409.

Bush'un dış politikadaki hayır ve şer söylemi dini içerikli bir ahlak terminolojisine dayanmaktadır. Buna göre şer güçler üçgeni (axis of evil) içinde yer alan Irak, İran ve Kuzey Kore'ye karşı ABD dünyada iyiyi ve barışı temsil etmektedir. Ayrıca şer üçgeni içindeki ülkelerin hiçbirinin Hristiyan ülke olmaması da dikkat çekicidir.²⁸⁸ Bush'un bu söylemindeki iyi Tanrısaldır ve eninde sonunda iyinin kazanacağına ve Tanrı'nın her daim iyi ile birlikte olduğuna inanılır. Bush kendisinin ilahi bir misyonla başta olduğunu ve Tanrı'nın her daim kötü (şer)lere karşı koruyacağı inancına sahiptir.

Bush'un söylemleri ve dini inançları ABD'nin dış politikasını yansıtır niteliktedir. Din, saldırılar ile dış politikada özel bir statüye kavuşmuştur ve dış politika hamleleri dini retorikler ile meşrulaştırılmaya başlanmıştır. Her fırsatta dini söylemlere başvurarak dini inançları hakkında konuşmaktan çekinmeyen Bush, dış politikanın merkezine dini oturtmuştur. Amerikan dış politikası tamamen dinsel inançlardan hareketle oluşturulmasa da güvenlik ve çıkar tanımları dinsel unsurlardan beslenmektedir.

3.4. ULUSLARARASI DİN ÖZGÜRLÜĞÜ YASASI

Dinin Soğuk Savaş sonrasında küresel alanda hızlı yükselişi sonucunda uluslararası ilişkilerde de yer edinmeye başlaması ABD hükümeti tarafından göz ardı edilmemiştir. 1998 yılında kongre üyelerinin çoğunluğunun onayı ile Uluslararası Din Özgürlüğü Yasası (UDÖY) yürürlüğe girmiştir.²⁸⁹ Yasanın çıkarılmasının temel amacı ABD'nin ve ABD dış politikasının desteğini din anlamında zulüm ve baskı görmüş olan bireyler için güçlendirmek, dünyanın herhangi bir yerindeki din özgürlüğü ihlallerine karşı ABD'nin uygulayacağı politikaya meşruiyet sağlamak ve uluslararası din özgürlüğü bağlamında dış işlerine bağlı tam yetkili birimler oluşturmaktır.²⁹⁰ ABD bu yasa ile tıpkı insan hakları ihlallerinde olduğu gibi Amerikan istisnacılığını kullanarak din özgürlüğü konusunu da dış politikasında bir araç olarak kullanmıştır.

Bu şekilde UDÖY ile ABD'nin diğer devletlerle olan ilişkilerinde dini hakların göz önüne alınabileceği kurumsal bir alana sahip olması için dış politikanın idari süreci

²⁸⁸ Kösebalan, a.g.m., s. 42.

²⁸⁹ International Religious Freedom Act of 1998, Tam metin için bkz: <https://www.uscirtf.gov/about-uscirtf/international-religious-freedom-act-1998-amended>, (12.05.2020).

²⁹⁰ Chang, a.g.m., s. 39.

değiştirilmiş oldu. Bunun yanı sıra ABD’li politikacılar ve Amerikan halkına din özgürlüğü ve dünyadaki diğer dini inançlar hakkında bilgi sunulmuş oldu.²⁹¹

ABD bu yasa ile her yıl dünyadaki bütün ülkeleri din özgürlüğü ile ilgili kapsamlı bir rapor hazırlamaktadır. Bu raporda grupların dini inançları ve uygulamaları, dini mezhepleri ve bireyleri ihlal eden hükümet politikaları ve dünyada dini özgürlüğü teşvik eden ABD politikaları yer almaktadır.²⁹²

UDÖY ile Hristiyanların azınlıkta olduğu ve her türlü baskıyla karşı karşıya kaldıkları ülkelerdeki Hristiyan hakları da korunmuş oldu. Bu yasa ile kendilerine hukuki destek bulan dini azınlık gruplar Amerikan dış politikasında bir unsur olarak kullanılmaktadır.²⁹³

Devlet-kilise ayrımı ve dini çıkarların dış politika üzerindeki kısıtlı etkisi UDÖY ile etkisini yitirmeye başlamıştır. Bunun sebebi dünya ve ABD siyasi çevresinde dinin gözle görülür yükselişi ve buna bağlı olarak dini grupların uyguladığı baskıcı politikalar. Din özgürlüğü konusundaki bu girişim bir Yahudi tarafından başlatılmıştır ve Yahudi grupları tarafından büyük oranda destek görmüştür. Yahudilerin buradaki amaçları Holokost’a dayanmaktadır. Holokost olayından beri Yahudiler böyle bir yasanın çıkması için çabalıyorlardır. Çünkü İsrail dışında dünyanın her yerinde azınlık durumundalardı. Yasa çıkış itibari ile azınlık konumundaki Hristiyanları koruma altına almayı amaçlamış olsa da en çok Yahudilere yaramıştır ve daha çok Yahudileri koruma amaçlı çıkarılmış bir yasa görüntüsü vermektedir.²⁹⁴

Uluslararası Din Özgürlüğü Yasasını ihlal edenlere karşı uygulanacak yaptırımlar ve bunların önüne geçilmesi adına bir dizi önlem getirilmiş olsa da bu hedefler devlet başkanı ve dış işlerinin inisiyatifine bırakılmıştır. Clinton yasayı imzalarken bunun daha çok tavsiye niteliği taşıdığını belirtmiştir. Birçok yönden altı boş, eleştirilere maruz kalan ve birçok zafiyeti bulunan yasa, Amerikan dış politikası için realizme hizmet eden bir unsur niteliği taşımaktadır.²⁹⁵

²⁹¹ Chang, a.g.m., s. 38.

²⁹² 2018 Report on International Religious Freedom, <https://www.state.gov/reports/2018-report-on-international-religious-freedom/>, (12.05.2020).

²⁹³ Şahin, *Din-Dış Politika İlişkisi...*, s. 161.

²⁹⁴ Chang, a.g.m., s. 41-43.

²⁹⁵ Chang, a.g.m., s. 43-44.

Yasanın zayıf noktalarından biri ortaya koyduğu hedeflerin uygulanabilirliğinin sadece dış politika karar alıcılarını ikna etme seviyesine kadar gitmiş olmasıdır. Bu sebepten dolayı uygulanabilirliği ve etki seviyesi oldukça düşüktür. Yasa her yıl yayınladığı din özgürlüğü ihlallerine karşı dış işlerini tepki vermeye davet eder. Her yıl hazırlanan bu raporlar bir nevi ABD için kaynak niteliği taşımaktadır. Her ne kadar uygulanabilirlik açısından askıda kalsa da halihazırda bulunan bu raporlar yeri ve zamanı geldiği takdirde Amerikan dış politikası için karar almada ve politikalarına meşru zemin hazırlamada yardımcı olacaktır.²⁹⁶

ABD kendisini neyin din özgürlüğü ihlali olup olmadığına karar vermek için tek taraflı bir konuma oturtmuştur. Bu sebeple dış politikası gereğince çıkarları doğrultusunda kendi kendisine müdahale etme imkânı sağlamıştır. İsrail'in Filistin'e karşı olan ihlallerini göz ardı ederek hiçbir müdahalede bulunmamış ve yıllık raporlarına dahil etmemiştir. Kısaca bu yasa ABD'nin kendi menfaatleri için kullandığı ve dini araçsallaştırdığı bir başka alan olarak karşımıza çıkmaktadır.

²⁹⁶ Chang, a.g.m., s. 44-45.

4. BÖLÜM

EVANJELİZMİN AMERİKAN DIŞ POLİTİKASINDAKİ ROLÜ

ABD’de din ve siyaset anayasa ile ayrılmış olsa da dinin siyaset ile olan ilişkisi oldukça güçlüdür. Bunun en açık örneği ise ABD başkanlarının kullandığı dilde görülmektedir. ABD’de toplumun önemli bir yapıtaşını oluşturan din hem sosyal hem de siyasi hayatı şekillendirmektedir. Din bu kadar önemli bir olgu iken politika yapımcıların bunu görmezden gelmesi imkansızdır. Bu sebeple politikacılar ABD’de etkili olan dini grupların çıkarlarını gözeterek siyaset yapmakta ve politikalarına yön vermektedirler.

ABD’de en etkili dini grupların başında Yahudi Lobisi ve Evanjelistlerin geldiğinden önceki bölümde kısaca bahsetmiştik. Evanjelist inançtan beslenen ABD kültürü ve kimliği bu doğrultuda şekillenmiştir. Sosyal inşacı perspektife göre kimlik ve çıkarlar dış politikayı belirlemede önemli faktörler oldukları için Evanjelist inanç da hem iç hem dış politika yapımında önemli bir konumdadır.

Bu sebeple bu bölümde öncelikli olarak Evanjelizmin ne olduğuna değinilecektir. Ardından ABD ve Evanjelizmin ilişkisi incelenecek ve son olarak ABD dış politikasında özellikle ABD başkanlarının kararları üzerinde Evanjelist düşüncenin etkileri açıklanacaktır.

4.1. EVANJELİZM NEDİR?

Protestanlığın bir kolu olan ve Püriten inanca dayanan Evanjelizm, 16. yüzyılda Protestan reformu ile doğmuştur. Amerikan ulusal kimliğinin oluşmasında oldukça önemlidir ve toplumun ortak değerlerine ve sembollerine kaynaklık etmektedir. Bu sebeple ABD’de hatırı sayılır bir çoğunluğa ve etkiye sahip olan Evanjelist inancı anlamak gerekmektedir. Bu bölümde öncelikle evanjelizmin kökenleri ve teolojik temelleri ile dünya görüşü ve amaçları anlatılacaktır. Ardından ABD’de bulunan ve önde gelen etkili Evanjelistler incelenecektir. Son olarak ise ABD’deki Evanjelist Hristiyanlar tarafından kurulan Ulusal Evanjelikler Birliği hakkında bilgi verilecektir.

4.1.1. Evanjelizmin Kökenleri ve Teolojik Temelleri

“Evanjelist” kelimesi, İsa’nın günahından kefareti ettiği ve kurtuluş sunduğu “iyi haber” ve “müjde” anlamına gelen Yunanca “*evangelion*” kelimesinden türemiştir.²⁹⁷

Evanjelizmin tohumları ilk kez Protestan Reformu sırasında Martin Luther, John Calvin ve John Knox gibi kilise liderleri tarafından atılmıştır. Onlar kurtuluşun tek aracısı olarak İsa’nın rolünü göstermişler ve Hristiyan inancının yenilenmesini istemişlerdir. Bu hareket Roma Katolik Kilisesine meydan okumuş ve Protestanlık olarak adlandırılmıştır. Luther ve Calvin kurtuluşun din adamlarında olmadığını belirterek Tanrı’dan geldiğini savunmuşlardır. Böylece 17.yy. da Protestan kiliseleri ortaya çıktığı zaman bazı kesimler Hristiyan inancına bağlılıklarını belirtmek adına “*Evanjelist*” ismini kullanmaya başlamışlardır.²⁹⁸ Misyoner Andrew Walls, Evanjelizmi tanımlarken yeterince Hristiyan olmayan bir Hristiyan toplumuna karşı protesto dini olduğunu ifade etmiştir.²⁹⁹

Hristiyanlık 3 ana mezhepten oluşmaktadır. 1054 yılında ilk ayrılık yaşanmıştır ve Katolik ve Ortodoks kiliseleri ortaya çıkmıştır. İkinci ayrılık ise Luther’in Katolik kilisesini protesto etmesiyle başlamıştır ve Protestanlık mezhebi doğmuştur. Evanjelizmin teolojik kimliğinin temeli köken olarak Protestan reformuna ve Püriten öğretiye dayanmaktadır.³⁰⁰

19.yy. sonu ve 20. yy. başlarında Amerikan Protestanlığı içerisinde de bir ayrışma yaşanmış ve Fundamentalizm, liberal Hristiyanlık ve Evanjelizm olmak üzere üç ana akım ortaya çıkmıştır. Bu bölünmenin altında modernizme karşı nasıl bir tavır takınılacağı ile ilgili fikir ayrılıkları yatmaktadır.³⁰¹

²⁹⁷ Amstutz, a.g.e., s. 30.

²⁹⁸ Amstutz, a.g.e., s. 30.

²⁹⁹ Amstutz, a.g.e., s. 36.

³⁰⁰ Şener F. Bedir, “Reformasyondan Günümüze Evanjelik Hristiyanlık”, *Birey ve Toplum Dergisi*, C. 3, S. 6 (Güz 2013), s. 73-74.

³⁰¹ Okur, a.g.e., s. 333.

Evanjelistler ABD’de Yahudiliğe en yakın Hristiyan cemaattir ve Hristiyan toplumunun en tutucu kesimini oluşturmaktadır.³⁰² Fundamentalistler de tutucudur fakat; Evanjelistler, diğer Hristiyanlara açık olmaları ve bazen ana akım liberallerle bile aynı fikirde olmaları bakımından Fundamentalistlerden (köktendinciler) ayrılmaktadırlar. Fundamentalistler yozlaşmış olan mezheplerden uzaklaşırken, Evanjelistler tersine onları yenileme, canlandırma ve Evanjelist normlara göre yeniden yönlendirme eğiliminde olmuşlardır.³⁰³ Fakat Fundamentalistler ve Evanjelistler dış politikada İsrail’i destekleme konusunda ortak noktada buluşmaktadırlar.³⁰⁴

Fundamentalizm ve Evanjelizm, Ortodoks inançlara ortak bir bağlılığı paylaştığından, medya bu iki gruba da aynıymış gibi davranır. Ancak teolojide olmasa da stratejik olarak önemli farklılıkları vardır. Gerald McDermott, bu farklılıkları 7 başlık altında toplamıştır; kutsal yazıların yorumlanması, liberallerle olan ilişkileri, kültürel farklılıkları, inancın doğası, bölünebilirlik, sosyal eylem ve ayrılıkçılık.³⁰⁵

Evanjelist kelimesinin yaygın kullanımı 1730 ve 1740’larda İngiltere, Galler, İskoçya ve Britanya’nın Kuzey Amerika kolonilerinde ‘Birinci Büyük Uyanış (First Great Awakening)’ sonucu mezhebin yeniden canlanması ile başlamıştır. Büyük uyanış inananları özgün kişisel dindarlığa çağıran ve Amerikan toplumunun yapısını dönüştürmeye başlayan ilk hareket olmuştur.³⁰⁶ 1800’den itibaren kıtaya yayılan ‘İkinci Büyük Uyanış’ çok geniş kitlelere ulaşmış ve Güney ve Batı Amerika’daki yerleşimcilerin birçoğunun dini bağlılığını ele geçirerek cemaat kiliselerinin ortadan kalkmasına ve bir süre sonra dini çoğulculuk ve hoşgörü ortamına yol açmıştır.³⁰⁷ İkinci büyük uyanış ile Amerika’daki Protestan kiliselerden başka ülkelere gönderilen misyonerler Evanjelizmin gelişmesi için kiliseler inşa etmiş, Kutsal Kitabı başka dillere çevirmiş, okullar, klinikler, yetimhaneler inşa etmiş, okuryazarlık oranlarını artırmış ve insan onuru, hak, özgürlük, adalet gibi konuları anlatarak yaygınlaştırma faaliyetlerinde

³⁰² İsmail Vural, *Evanjelizm: Beyaz Saray’ın Gizli Dini*, İstanbul: Karakutu Yayınları, 2003, s. 13.

³⁰³ Peggy L. Schriver, “Evangelicals And World Affairs”, *Duke University Press: World Policy Journal*, Vol. 23, No. 3 (2006), s. 53.

³⁰⁴ Schriver, a.g.m., s. 54.

³⁰⁵ Amstutz, a.g.e., s. 34.

³⁰⁶ Amstutz, a.g.e., s. 31.

³⁰⁷ Mark A. Noll, Luke E. Harlow, *Religion and American Politics: From the Colonial Period to the Present*, 2. Baskı, New York: Oxford University Press, 2007, s. 29.

bulunmuşlardır. 1880'den 1910'a kadar devam eden 'Üçüncü Büyük Uyanış' ile Evanjelizm diğer kıtalara da yayılarak küresel bir hal almıştır.³⁰⁸

Hristiyan Sağ'ın taraflarının büyük ve aktif kısmını Evanjelistler oluşturmaktır. Bunun yanı sıra Protestan, Mormon ve Katoliklerin muhafazakâr katmanlarından da taraftarları mevcuttur.³⁰⁹ Hristiyanlıkta misyonerlik faaliyetlerini en çok yürüten mezhep Protestanlardır. Evanjelistler de Protestanlığın bir koludur ve asıl amaçlarından birisi İncil'in mesajlarını yaymaktır. Bu sebeple hem bireysel hem de örgütsel olarak misyonerlik faaliyetleri yürütürler.³¹⁰

Evanjelizm temel olarak dört ayırt edici düşünceye dayanır. Bunlar; din ve ahlak için tek otoritenin Kitabı Mukaddes olduğu inancı, insanlığın kurtuluşunun kaynağının İsa'nın hac üzerinde ölümü olduğuna inanç, yeniden doğuşa inanç ve Tanrı'ya hizmet etmenin ve Evanjelist inancı yaymanın dinin gerekli bir unsuru olduğuna olan inanç.³¹¹

Evanjelistler referanslarını sadece Kutsal Kitap ile sınırlandırmışlardır; çünkü Kutsal Kitap onlar için tamamen Tanrı'nın kendi isteklerini yazdırdığı sözlerden oluşmaktadır.³¹² Yahudilerin 2.Dünya Savaşı'ndan sonra kutsal topraklarda İsrail devletini kurması, her şeyi Kutsal Kitap temelinde yorumlayan 'dispensasyonizm' düşüncesi gereği Evanjelistleri İsrail destekçisi yapmıştır. İsrail'in kuruluşu onlar için Mesih'in geri geliş kehanetlerinin gerçekleşmeye başlaması olarak yorumlanmıştır.³¹³

Evanjelizm son yıllarda hem boyut hem de etki bakımından oldukça büyümüştür. Bunun altında yatan birçok sebep vardır;

İlk olarak; Evanjelistlerin manevi oluşumlara bağlılıkları çok yüksektir. Kutsal Kitaba ve öğretilerine sıkı sıkıya bağlıdırlar. Evanjelistler için kilisenin amacı İncil'in öğretilerini yaymak için Mesih'in krallığına hizmet edecek sadık üyeler yetiştirmektir.

³⁰⁸ Filiz Çoban Oran, "Amerikan Kimliği ve Dış Politikasında Evanjelizmin İzleri: Sosyal-İnşacı Perspektiften ABD-İsrail İlişkileri", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C. 6, S. 3 (2017), s. 2023.

³⁰⁹ Mehmet F. Bilgin, "ABD 2004 Başkanlık Seçimi ve Hristiyan Sağın Yükselişi", *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 1, S. 1 (2005), s. 71.

³¹⁰ Gökalp Saylam, *ABD Dış Politikası ve Evanjelizm*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s. 61-63.

³¹¹ Oran, a.g.m., s. 2022.

³¹² Ali Erbaş, *Hristiyanlıkta Reform ve Protestanlık Tarihi*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2007, s. 127.

³¹³ Davut Kılıç, "Ortadoğu'nun Dini Jeopolitiği ve Günümüze Yansımaları Üzerine Bir Deneme", *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 13, S. 1 (2008), s. 76.

İkinci sebep; Evanjelizmin merkezi olmayan bir hareket olmasından kaynaklanmaktadır. Güçlü bir cemaate sahip oldukları için Evanjelist kiliselerin üyeleri çok fazladır ve mali destekleri çok ve güçlüdür. Ayrıca modern ticari toplum ve popüler kültüre adaptasyonları da büyümelerine sebep olmuştur. Üçüncü sebep; iç ve dış sorunların kilisenin kurtuluş misyonunun parçası olduğu inancıdır. Bu sebeple toplumun sosyal, ekonomik ve siyasal meselelerine önem vermişlerdir. 1950 ve 60'lı yıllarda Evanjelizmin siyasi gündemi komünizme muhalefet ve devlet okullarında dua ile sınırlıyken zamanla pornografi, eşcinsellik, göç, mülteciler, dış yardım ve dini özgürlükler gibi konuları da ele almışlar ve ülke dışına da etki etmişlerdir. Özellikle Soğuk Savaş'ın ardından bazı küresel meseleler üzerinde Evanjelist etki mevcuttur. Örneğin 1998 Uluslararası Din Özgürlüğü Yasası ve 2002 Sudan Barış Yasası gibi yasaların yürürlüğe girmesinde etkili olmuşlardır. Dördüncü sebep; medyanın artan etkisinden kaynaklanmaktadır. Evanjelistler özellikle medya alanında büyük bir etkiye sahiptirler ve kendilerine ait birçok medya kuruluşu bulunmaktadır. Medya özellikle 1976'da Carter'ın başkanlık kampanyası sırasında genişlemeye başlamıştır. Newsweek Carter'ın başkan seçilmesinden kısa süre sonra 1976 yılını '*Evanjelik Yıl*' olarak ilan etmiştir. Beşinci sebep; Evanjelist liderlerin benzer amaçları taşıyan siyasi gruplarla iş birliği yapmasıdır. Bu durum Evanjelistlerin politik etkisini artırmıştır. Bu etki bahsedilen yasaların başarılı bir şekilde kabul edilmesinde etkili olduklarından da anlaşılmaktadır. Ayrıca Evanjelistlerin eğitim seviyelerinin, iş ve mesleki durumlarının kaliteleşmesi ve hükümet ve politikada liderlik seviyelerine gelmeleri de Evanjelist etkiyi büyüttüştür. Son olarak (ve en önemlisi); ana hat Protestanlıktaki düşünüş Evanjelistler de dahil olmak üzere diğer dini gruplar için boşluk yaratmıştır. Sayısal düşünüşün yanı sıra kilisenin güvenilirlik ve nüfuz kaybı yaşaması da önemli bir etken olmuştur.³¹⁴

4.1.2. Evanjelizmin Dünya Görüşü ve Amaçları

Evanjelistler ABD'nin elinde bulundurduğu mutlak güç ve kudretin Hristiyanlıktan gelme olduğu inancına sahip oldukları için ABD'nin Hristiyan kimliğini korumak için iç ve dış düşmanlara karşı sürekli tetiktedirler. Bu inancın altında ABD halkının Tanrı tarafından seçilmiş bir ulus olduğu düşüncesi yatmaktadır. Buna göre Amerikan toplumu Kitabı Mukaddes'te yer alan Mesih'in geri dönüşü için günahlarından

³¹⁴ Amstutz, a.g.e., s. 38-39.

arındırılarak hazırlanmalıdır. Bu durum ise Yahudilerin Filistin topraklarında kuracağı bir Yahudi devleti ile mümkündür. Bu inanç ABD toplumunu İsrail ile ilişki kurmaya itmiştir. Bu durum ise Amerikan dış politikasına yön vermektedir.³¹⁵

Amerikan Evanjelistleri İsrail konusundaki politikalara güçlü destek vermekte ve bu politikasıyla diğer Hristiyan Protestanlardan ayrılmaktadır. Özellikle Yahudi halkı ve Yahudi devleti olan İsrail ile olan ilişkiler Evanjelistlerin dış politikalarının başlıca konusudur.³¹⁶

Evanjelistler için Yahudi halkı ve İsrail'in önemli olmasının sebebinin altında Evanjelistlerin Yahudilerin Tanrı tarafından seçilmiş bir millet olduğunu, Kutsal topraklara sahip olmaları gerektiğini ve Mesih'in yeniden gelişi ile dünyanın egemenliğine sahip olacakları inancını taşımaları yatmaktadır. Bu sebeple ABD'nin İsrail'e yaptığı tüm yardımları destekleyerek dış politikanın İsrail menfaatleri çerçevesinde olması için etkinlik göstermektedirler. Bunu yaparken kendileri için ahirette gerçek bir kurtuluş olduğu inancını taşırlar.³¹⁷

Evanjelistlerin İsrail'i desteklemelerinin altında aynı zamanda '*bitiş zamanı (end-times)*' teolojisi yatmaktadır. İsrail'e verilen Evanjelist destek; Tanrı'nın Yahudi halkı ile olan anlaşmasına, seçilmiş millet olan Yahudilerin kurtuluş için önemli bir rol oynadığına ve ortak demokratik değerlere dayanmaktadır. Evanjelistler; İsrail, ABD ile ortak amaç ve Yahudi-Hristiyan görüşüne dayanan demokratik kurumları paylaştığı için sempati duymaktadır. Onlara göre İsrail'i desteklemek demek Tanrı'nın emirlerini yerine getirmektir.³¹⁸ Çünkü Evanjelist inanca göre kıyametin yaşanması için Yahudilerin Filistin'e dönüp İsrail devletini kurması, Kudüs'ün başkent olması ve Mescid-i Aksa yerine Süleyman Mabedinin inşa edilmesi gerekmektedir.³¹⁹

Tüm bunların gerçekleşebilmesi için İsrail devletine ve Yahudi halkına destek verilmelidir. Bu sebeple Evanjelistler bu kutsal görev için ABD'nin görevlendirildiğine inanarak ABD'nin dış politikasını bu yönde etkilemektedirler.

³¹⁵ Bilgin, a.g.m., s. 75.

³¹⁶ Oran, a.g.m., s.2030

³¹⁷ Vural, a.g.e., s. 15-16.

³¹⁸ Amstutz, a.g.e., s. 6.

³¹⁹ Vural, a.g.e., s. 30-31.

Evanjelistler dış dünya ile olan ilişkilerinde oldukça başarılıdır. Bu durum gelişmiş olan misyonerlik faaliyetlerinden kaynaklanmaktadır. Dünyanın farklı bölgelerindeki yardıma muhtaç insanlara yardım götürmek maksadı ile gittikleri bölgelerde misyonerlik faaliyetleri yürütmüşlerdir.³²⁰

Evanjelistlerin ABD politikalarını anlayabilmek adına dünya görüşü ve politikalarını bilmek gerekmektedir. Evanjelistlere göre Kutsal Kitap, küresel toplumdaki barış ve adaleti kurmak ve devam ettirmek adına sekiz ahlaki ilkeye dayanmaktadır;³²¹

- 1) Devletlerin ahlaki meşruiyeti: İnsanlar bir arada yaşamak için yaratılan sosyal varlıklardır ve bu sebeple bir üst otoriteye ihtiyaç duyarlar. Bu yüzden devletler ahlaki açıdan büyük önem taşımaktadır. Devletler, Tanrı tarafından kurulan ve Tanrı'nın yaratılmış düzeninden kaynaklanan yapılardır. Bu yapı içerisinde kolektif bir şekilde yaşayan insanlar Tanrı'nın emirleri altında yaşamak ve bu çerçevede siyasal bir düzen kurup sürdürmek zorundadır.
- 2) Tanrı'nın uluslar üzerindeki egemenliği: Tüm yaratılanlar Tanrı'nın takdiri altında yaşarlar. Tanrı egemendir ve her şeye gücü yeter. Onun bu yetisi tüm uluslara ve insanlığa ulaşır. Tanrı egemen olsa da amaçlarını gerçekleştirmek adına insanları görevlendirir. Bu sebeple Tanrı'nın çocukları olarak Hristiyanlar bu misyonu yüklenmelidir.
- 3) Şahısların önceliği: Bu ilke uluslararası ilişkilerde insan hakları kavramına karşılık gelmektedir. İnsanlar, Tanrı'nın suretinde yaratılmış ve İsa'nın kefareti ile kurtuluşa erecek olan bir değere sahiptirler. Tüm insanlar bu yüzden eşit ve özgürdür. Devletin amacı ise insan haklarını güvence altına alarak korumaktır.
- 4) Günahın evrenselliği: İnsan doğası gereği kusursuz değildir. İnsanların yaptıkları eylemler de evrenseldir. Bu sebeple insanlar Tanrı için yaptıkları eylemlerde bile tamamıyla adil davranamazlar. İnsan kendi iradesini kullanarak aklı, bedeni ve ruhuyla günahlardan uzak durmak zorundadır.
- 5) Sevginin önceliği: Kutsal Kitaba göre ilk emir Tanrı'yı tüm ruhun, aklın ve gücünle sevmek; ikinci emir ise komşunu kendin gibi sevmektir. Tanrı'nın sevgisi mutlak ve evrenseldir. Sevgi toplumsal düzenin ahlaki yapıtaşısıdır. Sevgi

³²⁰ Elif A. Yıldız, *Evanjelizm ve Yeni Dünya Düzeni*, İstanbul: Urzeni Yayınevi, 2019, s. 47.

³²¹ Amstutz, a.g.e., s. 20-26.

fedakârlık ve karşılılık gerektirir; fakat insan sevginin gerekliliklerini tam olarak yerine getiremezse karşılıklı sevgi siyasal bir toplum için güvenilir olmaktan çıkar.

- 6) Hak talebi: İnsanların günahlardan kaçınmak ve hak yolunda ilerlemek için Tanrı'nın sevgisine ihtiyacı vardır. Hak talebi basit bir hakkaniyetle ilgili olmaktan ziyade hukukun tarafsız ve adil olması, ezilenlerin haklarının korunması ve güçsüzlere destek verilmesi ile ilgilidir. Devletlerin hem iç hem de küresel meselelerinde çatışan ve yarışan çıkarlarını dengelemek ve toplumsal uyum ve kardeşlik sevgi ile sağlanmaktadır.
- 7) Barış farzı: Kutsal Kitap insanları barış ve adalet içinde uyumlu bir şekilde yaşamaları için sürekli uyarmaktadır. Hristiyan inancında barışı sağlama ve sürdürme konusu çok önemlidir çünkü bu kişiler Tanrı tarafından sürekli takip edilirler ve Tanrı'nın oğulları olarak adlandırılırlar. Bu ilkeye göre barış sadece toplumsal olarak değil Tanrı ile ilişkilerde de gözetilmelidir. Barış kamu yararı için düzenlenmiş, devletin zorlayıcı gücü tarafından desteklenen kural ve yasaların uygulanması ile mümkündür.
- 8) Affetme ihtiyacı: Bağışlama, Hristiyan etiği için önemli bir unsurdur. Tanrı İsa'nın kefareti ile insanların günahlarını bağışlamış olsa da insanlar da başkalarını affetmelidirler. Affetmek bir ihtiyaçtır çünkü adaletle bile onarılamayacak toplumsal bağlar ancak affetmek ile onarılabilir.

Evanjelistler bu ilkeler doğrultusunda iç ve dış politikada önemli şekilde etkili olmaya başlayarak yozlaştığını iddia ettikleri kültüre yeni eleştiriler getirmeye başlamışlardır. Bu ise içte ve dışta bir kültür savaşını tetiklemiştir. Kürtaj, eşcinsel evlilik, kök hücre araştırması, aile değerleri, feministler ve yaratılışçılık gibi konular Hristiyan Sağ ve Evanjelistler denilince akla ilk gelen konulardır.³²² Bu konular bahsedilen kültür savaşının temel nedenleri olmuştur. Onlar için dış politikaya giden yol iç politikadan geçmektedir. Bu da Cumhuriyetçi sağ ve yeni muhafazakarların desteğini arkalarına almakla mümkündür. Bir dış politikanın sağlam bir şekilde üretilebilmesi için içeriden güç alan bir Amerikan kimliği üzerine inşa edilmesi gerekmektedir.³²³

³²² Schriver, a.g.m., s. 52.

³²³ Oran, a.g.m., s. 2026.

4.1.3. Önde Gelen Evanjelistler

Evanjelist düşüncenin ortaya çıkmasında ve gelişmesinde birçok kişinin etkisi bulunmaktadır. Fakat 20.yy. Evanjelistleri olarak adlandırılan ve ABD politikasında etkileri daha gözle görülür olan Jerry Falwell, Pat Robertson, Oral Roberts ve Billy Graham'ın önemi daha büyüktür. Bu liderler ABD başkanlarıyla doğrudan iletişime geçerek yakın ilişkiler kurmuşlardır. Bu sebeple başkanların karar almaları üzerinde etkili olmuşlardır.

4.1.3.1. Jerry Falwell

Falwell bir Evanjelistti ve asıl amacı İncil'di. Evanjelist Güney Baptist papazı olan Falwell 22 yaşındayken kendi kilisesini kurdu ve kilisesini geliştirmek için siyasete katılımın gerekliliğine inandı.³²⁴

Falwell resmi olarak 1979'da kurulmuş olan *Ahlaki Çoğunluk (Moral Majority)* adlı hareketin lideridir. Bu grup özellikle 1980'de Ronald Reagan'ın seçilmesinden sonra Amerikan siyasetinde önemli bir etkiye sahip olmuştur. Bu örgüt özellikle kürtaşı sona erdirmek, toplumsal cinsiyet rollerini yeniden belirlemek, Eşit Haklar Değişikliğini (The Equal Rights Amendments)³²⁵ bozmak, eşcinsel haklarını kaldırmak ve ülkenin kendi köklerine dönmesi için lobicilik faaliyetlerinde bulunmuştur.³²⁶ Ahlaki Çoğunluk örgütü Evanjelistlerin ilk geniş kapsamlı örgütlenmesidir. Daha sonraları 1989 yılında yerini Pat Robertson tarafından kurulan 'Hristiyan Koalisyonuna' bırakmıştır.³²⁷

1980 seçimleri yaklaştığı zaman Ahlaki Çoğunluk örgütü eyleme geçmiş ve politikacıları ve dini liderleri gruplarını desteklemeye yardım etmek için harekete geçirmiştir. Ahlaki Çoğunluk örgütünün seçimi etkilemek adına önemli bir potansiyeli bulunmaktaydı ve seçime az bir zaman kala tüm desteğini Ronald Reagan'a verdi. Reagan Evanjelistler için ilk etapta çok iyi bir muhafazakâr olmasa da onlar için Carter'dan daha

³²⁴ Doug Banwart, "Jerry Falwell, the Rise of the Moral Majority, and the 1980 Election", *Western Illinois Historical Review*, Vol. 5 (Spring 2013), s. 135-136.

³²⁵ Eşit Haklar Değişikliği; tüm Amerikan vatandaşları için cinsiyet gözetmeksizin eşit yasal hakları garanti altına almak için düzenlenmiş olan ve Birleşik Devletler Anayasası'nda önerilen bir değişikliktir. Bu değişiklik boşanma, mülkiyet, istihdam ve diğer konularda kadın ve erkek arasındaki yasal ayrımı ortadan kaldırmayı amaçlar. Detaylı bilgi için bkz: <https://www.equalrightsamendment.org/>.

³²⁶ Banwart, a.g.m., s. 133-135.

³²⁷ Okur, a.g.e., s. 340.

iyi bir adaydı. Reagan'ın 1980 seçimlerini kazanmasında Falwell ve Ahlaki Çoğunluk'un etkisi oldukça büyüktü.³²⁸

Falwell 11 Eylül saldırılarının ardından 13 Eylül'de Pat Robertson'a ait bir televizyon kanalında ABD halkına seslenerek; Tanrı'yı hayatlarından, okullardan, toplumdan ve siyasetten uzaklaştırdıkları için Tanrı'nın 11 Eylül ile ABD üzerindeki korumasını kaldırdığını belirtmiştir.³²⁹

Falwell; *"Sanmıyorum ki Amerika İsrail'e sırtını dönsün ve sonra da ayakta kalmaya devam edebilsin. Diğer milletler İsrail milletine nasıl davranıyorsa, Tanrı da onlara öyle davranır."* demiştir. Yani ABD'nin Tanrı'nın takdirini kazanmasını İsrail'i gözetmesine dayandırmış ve ABD'nin bekasını İsrail'e verilecek desteğe bağlamıştır.³³⁰

Jerry Falwell bir konuşmasında İsrail'in vadedilmiş topraklar inancına ulaşması için Filistin'in yanı sıra Irak, Suriye, Ürdün, Türkiye, Mısır, Sudan, Suudi Arabistan, Lübnan ve Kuveyt'i de işgal etmesi gerektiğini söylemiştir. Bu işgaller için ABD'nin desteğine duyulan ihtiyacı *"Tanrı, kendisi için değerli olanı, yani İsrail'i desteklediğimiz için Amerika'yı kutsamıştır"* sözleriyle desteklemiştir.³³¹

Falwell 1971 yılında Liberty Üniversitesi adında bir Evanjelist Hristiyan üniversitesi kurmuştur. Üniversitenin siyaset ve siyasilerle olan ilişkisi oldukça güçlüdür. Falwell'in Reagan ile yakın ilişkisi üniversitenin tanıtımı için büyük bir avantaj olmuştur. George H.W. Bush ise 1990 yılında üniversitenin ilk açılış oturumunda konuşmacı olmuştur. ABD tarihi boyunca Cumhuriyetçi Parti liderleri okulu ziyaret etmiştir. Donald Trump ve başkan yardımcısı Mike Pence de üniversite mezuniyetinde konuşmalar yapmışlardır.³³²

Liberty Üniversitesi öğrencileri Falwell D. Trump'ı desteklediği halde ona karşılardır. Evanjelistler Cumhuriyetçi Parti ve Donald Trump'ı destekleseler de Y kuşağı

³²⁸ Banwart, a.g.m., s. 146.

³²⁹ Emilio Gentile, *God's Democracy: American Religion After September 11*, US: Preager, 2008, s. 31.

³³⁰ Nuh Gönültaş, *Küresel Kıyametçilik: Bush ve Evanjelizmin Mesih Planı*, İstanbul: Q-Matris Yayınları, 2003, s. 50.

³³¹ Vural, a.g.e., s. 77.

³³² Wikipedia, "Liberty University", https://en.wikipedia.org/wiki/Liberty_University#Politics, (22.09.2020)

Evanjelistler siyasi açıdan önceki nesillerden farklı düşünmektedirler. Falwell'in Trump'ın ikinci kez başkanlık adaylığına olan desteğini protesto etmek amacıyla “*Liberted United Against Trump (Liberty Trump'a karşı birleşti)*” adlı bir kampanya başlatmışlardır. Öğrenciler bu kampanya kapsamında Falwell'in desteğinden dolayı hayal kırıklığı yaşadıklarını ve Trump'ın değerlerini temsil etmediğini belirtmişlerdir.³³³

Hristiyan Sağa göre uluslararası hukuk İsrail hariç bütün dünya ülkeleri için geçerlidir. Uluslararası hukuk yoluyla bir askeri yolla ele geçirilmesi ise hukuka aykırıdır. Ancak 1967 yılında İsrail'in Golan Tepelerini, Batı Şeria'yı ve Gazze Şeridini uluslararası hukuka aykırı bir biçimde ele geçirmesi üzerine Falwell, İsrail liderlerine kendilerinin uluslararası hukuka uymak zorunda olmadıklarını söyleyerek meşruiyet oluşturmuştur.³³⁴

Ocak 1998'de Falwell, Netanyahu ve Hristiyan İsrail destekçileri arasında bir toplantı ayarlamıştır. Bu destekçiler, Clinton'ın İsrail'e karşı Filistin topraklarını terk etme baskısına karşılık olarak kendi destekçilerinin karşı duracağına söz vermişlerdir. Falwell, Netanyahu'ya ABD'deki iki yüz bin Evanjelist papazın cemaatleri ile bağlantı kurarak İsrail devletinin desteklenmesi amacı ile nüfuzlarını kullanacaklarını belirtmiştir. Bir başka konuşmasında Falwell Hristiyanlara hitap ederken Kudüs'ün İsrail'e ait olduğunu ve bu konuda İsrail'i desteklemeleri çağrısında bulunmuştur.³³⁵

Falwell ve lideri olduğu Ahlaki Çoğunluk grubu ABD siyasetini hem içte hem de dışta önemli ölçüde etkilemeyi başarmış ve Evanjelizmin büyüüp güçlenmesi için önemli katkılar sağlamıştır. 2007 yılında öldüğü zaman, Amerikan Yahudi cemaatinin liderleri tarafından “*İsrail'in sevgili büyük bir dostu*” olarak nitelendirmiştir.³³⁶

³³³ Amanda Hoover, “Why Some Millennial Evangelicals Aren't Voting for Trump”, *The Christian Science Monitor*, 13 October 2016, <https://www.csmonitor.com/USA/Politics/2016/1013/Why-some-Millennial-evangelicals-aren-t-voting-for-Trump> , (02.10.2019)

³³⁴ Grace Hallsell, *Tanrı'yı Kıyamete Zorlamak*, çev. Mustafa Acar, Hüsnü Özmen, 2. Baskı, Ankara: Kim Yayınları, 2003, s. 110.

³³⁵ Hallsell, a.g.e., s. 115.

³³⁶ Shalom Goldman, “Oral Roberts, Pioneering Christian Zionist”, *Religion Dispatches*, 12 January 2010, <https://religiondispatches.org/oral-roberts-pioneering-christian-zionist/>, (02.10.2020)

4.1.3.2. Pat Robertson

Robertson 1981 yılında ‘Özgürlük Konseyi (Freedom Council)’ isimli bir örgüt kurmuştur. Bu örgütün amacının inananların hakları için savaşmak ve başta Evanjelist Hristiyanlar olmak üzere onların yanı sıra Ortodoks Yahudiler ve Roma Katoliklerine siyasette nasıl etkili olabileceklerini öğretmek olduğunu açıklamıştır.³³⁷

Robertson 1988 yılında Cumhuriyetçi Parti’den aday olmuş fakat istediği sonucu alamayınca geri çekilmiştir. Bunun üzerine siyasetin dışında kalmayı tercih ederek kurduğu ‘Hristiyan Koalisyonu (Christian Coalition)’ hareketi ile siyaseti dıştan etkilemeye başlamıştır.³³⁸ Başarısız siyasi deneyimine rağmen muhafazakâr dindarları başarılı bir şekilde harekete geçirmeyi başarmıştır.³³⁹

Pat Robertson, İsrail başbakanı Ehud Olmert’in yanında diz çökerek İsrail’in Lübnan zaferi için dua etmiş ve Amerika’daki Hristiyan Evanjelistlerin İsrail’in İslami faşizme karşı verdiği özgürlük savaşında yanında olduklarını belirtmiştir.³⁴⁰

Pat Robertson, 1982’de Lübnan’ın işgali sırasında Ariel Şaron komutasındaki İsrail tankları içerisinde Lübnan’ın işgalinde yer almıştır. Çoğu sivillerden oluşan yüzbinlerce Filistinli ve Lübnanlı ölürken Robertson’un duruma tepkisi; “İsrail, Tanrı’nın emrini yerine getiriyor” şeklinde olmuştur.³⁴¹

Robertson’un sosyal ve siyasi inançları ile dini inançları bağlantılıdır hatta dini inançları tüm inançlarının temelini oluşturmaktadır. İncil’i temel alan Robertson’a göre Ronald Reagan’ın başkan olarak seçilmesi Tanrı’nın bir seçimi iken İsrail ise Tanrı’nın seçilmiş ülkesidir. Bu sebeple Reagan’a ve İsrail politikasına oldukça destek vermiştir.³⁴²

³³⁷ Mark A. Shibley, “Contemporary Evangelicals: Born-Again and World Affirming”, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 558 (July 1998), s. 80.

³³⁸ Saylam, a.g.e., s. 85.

³³⁹ Shibley, a.g.m., s. 80.

³⁴⁰ Schriver, a.g.m., s. 52.

³⁴¹ Hallsell, a.g.e., s. 112.

³⁴² David Pilgrim, “Pat Robertson and the Oval Office”, *Journal of American Studies*, Vol. 22, No. 2 (1988), s. 260-261.,

4.1.3.3. Oral Roberts

1918 yılında yoksulluk içinde doğan ve 17 yaşında tüberküloz hastalığı atlatan Oral Roberts bunu Tanrı'nın sayesinde atlattığını söylemiş ve Tanrı'nın kendisine *"Oğlum, seni iyileştireceğim ve sen benim şifa gücümü kendi nesline götüreceksin. Benim otoritem ve kutsal ruh üzerine bir üniversite inşa edeceksin"* dediğini iddia etmiştir. Roberts hayatı boyunca insanlara şifa dağıtmıştır. Ondan tavsiye ve şifa isteyenler arasında John F. Kennedy, Richard M. Nixon ve Jimmy Carter da bulunmaktadır. 1947 yılında 'Oral Roberts Evanjelist Derneği'ni, 1963'te 'Oral Roberts Üniversitesi'ni kurdu. Ölmeden önce *"Yakında gökteki babamın yanına gideceğim. İnsanları kutsamak için mirasımı geride bırakarak ölümü büyük bir huzur ve sevinç içinde bekliyorum."* demiştir.³⁴³

Roberts İsrail'e bağlı ve hayran bir Evanjelistti ve birçok kez İsrail'i ziyaret etmiştir. Bir gezisi sonucu cemaatine verdiği bir raporda *"İsrail toprağına adım attığımda üzerimde bir huşu hissi oluyor. Tüm varlığım Tanrı'nın varlığıyla titreşiyor gibi görünüyor"* diyerek İsrail'e olan hayranlığı ve bağlılığını dile getirmiştir. 1967 savaşı ardından şu anda İsrail kontrolünde bulunan kutsal yerleri ziyaret ederek İsrail'in kazandığı zaferin Tanrı'nın İsrail ve tüm dünya için bir planı olduğunu desteklemiştir.³⁴⁴

ABD Kasım 2020 seçimlerine az bir zaman kala CBN News'e konuşan Pat Robertson, Trump'ın ikinci kez başkan olarak seçileceğini ve bunu kendisine Tanrı'nın söylediğini belirtmiştir. Robertson ayrıca seçimden sonra ahir zamanın başlayacağını, ABD'nin bir dizi felaketler yaşayacağını ve İslam dünyasının da bunu fırsat bilerek İsrail'e saldıracağını söylemiştir. Bu saldırının Tanrı tarafından bastırılacağını da ekleyen Robertson, bu gelişmelerden sonra dünyanın bir barış dönemine gireceğini söylemiştir.³⁴⁵ Böylece Trump'a olan desteğini açıkça belirtmiş ve Trump'ın seçilmesi halinde kehanetlerin gerçekleşeceği konusunda seçmenleri etkilemeye çalışmıştır. Bu durum ise Evanjelist oyların Cumhuriyetçi Parti adayına gitmesine ortam hazırlamıştır.

³⁴³ Keith Schneider, "Oral Roberts, Fiery Preacher, Dies at 91", *The New York Times*, 15 December 2009, [https://www.nytimes.com/2009/12/16/us/16roberts.html#:~:text=He%20was%2091.,Newport%20Beach%2C%20where%20he%20lived,\(09.10.2020](https://www.nytimes.com/2009/12/16/us/16roberts.html#:~:text=He%20was%2091.,Newport%20Beach%2C%20where%20he%20lived,(09.10.2020)

³⁴⁴ Goldman, a.g.m.

³⁴⁵ "Tanrı bana söyledi! Seçimi Trump kazanacak, İslam dünyası İsrail'e savaş açacak", *Haber 7*, 21.10.2020, [https://www.haber7.com/dunya/haber/3025901-tanri-bana-soyledi-secimi-trump-kazanacak-islam-dunyasi-israile-savas-acacak,\(02.11.2020](https://www.haber7.com/dunya/haber/3025901-tanri-bana-soyledi-secimi-trump-kazanacak-islam-dunyasi-israile-savas-acacak,(02.11.2020)

4.1.3.4. *Billy Graham*

Billy Graham birçok ABD başkanına danışmanlık yapmış ve siyasette etkin bir Evanjelist Hristiyan vaizdir. Özellikle medya organları yoluyla çok geniş çapta kitlelere ulaşmış ve ömrü boyunca çok sayıda vaaz vermiştir. Richard Nixon'un başkanlığına kadar Demokrat Partiyi destekleyen Graham, dostunun 1969 yılında seçimleri kazanmasıyla Cumhuriyetçi Parti tarafına geçmiştir. Tüm ABD başkanları ile iyi ilişkiler kuran Graham, “İsa hiçbir partiyi tutmadı” diyerek hem demokratlara hem de cumhuriyetçilere aynı mesafede olmuştur.³⁴⁶

Dindar bir ailede yetişen Billy Graham 1956 yılında 38 yaşındayken ‘Christianity Today’ dergisini kurmuştur. Graham’ın bu dergiyi kurmaktaki temel amacı İngilizce konuşulan ülkelerde Evanjelizmi canlandırmak olmuştur. Bu yönde yaptığı Evanjelist faaliyetleri sayesinde binlerce kişi İsa Mesih anlayışını benimsemiş ve kiliselerin sayısında önemli oranda artış yaşanmıştır.³⁴⁷

Billy Graham’ın evanjelizme en büyük katkısı 1950 yılında kurduğu ‘Billy Graham Evanjelikler Birliği’dir (Billy Graham Evangelistic Association- BGEA)’. BGEA’nın medya organı üzerinden yapılan filmler ve belgeseller Evanjelizm temalı olmuş ve birçok farklı dile çevrilerek aktarılmıştır.³⁴⁸

Graham’ın özellikle George W. Bush ile yakından bir ilişkisi bulunuyordu. Öyle ki Bush 39 yaşındayken Billy Graham ile tanıştuğunu ve onun sohbetleri sayesinde alkolü bırakarak doğru yola döndüğünü söylemiştir.³⁴⁹

4.1.4. **Ulusal Evanjelikler Birliği (National Association of Evangelism NAE)**

Ulusal Evanjelikler Birliği 1942 yılında ABD’deki Evanjelist Hristiyanları birbirine bağlamak ve Evanjelistleri temsil ederek Tanrı’yı onurlandırmak için kurulmuştur.³⁵⁰ Kilise liderleri NAE’yi kurdukları zaman yeni Evanjelizmin (Neo-

³⁴⁶ “Billy Graham”, Wikizer, https://www.wikizero.com/tr/Billy_Graham, (02.10.2020)

³⁴⁷ Bedir, a.g.m., s. 89.

³⁴⁸ Yasin Yaylar, *Evanjelizm ve Türkiye Planı*, (Yüksek Lisans Tezi), Kırşehir: Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011, s. 29.

³⁴⁹ Mustafa Karaca, *Evanjelizm ve Vahhabilik*, İstanbul: Nokta Kitap, 2005, s. 55.

³⁵⁰ “About NAE”, *National Association of Evangelicals*, <https://www.nae.net/about-nae/>, (28.09.2020)

Evanjelizm) başlangıcı yapmış ve Fundamentalizmin kendilerini temsil etmediği kararına varmışlardır.³⁵¹ Kuruluş amacı temel olarak Evanjelist grupların denetimini yapmak ve Fundamentalistler ve modernistler arasındaki problemleri çözmek olmuştur. ABD’de hatırı sayılır bir şekilde güce ulaşan birliğin altında yaklaşık olarak 27 dini kuruluş bulunmaktadır.³⁵²

NAE, Evanjelizmin büyümesi ve gelişmesi için önemli bir rol oynamıştır. NAE’nin ilk eylemleri Washington DC’deki silahlı kuvvetlere Evanjelist papazları dahil etmek, Dış İşleri Bakanlığı ile ilişkilerde misyoner kurumlara yardımcı olmak, dini yayınları genişletmek ve komünizme karşı çıkmak olmuştur.³⁵³

Komünizme karşı yürütülen savaşa rağmen NAE, dış politika meselelerini 1980’lere kadar bir öncelik haline getirmemiştir. Fakat dünya hakkında daha kapsamlı bilgiye sahip olduklarında ve siyasi karar almada gelişmişlik gösterdiklerinde ABD dış politikasının önemli bir ahlaki görev olduğunu ve dış politik meselelere önem vermeleri gerektiğini anlamışlardır. Bu sebeple NAE liderliğindeki Evanjelist gruplar 1980’lerden itibaren ABD hükümetinde lobi faaliyetleri yürütmeye başlamışlardır.³⁵⁴

4.2. ABD VE EVANJELİZM

Evanjelizmin ABD’de gelişmesi öncelikli olarak Amerikan alt sınıfları ve Hristiyan Sağ arasında olmuştur. ABD’deki Hristiyan sağ, muhafazakâr Evanjelistler ve Cumhuriyetçi partiye oy veren Katoliklerden oluşmaktadır. Bu kişiler genellikle cumhuriyetçi partiye oy verme eğiliminde, Fox haberi ve dini kanalları izleyen, güney eyaletlerde oturan çekirdek ailelerden oluşmaktadır. Hristiyan sağın siyasi konulara olan tutumlarını dini görüşleri belirlemektedir. Kürtaj, eşcinsellik, ötanazi, serbest piyasa ekonomisi gibi konulara karşı çıkarak muhafazakâr bir tutum sergilerler.³⁵⁵

Micheal N. Barnette’ye göre devletlerin kimlik ve kültürü dış politika çıkarlarını ve stratejilerini belirleme konusunda oldukça önemlidir. Yahudi kimliği ve İsrail devleti

³⁵¹ Amstutz, a.g.e., s. 33.

³⁵² Derya Evinç, *Amerika Birleşik Devleti’nde Dini Lobiler ve Dış Siyaset: Christian United For Israel (CUFI) Örneği*, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016, s. 19.

³⁵³ Amstutz, a.g.e., s. 42.

³⁵⁴ Amstutz, a.g.e., s. 143-146.

³⁵⁵ Oran, a.g.m., s. 2024.

ile ABD arasındaki ilişkinin sebebi de dini kimlik ve dış politika çıkarları ile ilgilidir ve bu yönde şekillenmektedir. ABD'nin İsrail'e verdiği desteği temelinde paylaşılan ortak bir kimlik ve ulus ötesi değerlerin varlığı yatmaktadır. Ayrıca İsrail'in demokrasi ile yönetilmesi de ABD'nin verdiği desteğin bir parçasıdır. Batılı devletler tarafından Yahudi kimliği sadece İsrail devletine atfedilmiştir. İsrail'in Hristiyan Batılı devletlerle (özellikle ABD) olan ilişkilerinde İsrail'in ulus devlet kimliğini oluşturan 'Yahudi dini, Milliyetçilik ve Holokost' öğeleri etkili olmuştur.³⁵⁶

Evanjelizmin teolojik temellerinin Protestan reformuna ve Püriten öğretiye dayandığından bahsetmiştik. Sosyal inşacı perspektiften baktığımızda kimlik ve kültür dış politika kararlarını şekillendirmede önemli bir faktör olduğu için Amerikan kimliğinin ve kültürünün oluşturucusu olan Püriten öğreti de ABD'nin hem iç hem de dış politikasını şekillendirmektedir. Evanjelizm dünyadaki gelişim ve değişime uyum sağlayan esnek bir yapıya sahiptir. Bu sebeple hareket büyümesini ve dinamizmini kaybetmemiştir. Özellikle ABD'de ve Amerika kıtasında yayılması üç büyük uyanış hareketi ile olmuştur. Bu gelişimde Evanjelistlerin yürüttükleri misyonerlik faaliyetleri büyük önem taşımaktadır. Yürütülen misyonerlik faaliyetleri ile Evanjelist inancın temellerini oluşturan seçilmiş millet, İsa'nın yeniden gelişi, bitiş zamanı teolojisi, Armageddon kehanetleri gibi düşünceleri dünyanın farklı yerlerine yayarak ABD'nin İsrail politikasına meşru zemin oluşturmuşlardır.

Bu bölümde öncelikle Püriten öğretiye dayanan Evanjelizmin Amerikan istisnacılığı ve açık yazgı anlayışı ile ilişkisi açıklanacaktır. Ardından Evanjelizmin ABD dış politikadaki etkilerine yer verilecektir.

4.2.1. Amerikan İstisnacılığı ve Evanjelizm

ABD'de dinin anayasa ile devletten ayrıldığından ve buna rağmen politikadan kopmadan aksine daha çok etkili olduğundan üçüncü bölümde bahsetmiştik. ABD'de ortak bir kimlik çatısı altında milletleri bir arada tutmak için yaratılan sivil dinin temelleri Püriten öğretiye dayanmaktadır. Püritenlerin önceden belirlenmiş olan kader anlayışında ABD'nin görevi dünyaya örnek olarak adalet, özgürlük ve demokrasi yaymaktır.

³⁵⁶ Michael N. Barnett, "Identity and Alliances in the Middle East", *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*, ed. Peter J. Katzenstein, New York: Columbia University Press, 1996, s. 432-437.

Manifest Destiny, Amerikan yayılcılığına felsefî bir alt yapı oluşturmuştur. Amerikan kimliğinin parçaları olan seçilmiş halk metaforu ve Açık Yazgı (Manifest Destiny); ABD'nin dünyaya örnek olma misyonu ile birleşince ABD dış politikasının temelini oluşturmuş ve Amerikan İstisnacılığı (American Exceptionalism) kavramını doğurmuştur. Amerikan istisnacılığı kavramının Hristiyan inancı ile olan sentezi sonucu Evanjelist misyon doğmuş ve ABD'nin iç ve dış politikasında ve karar alıcılar üzerinde etkili olmuştur.

Açık yazgı anlayışına göre Tanrı, ABD'ye bulunduğu kıtada doğal bir yayılma hakkı vermiştir. Bu anlayışın temsilcileri daha sonraları bununla yetinmeyip ABD'nin tüm dünyaya adalet dağıtması için yayılma hakkı olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu hakka karşı çıkanın aynı zamanda Tanrı'ya da karşı geldiklerini belirtmişlerdir.³⁵⁷ ABD doğal yayılma hakkı çerçevesinde dünyanın her yerine özgürlük, adalet ve demokrasi yaymak ve kötülöklere karşı durmak için politikalar üreterek bütün dünya ölkeleri üzerinde söz sahibi olma hakkını kendinde görmüştür.

Evanjelistler Amerikan halkının seçilmiş bir ulus olduğu inancını taşıdıkları için ne olursa olsun ABD'nin askeri gücünü dünyaya üstünlüğünü kanıtlaması için kullanması gerektiğini savunurlar. Ulusal Evanjelistler Birliği başkan yardımcısı rahip Richard Cizik, seçilmiş ulus olmanın bir ayrıcalık değil görev olduğunu ve ABD'nin manevi ve askeri gücünün ulaşılmaz olduğunu belirtmiştir.³⁵⁸

Evanjelistlerin uluslararası siyasi savunuculuğunu temel dini inançları ve toplumsal kaygıları etkilese de bazı gözlemciler Evanjelistlerin dış politika savunuculuğunu üstlenmelerini bu kaygılarından ziyade Amerikan istisnacılığına olan inançlarına bağlamaktadır. Örneğin siyaset bilimci James Skillen, Evanjelistlerin dış politika savunuculuğunun temel sebebinin Püritenlikten gelen Amerika'nın seçilmiş ulus olma ve tepenin üzerindeki şehir inancına dayandığını savunmuştur.³⁵⁹

Amerikan istisnacılığının özellikle Wilson'ın insan hakları ve demokrasi ilkeleri altında ABD'nin dış politikasına etkisi oldukça fazla olmuştur. Amstutz'a göre Amerikan

³⁵⁷ Gültekin Sümer, "Amerikan Dış Politikasının Kökenleri ve Amerikan Dış Politik Kültürü", *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergisi*, C. 5, S. 19 (2008), s. 123.

³⁵⁸ Gentile, a.g.e., s.123.

³⁵⁹ Amstutz, a.g.e., s. 143-144.

istisnacılığı teolojik temelli bir inanç sistemi üzerinden inşa edildiği için emperyalizmi veya ulusal bir üstünlüğü desteklememektedir. Ona göre ABD'nin istisnacılık fikri geri düzeyde kalmış ülkelere karşı ABD'nin sorumluluk ve hizmet etme yükümlülüğü taşıdığı anlamına gelmektedir.³⁶⁰

Evanjelizmin ayırt edici temelleri ve dünya görüşlerinden yola çıkarak insanın Tanrı ile bağ kurması için devlet gibi bir üst otoriteye ihtiyacı bulunmamaktadır. Devlet yalnızca insanların menfaatleri için çalışan bir kurumdur. Evanjelistler bu sebepten dolayı bir dini lidere veya üst otoriteye ihtiyaç duymamışlardır. İnançlarının yayılması için misyonerlik faaliyetleri yürüten Evanjelistler, ikinci ve üçüncü büyük uyanış ile Hristiyan öğretilerini diğer ülkelere de yayarak küresel bir hale getirmişlerdir. Evanjelistlere göre yayılmacılık Tanrı'nın yüklediği bir sorumluluk ve Amerikan ulusunun kaderidir. Bu sebeple Evanjelistler ABD'nin Monroe Doktrini çerçevesindeki yalnızcılık politikasından sıyrılıp çıkarlarının tanınması ve çıkarları çerçevesinde yayılmacılık politikasının yerleşmesinde etkili bir rol oynamışlardır.

4.2.2. ABD Dış Politikasında Evanjelist Etki

ABD ve İsrail arasındaki ilişki ortak kimlik değerleri ve çıkarlarla açıklanabilir. Sosyal inşacı perspektiften bakıldığında, Yahudi kimliği Batı kültürünün tanımlayıcı bir ögesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle 11 Eylül saldırılarının ardından yaratılmış ortak bir tehdit algısı olan terörizme karşı güçlendirilen 'biz' kimliği, 'ötekiler' kimliğine karşı inşa edilmiş, bu noktada İsrail ile aynı çıkar etrafında birleşilmiş ve böylece ABD dış politikasına yön vermiştir.

ABD eski dış işleri konseyi üyesi olan Walter Russel Mead, 2006 yılında yayınladığı "*God's Country*"³⁶¹ adlı makalesinde Evanjelistlerin siyasi etkisinin özellikle Soğuk Savaş'ın ardından arttığını söylemiştir. Soğuk Savaş öncesinde baskınlık anlayış Protestanlarda iken, muhafazakâr Protestan kiliselerin büyümesi Evanjelistlerin gücü eline geçirmesine sebep olmuştur. Bu durum ise 20.yy. ortalarından itibaren ABD dış politikasında bir değişime yol açmıştır. Mead'e göre din, Amerikan kimliğinin temel

³⁶⁰ Amstutz, a.g.e., s. 144.

³⁶¹ Walter Russel Mead, "God's Country", *Foreign Affairs*, Vol. 85, No. 5 (2006).

oluşturucularından biridir ve bu sebeple ABD dış politikasında İsrail'in özel bir yeri vardır.³⁶²

Evanjelizm için Filistin toprakları başta olmak üzere Ortadoğu önemli ve kutsal bir yere sahiptir. Öncelikli olarak hem Hristiyanlık hem de Yahudilik dinini doğup geliştiği bir coğrafyadır. İkinci olarak İsa'nın doğduğu, öldüğü ve yeniden dirileceği topraklardır. Ayrıca Evanjelistler Kutsal Kitap anlatı ve öğretilerine dikkate alarak İsrail oğullarının insanlığın kurtuluşu için Tanrı tarafından seçilmiş olan ulus olduğu ve onları gözetenlerin de kurtuluşa ereceği inancını taşımaktadır. Bu sebeple İsrail ulusu Evanjelistler ve Hristiyan Siyonistler için ayrıcalıklı bir konumdadır.³⁶³ Bunun yanı sıra Evanjelistler için Kudüs politikası uluslararası ilişkilerin merkezidir ve Kudüs İsrail'in egemenliği altında tutulması gereken bir yerdir.³⁶⁴

ABD'nin İsrail'e yönelik politikası üzerindeki Evanjelist etki açıkça gözlenmektedir. 19. yy'da Avrupa'da zulüm gören Yahudilerin korunması ve kutsal topraklara geri dönmeleri için Evanjelistler ABD yetkililerine defalarca dilekçe vermişlerdir.³⁶⁵ Filistin'in Evanjelistler tarafından evsiz mülteciler ve terörist olarak nitelendirilmesi ve bunun üzerinden politikalarını sürdürmesi ABD'li siyasetçiler, danışmanlar ve kamuoyu tarafından benimsenmiş ve İsrail'i Filistin'e karşı destekleyen politikaların yapılmasına sebep olmuştur. ABD'de özellikle Evanjelistler dini gerekçelere dayanarak İsrail'i her konuda desteklemiştir. İsrail'in bu söylemleri aynı zamanda ABD'nin İsrail politikasını meşrulaştırarak, İsrail'i ABD için popüler hale getirmiştir. Bu bağlamda İsrail, ABD'den en çok yardım ve destek alan devlet ve güvenilir bir müttefik olmuştur. İsrail, Arap ordularını ve Filistin'i yenilgiye uğratarak ve nükleer silah üzerinde kontrol kurarak ABD için bölgede güvenliği sağlayan bir asker devlet konumunda olmuştur.³⁶⁶

İsrail, Amerikan Evanjelistleri için 'end times' yani kıyametin ve Mesih'in geri gelişinde önemli bir yere sahiptir. Bunun gerçekleşmesi için ise İsrail'in birleşmesi ve

³⁶² Amstutz, a.g.e., s. 1.

³⁶³ Oran, a.g.e., s. 2031.

³⁶⁴ Husam Mohamad, "U.S. Policy and Israeli-Palestinian Relations", *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies*, Vol. 43, No. 1 (2019), s. 34.

³⁶⁵ Mead, a.g.m., s. 39.

³⁶⁶ Mohamad, a.g.m., s. 33.

kehanetlerin gerçekleşmesi gerekmektedir. Yani İsrail, Evanjelistler için teolojik sona ulaşma yolunda kullanılan bir piyon konumundadır. Evanjelistler bu sebeple Körfez ve Irak savaşlarını desteklemiş ve iç ve dış politikada meşruiyet oluşturmuşlardır. Çünkü bu savaşları 'end times' için bir hızlandırıcı olarak görmüşlerdir.³⁶⁷

11 Eylül saldırıları öncesinde Evanjelistler için dış politika konuları en önemli konu değilken; 9/11 Eylül saldırıları çoğu Amerikalıda olduğu gibi Evanjelistlerde de bir şok etkisi yaratmış ve bu tarihten itibaren Evanjelistlerin neredeyse üçte biri dış politikayı ülkenin en önemli meselesi olarak görmeye başlamıştır.³⁶⁸

İsrail özellikle Soğuk Savaş dönemi boyunca ABD'nin çıkarlarına önemli ölçüde katkı sağlamıştır. Soğuk Savaş sonrası İsrail'in önemi nispeten azalmış olsa da AIPAC ve Evanjelistler başta olmak üzere Hristiyan çıkar gruplarının faaliyetleri sayesinde ABD'nin İsrail'e olan desteği her zaman sürmeye devam etmiştir. 11 Eylül olayları ile önemi tekrar artan İsrail, Bush yönetimi için teröre karşı verilen savaşta önemli bir aktör olarak görülmüştür.³⁶⁹

11 Eylül saldırıları aynı zamanda Evanjelistlerin kıyamet senaryolarını da doğrular bir nitelik taşımaktadır. Onlara göre 11 Eylül, Armageddon'a giden yolda önemli bir adımdır ve Armageddon'un gerçekleşmesi için Orta Doğu'daki kaos sürmelidir. Bunu fırsat bilen Evanjelistler dış politikaya militarist bir şekilde yön verilmesini sağlamışlardır. Bunu yaparken özellikle medyayı çok etkili bir şekilde kullanan Evanjelistler, ABD halkına bu korkuyu salarak politikaların eleştirilmesinin önünü kapatmış ve dış politika hamlelerine dini bir meşruiyet kazandırmıştır.³⁷⁰

Bir kısım Evanjelistler ABD'nin dış politikada İsrail'e verdiği desteği eleştirmektedir. Son yıllarda yaklaşık 18-30 yaş aralığında olan genç milenyum Evanjelistler arasında İsrail'e verilen destekte düşüşler yaşanmıştır. Bu durum üzerinde bu neslin Hristiyan inançlarını zalimden (İsrail) ziyade ezilenlere (Filistin) bağlama eğilimi yatmaktadır. ABD nispeten İsrail'den daha az da olsa Arap ve Müslüman rejimlerle de ittifak kurmaktadır. Bunun sebebi ise bölgedeki doğal kaynaklar üzerinde kontrol sağlamak ve bölgenin istikrarını korumaya yöneliktir. Genç Evanjelistler

³⁶⁷ Terbeek, a.g.m.

³⁶⁸ Schriver, a.g.m., s. 53.

³⁶⁹ Mohamad, a.g.m., s. 33.

³⁷⁰ Karaca, a.g.e., s. 18.

ABD'nin otoriter rejimli Arap ülkelerine verdiği desteği de eleştirmekte özellikle Suudilere verdiği destekten oldukça rahatsız olmaktadırlar.

4.3. EVANJELİZMİN ABD BAŞKANLARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Uluslararası ilişkilerde biz kimliğine karşı tanımlanan ötekiler kimliği sosyal olarak inşa edilmekte ve güvenlik politikalarına yön vermektedir. 11 Eylül saldırıları da Batılı devletlerin biz kimliğine karşı Müslüman devletlere öteki kimliğinin atfedilmesine yol açmıştır. İsrail'in Yahudi kimliği Batılı Hristiyan devletlerin çıkarlarıyla örtüştüğü için düşman bir İslami terör tehdidi yaratılarak Ortadoğu'daki İsrail'in konumu tekrardan güçlendirilmiştir. Bu durum ise başkanların 11 Eylül ardından Ortadoğu politikalarının değişmesine ve Evanjelistlerin etkisinin artmasına yol açmıştır.

4.3.1. 11 Eylül Öncesi ABD Dış Politikasında Evanjelist Etki

İsrail devletinin kuruluşu Birinci Dünya Savaşı sırasında İngiltere Dış İşleri Bakanı Lord Balfour'un kendi adını taşıyan Balfour Deklarasyonuna dayanmaktadır. Bu deklarasyon Filistin'de bir İsrail devleti kurulması fikrini taşımaktaydı. İkinci Dünya Savaşı sırasında yaşanan Yahudi soykırımı ise bunun gerçekleşmesi için bir dönüm noktası olmuştur.

Evanjelistler siyaseti günahkâr bir dünya olarak gördüklerinden dolayı ilk etapta siyasetten uzak durmayı tercih etmişlerdir. Fakat 1970li yıllarda muhafazakarların siyasete bakış açısı değişmiş ve Evanjelist dini liderler sekülerleşmenin tehlikesine dikkat çekerek bununla savaşılmaması gerektiğini ifade etmişlerdir. Bu tarihe kadar desteklerini demokratlara veren Evanjelistler değişen bakış açısı sonucu desteklerini tamamen cumhuriyetçilere kaydırmıştır. 1979'da "Ahlaki Çoğunluk, Hristiyan Koalisyonu, Christian Vice ve The National Federation for Decency" gibi Hristiyan sağ grupların ortaya çıkması Evanjelistlerin siyasette etkili rol oynaması üzerinde önemli bir etkidir.

371

İkinci Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş sırasında ABD siyasi görüşüne hâkim olan din Liberal Protestanlık idi. Özellikle Franklin Roosevelt, Harry Truman, Dwight Eisenhower gibi ABD başkanları bu geleneği takip etmişlerdir. Fakat özellikle Soğuk Savaş'ın sonlarına doğru liberal görüşte sekülerizme doğru bir evrilme yaşanması

³⁷¹ Saylam, a.g.e., s. 89.

Liberal Protestanlığın düşüşüne yol açmıştır. Fundamentalistler ve liberaller arasında bir orta yol konumunda olan Evanjelistlerin yükselmesi ise bu döneme denk gelmektedir.³⁷²

1980’li yıllara kadar Evanjelistler dış politika konularına öncelik vermemişlerdir. Özellikle 11 Eylül saldırıları Evanjelistlerin dış politik konularda söz sahibi olmasının önünü açmıştır. Bu bölümde 11 Eylül saldırıları öncesi ABD’de başkanlık yapan bazı başkanların dine ve Evanjelist inanca atfettikleri önem ve İsrail’e yönelik politika ve görüşlerinden yola çıkılarak Evanjelizmle olan ilişkileri incelenecektir. Bu bağlamda bazı başkanlar inançları doğrultusunda Evanjelizmin dünya görüşüne paralel olarak politikalarını sürdürürken, bazıları ise oy kaygısı ve çıkar ilişkisi bağlamında Evanjelistlerle ilişki kurmaya çalışmışlardır.

4.3.1.1. Woodrow Wilson

1913’ten 1921 yılına kadar ABD başkanlığı yapan Woodrow Wilson’un babası din adamıydı. Muhafazakâr bir ailede yetişen Wilson, Siyonist hareketten etkilenmiştir. Bir arkadaşı sayesinde Siyonizmi Amerikan ilerlemeciliğinin bir başka şekli ve Amerikanlaşmış İncil çabası olarak görmüştür. Birinci Dünya Savaşı sırasında yayınlanan Balfour Deklarasyonuna açık destek veren Wilson bu desteğini “*Ben bir papazın oğlu olarak Kutsal Toprakları halkına geri getirmeye yardımcı olmalıyım*” diyerek, Filistin’de bir Yahudi devleti kurulmasına destek vermiştir.³⁷³

Wilson, Evanjelist inancın teolojik temeline dayanan Manifest Destiny (açık yazgı) anlayışının dünyayı yeniden reform etmesi için Tanrı tarafından ABD’ye verilen siyasi bir kader olduğu inancına sahiptir. Bunu “*Demokrasinin galip gelme gücünü göstermek kesinlikle ABD’nin bir açık yazgısıdır*” sözleriyle ifade etmiştir.³⁷⁴

Wilson ABD tarihinin en idealist başkanıydı. Wilson’ın Birinci Dünya Savaşı’nın ardından kurulmasını istediği düzene ilişkin görüşlerini ifade eden 14 ilke dünya barışını sağlamaya yönelik olmuştur ve Amerikan yayılcılığının bir yansıması olarak görülebilir. Wilson için ABD, Tanrı tarafından Avrupa’yı Birinci Dünya Savaşı’ndan

³⁷² Mead, a.g.m., s. 31-32.

³⁷³ Lawrence Davidson, “Christian Zionism as a Representation of American Manifest Destiny”, *Critical Middle Eastern Studies*, Vol. 14, No. 2 (Summer 2005), s. 163.

³⁷⁴ Davidson, a.g.m., s. 163.

kurtarmakla görevlendirilmiştir. Wilson'un idealist dış politikası Amerikan tarihi boyunca başkanlar üzerinde etkili olmuş ve ABD'nin uluslararası ilişkilerdeki varlığını şekillendirmiştir.³⁷⁵

4.3.1.2. *Harry Truman*

1945-1953 yılları arasında ABD başkanlığı yapan Truman, İkinci Dünya Savaşı'nın sona erip Soğuk Savaş'ın başladığı dönemde başkanlık koltuğuna oturmuştur. 1947 yılında ilan ettiği Truman doktrini, ABD'nin Soğuk Savaş dönemi boyunca Sovyetlere ve komünizme karşı yürütülen çevreleme politikasının başlangıcını oluşturmuştur. Doktrinini ilan ettiği Kongre konuşmasında birçok dini referans kullanan Truman, şer imparatorluğuna karşı dünyanın özgürleştirilmesi gerektiğini savunmuştur. Ona göre Hiroşima ve Nagasaki'ye atılan atom bombaları şer imparatorluğundan temizlenmenin önemli bir adımıydı.³⁷⁶

Truman'ın Soğuk Savaş dönemi retoriği dini imgelerle doluydu. ABD'nin savaş sonrası politikasında misyon duygusunu aşlamış ve Amerikan halkının mesihçi inançlarını referans olarak kullanmıştır. ABD ve Avrupa'nın birbirlerine dinsel bağlarla bağlı olduklarını her seferinde yenilemiş, ABD'nin küresel sorumluluklarının Tanrı tarafından verildiğini savunmuştur ve İncil'i referans olarak göstermiştir. Truman, Sovyetler Birliği'ni şeytanlaştırarak kontrol altına alma politikalarını bu şekilde meşrulaştırmıştır.³⁷⁷

Truman'a göre ABD'nin ilahi kaderi özgür bir dünya yaratmak ve bu dünyayı inançsız komünizme karşı korumaktır. Truman da bu misyonun gerçekleşmesi için İsrail devleti kurulması gerektiği inancına sahipti. Dini bilgisi oldukça güçlü olan Truman, kendisinin eski Ahit bilgilerine güvenerek Filistin'in kurulması gereken Yahudi devletinin mirası olduğu düşüncesine sahipti.³⁷⁸

İsrail'in bağımsızlığını ilan etmesinden 11 dakika sonra Truman yeni Yahudi devleti olan İsrail'i tanımıştır. Bu tarihten itibaren ABD, İsrail devletine olan desteğini

³⁷⁵ Jason R. Moyer, *Not Just Civil Religion: Theology In The Cases of Woodrow Wilson, John Kennedy, and Barack Obama*, (Doktora Tezi), The University of Iowa, 2011, s. 42.

³⁷⁶ Oran, a.g.m., s. 2026-2027.

³⁷⁷ Dianne Kirby, "Divinely Sanctioned: The Anglo-American Cold War Alliance and the Defence of Western Civilization and Christianity, 1945-48", *Journal of Contemporary History*, Vol. 35, No: 3, July 2000, s. 389.

³⁷⁸ Davidson, a.g.m., s. 163.

her zaman açıkça ifade etmiştir. ABD'nin İsrail ile olan ilişkileri çok yönlü ve güçlü olmuş ve ilerleyen yıllarda da artarak ilerlemiştir.³⁷⁹

Truman'ı İsrail devletini tanınması konusunda aceleci davranmaması için bazı politikacılar uyarmıştır. Politikacılar İsrail'in tanınmasının Arap boykotuna sebep olacağı ve Sovyetlerin ilerlemesini tetiklemesinden endişe etmişlerdir. Bunlara rağmen en yakın arkadaşı Yahudi olan Truman, İsrail'i tanıyan ilk devlet olmuştur.³⁸⁰ Truman tüm karşı çıkışlara rağmen İsrail devletini tanıdıktan sonra "I am Cyrus, I am Cyrus"³⁸¹ demiştir.³⁸²

ABD, Truman başkanlığında İsrail devleti için Filistinli vatandaşları asimile etmede önemli bir rol oynamıştır. Yahudilerin Holokost'tan sonra vaat edilen topraklara ulaşması için İsrail'e 135 milyon dolar yardım etmiştir. İsrail'in Yahudi nüfusunda ABD'nin desteği ve yardımlarıyla üç yıl içinde iki kattan fazla artış yaşanmıştır.³⁸³

4.3.1.3. Jimmy Carter

1977-1981 yılları arasında ABD başkanlığı yapmış olan, Evanjelist olduğu bilinen ve yeniden doğuşuna inanılan Jimmy Carter'ın başkanlığa adaylığı Evanjelistleri siyasete çekmiştir. 1976 seçimlerini kazanarak bir dönem boyunca ABD başkanlığı yapan Carter, Demokrat Partiliydi. 1980 seçimlerine kadar DP'yi destekleyen Evanjelistler bu dönemden sonra Cumhuriyetçi Parti tabanına kaymaya başlamıştır.³⁸⁴

Carter kendisini 1976 yılında yeniden doğmuş Hristiyan olarak tanımlamıştır ve bu durum Hristiyan Evanjelizmin canlanması ve Evanjelist kültürün oluşması için bir dönüm noktası olmuştur. Carter dini inancının kendisine yüklediği misyon gereği dış politika stratejisinde insan hakları kavramını ön plana çıkarmıştır. Bu durum onun evanjelist görüşe bağlılığından kaynaklanmaktadır.³⁸⁵

³⁷⁹ Micheal B. Oren, "Israel and United States: The Special Bond Between Two Nations and Two Peoples", *Wall Street Journal*, 7 May 2008, s. 123.

³⁸⁰ Oren, a.g.m., s. 124.

³⁸¹ Detaylı bilgi için bkz:

https://en.wikipedia.org/wiki/Cyrus_the_Great_in_the_Bible#:~:text=According%20to%20the%20Bible%2C%20Cyrus,their%20land%20for%20this%20purpose

³⁸² Davidson, a.g.m., s. 163.

³⁸³ Oren, a.g.m., s. 125.

³⁸⁴ Karaca, a.g.e., s. 52-53.

³⁸⁵ Saylam, a.g.e., s. 94-95.

İsrail'in ABD'nin de desteği ile 1967'de kazandığı 6 Gün Savaşı ve 1973'te kazandığı Yom Kippur Savaşı'nın ardından İsrail, ABD için demokrasi arkadaşı ve Ortadoğu müttefiki olmuştur. 1970'li yıllarda SSCB'nin artan etkinliği karşısında İsrail, ABD için Ortadoğu'da komünizm tehdidini durdurabilecek tek güç halini almıştır. Bu durum ise ABD'de zaten güçlü olan İsrail lobisinin gücünü daha da artırmıştır.³⁸⁶ Evanjelist bir kimliğe sahip olan Carter, New Jersey'de bir sinagogda yaptığı konuşmasında *"Sizinle aynı dine saygı duyuyorum. Bizler (baptistler) sizinle aynı Kitab-ı Mukaddes'i inceliyoruz. İsrail'in ayakta kalması siyasete bağlı değildir. Bu bir ahlaki ödevdir"* diyerek İsrail devletine verdiği desteği ABD'nin ilahi misyonu ile ilişkilendirmiştir.³⁸⁷

İkinci Dünya Savaşı ardından çalışma hayatında kadınların varlığının erkeklerin yerini alması, şehirleşmenin artması, liberal ve modern değerlerin topluma hâkim ve entegre olmaya başlaması gibi sebeplerden dolayı toplumda dine karşı meydan okumalar artmıştır. Seküler etkilerin dini tepkilere yol açması Evanjelistlerin harekete geçmesine sebep olmuştur.³⁸⁸ Bu şekilde siyasi alanda daha aktif olmaya başlayan Evanjelistler 1980 seçimlerinde Evanjelist Carter'a karşı Reagan'ı desteklemişlerdir. Carter'ın yeniden doğuşuna inanılan bir Evanjelist olmasına rağmen Evanjelistlerin desteğini kaybetmesinin altında yatan temel sebep seküler etkilerin artması ile Carter'ın yasallaştırılmış kürtaj, eşcinsel haklar ve Eşit Haklar Tasarısı (Equal Rights Amendment)'na karşı çıkmamasından kaynaklanmıştır.³⁸⁹

4.3.1.4. Ronald Reagan

1980 seçimlerini kazanarak iki dönem boyunca ABD başkanlığı yapan Ronald Reagan Evanjelist bir ailede, Evanjelizmin teolojisine sadık olarak yetiştirilmiştir. Jerry Falwell ile yakın arkadaş olan Reagan bir konuşmasında Falwell'e Armagedon'un yaklaştığını hissettiğini söylemiştir. Reagan'ın sahip olduğu Evanjelist inancın gücü Orta

³⁸⁶ Oren, a.g.m., s. 124.

³⁸⁷ Vural, a.g.e., s. 34.

³⁸⁸ Bilgin, a.g.m., s. 68.

³⁸⁹ Richard M. Harley, "The Evangelical Vote and Presidency", *The Christian Science Monitor*, 25 Haziran 1980, <https://www.csmonitor.com/1980/0625/062555.html>, (20.09.2020)

Doğu politikalarını da şekillendirmiştir. Bu sebeple İsrail'e silah yardımını artırarak nükleer programına destek vermiştir.³⁹⁰

Reagan'ın Jimmy Carter'a karşı seçilmesinde ve desteklenmesinde Falwell tarafından kurulan Ahlaki Çoğunluk örgütünün rolü oldukça önemlidir.³⁹¹ Örgütün seçimlerde kendisine destek vermesi sonucu Reagan bu örgütün kurucularından birini eğitim bakanı olarak atamıştır.³⁹² Reagan'ın seçilmesi ABD için Amerika'nın yeniden doğuşu ve on- on beş yıl süren kimlik krizinin sonu olarak görülmüştür.³⁹³

1981 yılında başkanlık koltuğuna oturarak iki dönem boyunca ABD başkanlığı yapan Ronald Reagan, İsrail gibi ABD'nin de ilahi bir planın parçası olduğunu düşünüyordu. Ona göre ABD, İsrail ile birlikte Hristiyan-Yahudi mirasını paylaşan iki demokratik ülkeydi.³⁹⁴

Ronald Reagan dönemi ABD'de Evanjelist bir etki altında sürmüştür. Bu dönemde İsrail yanlısı politikalar izlenmiş, nükleer savaş Armagedon için hazırlık yapılmış ve Kutsal Kitap'ta Deccal olarak yorumlanan Sovyetlere karşı politikalar geliştirilmiştir.³⁹⁵ 8 Mart 1983'te Ulusal Evanjelikler Dergisine yaptığı bir konuşmada Sovyetleri 'şer imparatorluğu' olarak adlandıran Reagan, Tanrı tarafından kutsanmış olan ABD demokrasisini yüceltmıştır. Reagan laikliği ABD'yi Tanrı'dan uzaklaştırdığı gerekçesiyle kınamış ve Tanrı'nın desteğini almanın yolunun dini değerleri savunmaktan geçtiğini belirtmiştir.³⁹⁶

Reagan 1983'te AIPAC'te yaptığı bir söyleşide Armagedon ile ilgili;

"Aşikâr ki, Eski Ahit'teki eski peygamberlerinize ve Armagedon'la ilgili önceden haber verilmiş alametlere geri dönüp baktığımızda, acaba olacakları görececek nesil biz miyiz diye merak ediyorum... İnanın bana, (bu kehanetler) açık bir şekilde yaşamakta olduğumuz şu günleri tasvir ediyor"

³⁹⁰ Vural, a.g.e., s. 38-39.

³⁹¹ Gentile, a.g.e., s. 52.

³⁹² Bilgin, a.g.m., s. 69.

³⁹³ Gentile, a.g.e., s. 89.

³⁹⁴ Davidson, a.g.m., s. 163.

³⁹⁵ Vural, a.g.e., s. 38.

³⁹⁶ Gentile, a.g.e., s. 85.

demıştır.³⁹⁷ *'Tanrısız Tiran'* olarak adlandırılan SSCB'ye karşı mücadeleyi iyi ve kötünün mücadelesi olarak nitelendirmiştir. Bu sebeple nükleer caydırıcılığa karşı çıkanların Tanrısal gerçekliklere ve şer odaklarına karşı kör olduklarını belirtmiştir.³⁹⁸

1980'lere kadar İsrail'in ABD'den aldığı maddi destek yüz milyon dolarlarla sınırlıyken bu tarih itibari ile Evanjelistlerin siyasi alanda etkilerinin artması İsrail'e yapılan parasal desteğin de artmasına sebep olmuştur.³⁹⁹ 1985 yılında ABD ile İsrail arasında yapılan Serbest Ticaret Anlaşması (FTA) Reagan döneminde yapılmıştır. Bu anlaşma ile İsrail, ABD'nin Orta Doğu'daki en büyük ticaret ortağı olmuştur. Reagan bu anlaşmanın İsrail ile olan tarihi dostluklarını ilerleteceğini ve iki ülke halkı arasında iletişim olanağı sağlayacağını belirtmiştir.⁴⁰⁰

4.3.1.5. *George H. W. Bush*

Reagan'ın iki dönem başkanlığı ardından 1988 seçimlerini Cumhuriyetçi Parti adayı George Herbert Walker Bush kazanmış ve bir dönem ABD başkanlığı yapmıştır. Bush aynı zamanda 1980 seçimleri ardından Reagan'ın başkanlığı döneminde başkan yardımcılığı görevini yürütmüştür.⁴⁰¹

George H. W. Bush başkanlık yarışında kürtaj haklarını destekleyen Demokrat Parti adayı Micheal Dukakis'e karşı yarışmıştır. Başkanlığa adaylığı sürecinde dini inançları hakkında sıkça kamuoyu önünde konuşmuş ve artan Evanjelist harekete de değinmiştir. Başkanlığı sürecinde Berlin Duvarının yıkılması, Sovyetlerin dağılması ve Körfez Savaşı gibi önemli olaylar yaşanmıştır.⁴⁰²

Oğlu George Bush'un aksine George H. W. Bush dini yönüyle bilinen ve muhafazakâr kimliği ön plana çıkan bir başkan değildir. 1980'de Reagan'ın yanında

³⁹⁷ Hallsell, a.g.e., s. 29.

³⁹⁸ Saylam, a.g.e., s. 96.

³⁹⁹ Vural, a.g.e., s. 36.

⁴⁰⁰ Oran, a.g.m., s. 128.

⁴⁰¹ "George HW Bush", *White House*, <https://www.whitehouse.gov/about-the-white-house/presidents/george-h-w-bush/>, (03.09.2020)

⁴⁰² Lori Johnson, "George H. W. Bush Helped Lead GOP Toward Evangelism", *The Washington Post*, 1 December 2018, <https://www.washingtonpost.com/religion/2018/12/01/george-hw-bush-helped-push-gop-towards-evangelicalism/>, (03.09.2020)

seçimlere dahil olduğu zaman başta Jerry Falwell olmak üzere dini sağ liderlerinin öfkelerini çekmiştir.⁴⁰³

Cumhuriyetçiler bu sebeple Reagan’dan sonra hangi adayı destekleyecekleri konusunda fikir atışması yaşamışlardır. Bu durum üzerinde Pat Robertson’ın Cumhuriyetçi Partiden aday olması (bir süre sonra adaylıktan çekilmiştir) da etkili olmuştur.⁴⁰⁴

Soğuk Savaş’ın bitmesi ile başkanlık görevine başlayan Bush’un döneminde güvenlik algısı değişmeye başlamıştır. Komünizm tehdidinin ortadan kalkması sonucu tek süper güç olan ABD için tehdit unsuru kalmamıştı ve ABD tehdit açığı sorunu yaşıyordu.⁴⁰⁵ Soğuk Savaş sonunda Evanjelistlerin etkisi de oldukça genişlemişti. Tehdit unsurlarının yok olması ve nükleer silah tehdidinin geri çekilmesi ile uluslararası ilişkilerde yaşanan gündem boşluğu 1990’lardan itibaren temel insan hakları ve özgürlüklerin korunması konusuna evirilmiştir. Evanjelistlerin sahip olduğu ‘*tüm insanlar Tanrı’nın çocuklarıdır*’ görüşü ile her bir bireyin onurunun korunması gerektiği düşüncesi hâkim olmaya başlamıştır. Ana akım medyada sıkça yer alan Müslüman ülkelerde yaşayan Hristiyanların maruz kaldığı dini zulüm haberleri karşısında dünya kamuoyu Evanjelistlerin siyasi uygulamalarını daha çabuk benimsemiştir. Bu durum ise insan hakları adı altında yürütülen politikaların zeminini hazırlamıştır.⁴⁰⁶

Evanjelistlerin Açık Yazgı anlayışının Amerikan yayılcılığını ve buna bağlı olarak Amerikan istisnacılığını doğurduğundan önceki bölümlerde bahsetmiştik. ABD’nin insan hakları savunuculuğu altında yrttğu bu müdahaleci ve yayılcı politikası Amerikan istisnacılığının zeminini oluşturmaktadır. ABD Soğuk Savaş’ın sona ermesi ile yaşadığı tehdit açığı sorununu komünist tehdidin yerine yeni bir tehdit inşa ederek doldurmaya çalışmıştır. Hem ana akım medyanın zulüm haberleri hem de Samuel Huntington’un Medeniyetler atışması Tezi ABD’nin yönünü Müslüman ülkelere çevirmesine sebep olmuştur. Özellikle Bush döneminde Irak’ın Kuveyt’i işgaline karşın

⁴⁰³ Neil J. Young, “How George W. Bush Enabled The Rise of the Religious Right”, *The Washington Post*, 7 October 1987, <https://www.washingtonpost.com/outlook/2018/12/05/how-george-hw-bush-enabled-rise-religious-right/>, (01.09.2020)

⁴⁰⁴ Bilgin, a.g.m., s. 69.

⁴⁰⁵ Barry Buzan, “Askeri Güvenliğin Değişen Gündemi”, *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi*, C. 5, S. 18, 2008, s. 116.

⁴⁰⁶ Oran, a.g.m., s. 2028.

yürütülen Körfez Savaşı, ABD'nin insan hakları savunuculuğu altında yürüttüğü müdahaleci politikadan kaynaklanmıştır.

4.3.1.6. Bill Clinton

ABD'nin 42. başkanı olan Bill Clinton, 1993-2001 yılları arasında görev yapmıştır. 1992 seçimlerinde Hristiyan sağın adayları olan George H. W. Bush'un Demokrat Partili Clinton'a karşı yenilmesi toplumun Hristiyan sağa olan bir tepkisi olarak algılanmıştır. Bunun sonucunda Evanjelist lider Pat Robertson önderliğinde muhafazakâr Hristiyanları bir araya getiren 'Christian Coalition (Hristiyan Koalisyonu)' kurulmuştur. Siyaseti etkilemede başarılı olan topluluğun çalışmaları Hristiyan sağın tabanında genişlemeye yol açmıştır. Evanjelistler ve fundamentalistlerden oluşan bu taban 2000 seçimlerinde Clinton'ın seks skandallarını kullanarak demokratlar üzerinde ahlaki yönden bir algı yaratmayı başarmış ve 2000 seçimlerini Cumhuriyetçi Bush'un kazanmasında önemli rol oynamışlardır.⁴⁰⁷

Ortak değerler dış politikanın inşasında önemli bir rol oynadığı için ister Demokrat ister Cumhuriyetçi olsun tüm ABD başkanlarında olduğu gibi Clinton'ın da İsrail devleti ile ilişkileri iyi seviyedeydi. 1996 yılında dönemin İsrail başbakanı Şimon Peres ve Clinton, ABD-İsrail Terörle Mücadele Anlaşmasını imzalayarak iki ülkenin iş birliğini birçok alanda geliştirme konusunda anlaşmışlardır. Clinton bu anlaşma ile ilgili ABD'nin İsrail ile özgürlük, demokrasi, hoşgörü gibi aynı idealleri paylaştığını ve bu sebeple her daim İsrail'in yanında duracaklarını belirtmiştir. Ayrıca bu ideallere ulaşmak ve tüm Ortadoğu'ya bu idealleri taşıyarak kalıcı barış ortamını kurmak için kararlı olduklarını vurgulamıştır.⁴⁰⁸ Clinton bu söyleminde Amerikan istisnacılığını vurgulayarak İsrail ve ABD'nin Açık Yazgı anlayışı gereği Ortadoğu'yu şekillendirmeye dair politikasına meşru söylem oluşturmuştur.

Dönemin İsrail başbakanı Benjamin Netanyahu, Clinton döneminde yaptığı bir ABD ziyareti esnasında Clinton ile görüşmeden önce önde gelen Evanjelist Jerry Falwell ile görüşmüştür. Ardından bin tane üst düzey Evanjelist din adamına konuşma yapmış ve

⁴⁰⁷ Bilgin, a.g.m., s. 69-70.

⁴⁰⁸ Oren, a.g.m., s. 126.

bu konuşma sırasında onlardan Clinton'un İsrail'in Oslo Barış Sürecini ihlal etmesini görmezden gelmesi konusunda baskı yapmalarını istemiştir.⁴⁰⁹

Soğuk Savaş'ın ardından Sovyet tehdidinin ortadan kalkması sonucu İsrail ve ABD için Ortadoğu'daki en büyük sorunların başında İran gelmiştir. İran-İslam devriminin ardından bölgede tehdit durumuna gelen İran ABD'yi 'büyük şeytan' İsrail'i ise 'küçük şeytan' olarak nitelendirmiştir. İran'ın nükleer kitle imha silahlarını edinme çabası, Arap-İsrail barış sürecine muhalefeti ve Ortadoğu'daki yayılmacı politikasından⁴¹⁰ endişe duyan İsrail, bu politikalar karşısında engel olarak yalnızla ABD'nin duracağı görüşüne sahip olmuştur.

Evanjelistler ABD'nin çevreleme politikasını desteklemişlerdir. Özellikle dinin etkisinde olan topluluklarda kiliseler ve din adamları aracılığı ile toplum etki altına alınmaya çalışılmıştır. Bu şekilde dini duygular kullanılarak dini kimlikler üzerinden politikaların belirlenmesi sağlanmıştır.⁴¹¹

Bu sebeplerden ötürü bir zamanlar Sovyetlere uygulanan çevreleme politikası, Clinton yönetimi tarafından İran ve Irak'a karşı Dual Containment (ikili çevreleme) stratejisi altında uygulanmıştır. Bu stratejinin geliştirilmesi ve uygulanması konusunda İsrail lobisinin payı büyüktür. Fakat bu karar İran ve ABD arasında ilişkilerin kurulmasına ve İran ile diyalog stratejisi benimsenmesi yolunda iç baskılara yol açmıştır. İlişkilerin düzelmesi endişesine sahip Evanjelistler ve İsrail ise ABD'nin İran stratejisini sertleştirmesi konusunda baskı yapmıştır.⁴¹² Clinton politikalarını genel olarak soft power unsurlarıyla yönettiği için zaten Yahudiler ve Evanjelistler tarafından sürekli eleştirilmiştir.⁴¹³ Nitekim bir süre sonra özellikle AIPAC'ın baskıları sonucu Clinton yönetimi çıkardığı kararname ile İran'ı ulusal güvenlik, dış politika ve Amerikan ekonomisi için olağanüstü bir tehdit unsuru olarak nitelendirmiştir.⁴¹⁴

⁴⁰⁹ Vural, a.g.e., s. 77-78.

⁴¹⁰ Seyed Mohsen Mirhosseini, "Evolution of Dual Containment Policy (the Policy of Clinton's Administration- Clinton's Doctrine) in the Persian Gulf", *Sociology and Anthropology*, Vol. 2, No. 3 (2014), s. 104.

⁴¹¹ Yıldız, a.g.e., s. 42.

⁴¹² John J. Mearsheimer, Stephen M. Walt, a.g.e., 2009, s. 353.

⁴¹³ Saylam, a.g.e., s. 98.

⁴¹⁴ Mearsheimer ve Walt, a.g.e., s. 355.

Clinton söylemlerinde İncil'den ayetlere sıkça yer verse de bir Evanjelist değildi. 1995 yılında eşiyle birlikte İsrail'e yaptığı bir ziyaret Grace Hallsell tarafından eleştirilmiştir. Clinton ziyareti sırasında Hristiyanlık dini için kutsal sayılan Beytullahim, İsa'nın çarmıha gerildiği ve gömüldüğü yer, Nasıra gibi mekanları ziyaret etmemiştir. Buna karşın Yahudi dinini temsil eden Batı Duvarı (Ağlama Duvarı)'na gitmiş ve kippa takmıştır. Yahudilere yönelik gereklilikleri yerine getirip Hristiyanlığın rolünü görmezden gelmesi aynı zamanda bazı Hristiyan rahipler tarafından da eleştirilmiştir.⁴¹⁵

Ulusal Evanjelistler Birliği (NAE)'nin 1996 yılında yayınladığı 'Vicdan Bildirisi' dünyanın farklı yerlerinde eziyete maruz kalan Hristiyanlara karşı harekete geçilmesi konusunda Clinton yönetimi üzerinde etkili olmuştur. Bunun sonucundan Clinton yönetimi dini baskıların olduğu ülkelere bu baskıların önüne geçecek Uluslararası Dini Özgürlükler Sözleşmesi'ni kabul ettirmiştir. ABD dış politikasının ana hatlarından biri haline gelen bu sözleşme gereği ABD, uluslararası din ve vicdan özgürlüğünün koruyucusu konumuna gelmiştir.⁴¹⁶

4.3.2. 11 Eylül Sonrası ABD Dış Politikasında Evanjelist Etki

11 Eylül saldırılarının ardından 2002 yılında yapılan bir araştırma sonucuna göre ABD halkının %59'unun Aziz John İncilindeki Evanjelist kehanetlerin gerçekleşeceğine inandıkları ortaya çıkmıştır.⁴¹⁷ 11 Eylül saldırıları zaten Evanjelistler için kehanetlerin gerçekleşmesi yönünde algılandığı için ayrı bir önem taşımaktadır. Bu sebeple Evanjelizmin etkileri saldırıların ardından daha da artmıştır. Bu da doğal olarak İsrail'in zaten sarsılmaz konumunu ABD için daha da önemli bir hale getirmiştir.

11 Eylül saldırılarının ardından sivil din yükselişe geçmiştir. Hem ABD başkanlarının söylemlerinde hem de Kongre'nin dini vatanseverlik gösterisinde sivil dinin yeniden doğuşuna şahit olunmuştur.⁴¹⁸ Püriten öğretilerden beslenen ve Evanjelizmin teolojik temelleriyle paralellik gösteren sivil dinin yükselişe geçmesi, ABD politikalarının da bu yönde çizilmesine yol açmıştır. Dini hem iç hem de dış politikada meşruiyet aracı olarak kullanan ABD başkanları için sivil dinin temaları retoriklerde daha

⁴¹⁵ Grace Hallsell, "The Clintons: American Hostages in the Holly Land", *Washington Report on the Middle East Affairs*, Vol. 13, No. 5, (February 1995), s. 20.

⁴¹⁶ Oran, a.g.m., s. 2028.

⁴¹⁷ Okur, a.g.e., s. 342.

⁴¹⁸ Gentile, a.g.e., s. 114-115.

fazla yer almaya başlamıştır ve politikalar bu yönde şekillendirilmiştir. Özellikle başkanların Orta Doğu'ya yönelik politikalarına meşru zemin oluşturmak için kullandıkları bu retorik Evanjelist inançtan da beslenmiştir.

4.3.2.1. George W. Bush

2001 yılında ABD başkanlığı koltuğuna oturarak iki dönem boyunca başkanlık görevini yürüten George W. Bush, her fırsatta dini kimliğini vurgulayan koyu bir Evanjelisttir. Kendisini ilahi bir misyonun adamı olarak gören Bush, yaptığı her işin ilahi bir el tarafından ona yaptırıldığını savunmuştur. Bu sebeple gerçekleştirdiği her politikasına dayanak olarak Tanrı'yı göstermiş ve her şeyi onun isteği doğrultusunda yaptığını savunmuştur.⁴¹⁹ Dış politikada Hristiyan değerlere yaptığı sürekli vurgudan dolayı evanjelist bir dış politika dönemi yaşanmıştır.⁴²⁰

Din özellikle George Bush döneminde dış politika hamlelerini meşrulaştırmak ve ABD'nin ulus devlet kimliğini güçlendirmek adına önemli bir rol oynamıştır. Bu dönemde dini kimlik yeniden inşa edilmiş ve ABD halkının kendi kimliğini tanımlaması ve dünyada nasıl bir konumda olduklarını açıklayabilmeleri adına önemli bir yer teşkil etmiştir.

1980'lerden itibaren politikada aktif olmaya başlayan Evanjelistler özellikle George Bush döneminde daha fazla gündeme gelmeyi başarmışlar ve hatta akademik çalışmalarda yer almışlardır. 1988 seçiminde Evanjelistlerin desteğini alarak seçilen baba Bush, bir sonraki dönemde evanjelistlerin desteklerini geri çekmeleri ile seçimi kaybetmiştir. Bundan ders alan George Bush, evanjelist desteği alabilmek adına seçim öncesi dönemde Evanjelist gruplar ve dini liderlerle irtibata geçerek desteklerini almıştır. Evanjelist kitlenin öneminin farkında olan Bush, seçimden sonraki süreçte de grubun isteklerini ön planda tutarak politikalarını gerçekleştirmiştir. Bush'un dış politikasında dini inancı ve değerleri önemli bir yer tutmuştur. Kendisinin evanjelist öğretilere bağlı

⁴¹⁹ Vural, a.g.e., s. 48-53.

⁴²⁰ Oran, a.g.m., s. 2029.

olduğunu açıkça ifade eden Bush, bu inancını İsrail'e yönelik uyguladığı politikalarda kanıtlamıştır.⁴²¹

Evanjelist seçmenlerin %68'i 2000 seçimlerinde⁴²², %78'i ise 2004 seçimlerinde Bush'a oy vermişlerdir. Seçim sonrası yapılan bir ankete göre 2004 seçimlerinde adayın dini kimliğini ve ahlaki değerlerini ön planda tutan seçmenlerin büyük bir çoğunluğu Cumhuriyetçi Parti adayı Bush'a oy vermişlerdir. Ayrıca Irak savaşının meşruluğunu ve terörizmle mücadeleyi savunanların yaklaşık %85'i de seçimini Bush'tan yana kullanmışlardır.⁴²³ Bu oranlar 2000 yılı seçimleriyle kıyaslandığında Cumhuriyetçi Parti ve Bush'un oylarında gözle görülür bir artış gözlenmektedir. Dört yıllık süreçteki oy artışının altında yatan en büyük sebep ise 11 Eylül saldırıları ile değişen iç ve dış politik anlayıştan kaynaklanmaktadır.

ABD başkanlarının amaçlarından biri seçim zamanı tabanın desteğini alarak siyasi gücü elinde bulundurmadır. Görüldüğü üzere Bush'un seçmen tabanı dindar kesimden oluşmaktadır. Özellikle Hristiyan sağın desteği ile ayakta kalmış olan Bush, başkanlığı sürecinde bu tabanın isteklerini göz ardı etmemiştir. İç politikaya yönelik olarak genelde toplumun ahlaki değerleri üzerinde istekleri bulunan tabanın dinsel inançları dış politikayı da belli bir yöne doğru taşımaktadır. Özellikle evanjelist inancın taşıdığı düşünceler bu noktada dış politika kararlarının alınmasında önemli ölçüde etkili olmuştur.

Bush'un Evanjelist geçmişi ve neo-muhafazakâr politika yönelimi sayesinde İsrail'e verilen destek önceki başkanlarda olduğu gibi korunarak devam etmiştir. Bush başkanlığa geldiği günden itibaren İsrail'in Filistin yerleşim yerlerinde genişlemesine itiraz etmemiş ve Filistinlilere barış sürecine dair bir güvence vermemiştir. 2002 yılında dönemin İsrail Başbakan'ı Ariel Sharon'a, ABD'nin Batı Şeria'daki Yahudi yerleşim bloklarını İsrail'e dahil etme konusunda bir mektup yazmıştır. Bush yönetimi bunun yanı sıra İsrail'e Lübnan ve Gazze Şeridi'ndeki saldırılar sırasında askeri destek vermiştir.⁴²⁴ Yine 2004 yılında yazdığı bir mektupta ise İsrail'in teröre karşı kendisini savunma

⁴²¹ Evinç, a.g.e., s. 52.

⁴²² Okur, a.g.e., s. 339.

⁴²³ "U.S. President/ National/ Exit Poll",

<https://edition.cnn.com/ELECTION/2004/pages/results/states/US/P/00/epolls.0.html>, (05.10.2020)

⁴²⁴ Mohamad, a.g.m., s. 43.

hakkını sürdüreceğini ve ABD'nin İsrail'in güvenliğine karşı herhangi bir olası tehdide karşı kendisini savunma yeteneğini koruyacağına ve güçlendireceğine dair güvence verdiğini ifade etmiştir.⁴²⁵

Bush yönetimi ile Evanjelistler arasındaki kırılma Batı Şeria meselesinde olmuştur. Bush'un 2002'de İsrail'den Batı Şeria'daki yerleşim yerlerinden geri çekilmelerini istemesi üzerine büyük bir tepki ile karşılaşmıştır. Siyonist liderler ve önde gelen Evanjelistlerden baskı gören Bush bir süre sonra oy kaygısından ötürü geri adım atarak İsrail'e yaptığı baskıdan vazgeçmek zorunda kalmıştır.⁴²⁶

Bush, 11 Eylül saldırılarının ardından teröre karşı açtığı savaş yüzünden İsrail-Filistin barış sürecine yeterince eğilememiştir. Terörle savaşına Arap desteği sağlama amacı ile İsrail-Filistin çatışmasına yönelik iki devletli çözüm stratejisi geliştirmiştir. Bu süreçte 2001'de Afganistan'a gerçekleştirdiği işgal ve 2003 Irak savaşı için yaptığı hazırlıkta Arap desteğine ihtiyaç duyduğu için iki devletli vizyonu desteklerken diğer taraftan İsrail'in işgal ettiği topraklara yönelik olan politikasını destekleyen bir yaklaşımı da savunmuştur. İsrail'in Gazze Şeridi ve Lübnan'da Hizbullah'a karşı yürüttüğü savaşı kendisinin teröristlere karşı verdiği savaşla özdeşleştirerek meşruiyet sağlamaya çalışmıştır.⁴²⁷

Bush yönetimindeki ABD, dış politikada Ortadoğu'ya müdahil olmaktan kaçınırken 11 Eylül saldırıları bu durumu değiştirmiştir. Bush saldırılar sonrasında o güne dek kullandığı dini retoriği bu kez savaşa girmek için kullanarak dış politikasına meşruiyet oluşturmuştur. İsrail'in azalan önemi ABD'nin yönünü Ortadoğu'ya çevirmesi ile yeniden artmış ve ikili ilişkiler yeniden güçlenmiştir. Bush biz ve ötekiler ayrımını yaparken sık sık kutsal kitaptan alıntılar yaparak izlediği politikalar için Tanrıdan güç aldığını vurgulamıştır.⁴²⁸ Evanjelistler için 11 Eylül saldırıları İsrail'e destek verilmesi konusunda çok önemli bir fırsat olmuştur. Bu saldırılarla terörizmin küreselleştiğini ve medeniyetler çatışmasının İslami faşizmle olacağını savunan Evanjelistler, ABD'nin ve

⁴²⁵ "Letter From President Bush to Prime Minister Sharon", *The White House*, 14 April 2004, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2004/04/20040414-3.html>, (05.10.2020)

⁴²⁶ David Brog, *Standing With Israel: Why Christians Support the Jewish State*, Florida: FrontLine A Strang Company, 2006, s. 144-145.

⁴²⁷ Mohamad, a.g.m., s. 41.

⁴²⁸ Oran, a.g.m., s. 2034.

Batı'nın İsrail'e özel bir destek vermesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir.⁴²⁹ Çünkü küresel terörizmin varlığı Ortadoğu'da kendisini göstermiştir ve bu sebeple ABD dış politikasının önceliği bölgede İsrail'in güvenliğini sağlama yönünde olmalıdır. Buradan hareketle gerek Yahudi lobisi gerekse Evanjelistlerin etkili olduğu Irak ve İran'a yönelik dış politikasının temelini İsrail'in bölgedeki güvenliğini sağlamak oluşturmaktadır.

Washington Post'un Şubat 2003'te yayımladığı *Bush ve Sharon'un Ortadoğu Politikası Neredeyse Aynı* başlıklı haberinde ilk defa bir ABD yönetiminin İsrail hükümeti ile neredeyse aynı politikaları izlediğini belirterek bu durumun 11 Eylül'den sonra mümkün olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca bu durumun en çok Evanjelist destekçiler tarafından memnuniyetle karşılandığını ifade etmiştir. Evanjelist aktivist olan Gary Bauer kendisinin ve kendisiyle benzer düşüncelere sahip Evanjelistlerin İsrail ve Sharon'un şiddet yanlısı politikalarının ABD tarafından desteklenmesi ve politikaların benzer şekilde güdülmesi konusunda etkilerinin olduğunu savunmuştur.⁴³⁰ Bu durum bize Evanjelistlerin politika yapıcıların dış politika kararları almaları üzerindeki etkileri konusunda bilgi vermektedir.

Soğuk Savaş'ın ardından Sovyetlerin dağılması ile boşalan tehdit algısı yerini 11 Eylül ile "İslami terörizm" retoriğine bırakmıştır. Bu dönemde özellikle Irak müdahalesinde Bush'un kullandığı retorik Evanjelik Hristiyan inancı ile inşa edilmiş; iç politikada meşruiyet dış politikada ise İsrail'e destek sağlamıştır. Retoriğin Evanjelist bir inanç ile inşa edildiği Bush'un söylemlerindeki Evanjelist ilkelere vurgulardan anlaşılmaktadır.⁴³¹ Irak savaşını yeni bir Haçlı Seferi olarak nitelendiren Bush kendisinin de bu savaş için özel olarak görevlendirildiğini ifade etmiştir. Irak müdahalesinde halkın desteğini almak ve politik meşruiyet oluşturmak için sıklıkla dini söylemlere başvuran Bush, Evanjelist inançta bulunan ABD'nin dünya siyaseti ve tarihi için özel bir misyonla görevlendirilmiş olduğu inancına dayanan Açık Yazgı anlayışını sıklıkla vurgulamıştır.

⁴²⁹ Evinç, a.g.e., s. 64.

⁴³⁰ Robert G. Kaiser, "Bush and Sharon Nearly Identical on mideast Policy", *The Washington Post*, 9 February 2003, <https://www.washingtonpost.com/archive/politics/2003/02/09/bush-and-sharon-nearly-identical-on-mideast-policy/63a84644-693f-48ce-a5b7-e69561ee0c3b/>, (09.10.2020)

⁴³¹ Oran, a.g.m., s. 2034.

Eski Ticaret Bakanı Don Evas, Bush'un inancının ona kimin iyi kimin kötü olduğuna dair çok net bilgiler verdiğini ileri sürmüştür. Yani Bush kimlerin terörist ve şeytan olduğunu da kimin iyi olduğunu da çok iyi bilmektedir. Bush'a göre İran, Kuzey Kore ve Saddam Hüseyin şeytandır. İsrail ise Ortadoğu'nun iyi adamlarıdır. Bush İsrail'i, ABD ile paralel bir Açık Yazgı (Manifest Destiny) inanca sahip müttefik olarak tanımlamıştır.⁴³²

Bush birçok konuşmasında kendisine ilahi bir misyon yükleyen söylemlerde bulunmuş ve ABD'yi ilahi misyonun gerçekleştiricisi olarak görmüştür. Medyanın da bu konudaki vurgusu kamuoyunda ABD politikalarını eleştirecek bir yön bırakmamıştır. Bu misyona göre ABD, dünyanın her yerine barış, özgürlük ve demokrasi götürecektir. Bu sebeple yönlendirdiği militarist dış politika tartışmaya kapalıdır.⁴³³ Özgürlük her insana Tanrı tarafından verilmiş bir haktır ve ABD ise bu misyonu yaşatmak ve korumakla görevlidir. Özgürleştirme ve demokratikleştirme görevi 11 Eylül sonrasında bir nevi ABD dış politika yapıcılarının için maşa görevi görmeye başlamıştır.

Ortadoğu'daki tansiyon ve gerilimin sürekli artması Evanjelistlerin inancını daha da pekiştirmektedir. Çünkü beklenen Armagedon savaşının gerçekleşmesi için bölgenin savaş ortamının da devam etmesi gerekmektedir. 11 Eylül olayları da bu bağlamda Evanjelistlerin kıyamet senaryosunun yaklaştığı düşüncesini yaygınlaştırarak ABD dış politikası üzerinde militarist bir yol çizilmesinde etkili olmuştur. Bush'un şer eksen kavramı, biz kimliğine karşı inşa ettiği ötekiler kimliği, iyi ile kötünün savaşı gibi kavram ve söylemleri ise militarist olan dış politikayı meşru bir hale getirmiştir. Evanjelistler için bu politika kapsamında yapılan tüm savaşlar, müdahaleler, zulümler Tanrı'nın istediği ilahi bir görevdir.⁴³⁴

Başkan Bush'un 11 Eylül saldırılarından üç gün sonra 14 Eylül tarihinde yaptığı konuşma ölenlerin anısına dair olsa da daha da ötesinde bir anlam barındırmaktadır. Bush söyleminde dünyaya karşı sorumlu olduklarını ve dünyayı kötülükten kurtarmak adına saldırılara cevap vereceklerini açıklamıştır. ABD'nin özgürlüklerin yuvası ve savunucusu

⁴³² Davidson, a.g.m., s. 167-168.

⁴³³ Vural, a.g.e., s. 22-23.

⁴³⁴ Vural, a.g.e., s. 21-22.

olduğunu belirterek, saldırıların bu sebeple yalnızca ABD’ye karşı değil tüm dünyadaki insan özgürlüğüne karşı yapıldığını savunmuştur.⁴³⁵

Bush’un saldırılar ardından “*Ya bizimlesiniz ya teröristlerle*” söylemindeki biz kavramının altında yatan temel şey Amerikan halkının savunduğu düşünceler ve inandığı değerlerdir.⁴³⁶ Bunu söylerken Amerikan halkının ortak değer ve kültüründen oluşan ‘biz’ kimliği karşısında duran bütün ‘öteki’leri terörist olarak nitelendirmektedir. ABD’nin terörizme karşı başlattığı savaş aslında çıkarları doğrultusunda hareket etmeyenlere karşı başlattığı bir savaştır.

11 Eylül saldırıları ile Hristiyan sağ ABD’nin politikalarını destekleyerek Bush’a sadece ABD’nin lideri vasfını değil dini lider vasfını da yüklemiş ve politikaların meşruiyetini kabul etmişlerdir.⁴³⁷ “Focus on the Family, Family Research Council, American Family Association ve Christian Coalition” gibi evanjelist gruplar Bush yönetimini ve onun dış politikasını desteklemişlerdir. Özellikle tanınmış Evanjelistlerden Pat Robertson ve Jerry Falwell Irak Savaşı’nı oldukça desteklemişlerdir.⁴³⁸ Bu Evanjelist liderler aynı zamanda Bush’un akıl hocalığını yaparak Cumhuriyetçi Parti ve Başkan Bush’un politikalarını da yönlendirmişlerdir.⁴³⁹ Falwell, 11 Eylül saldırılarının kürtaja destek verenlerin, eşcinsellerin ve feministlerin günahlarının cezası karşılığı olduğunu ileri sürmüştür.⁴⁴⁰

Bush ve Evanjelistler arasındaki dış politikaya dair diğer bir önemli konu ise Clinton döneminde de gündeme gelen iki devletli çözüm stratejisi olmuştur. Bush döneminde yeniden gün yüzüne çıkan bu girişime CUFI (Christians United for Israel)⁴⁴¹ tarafından karşı çıkılmıştır. İki devletli çözüm stratejisinin İsrail ekonomisini ikiye böldüğü ve Hamas tarafından ortaya atıldığı ifade edilerek bu stratejinin (sözde) sadece teröristleri besleyen Filistin yararına olacağı savunulmuştur. Bu girişim karşısından CUFI kurucusu Diana Hagee ve beraberindeki 23 Evanjelist lider Bush’a yazdıkları mektuplar

⁴³⁵ “Selected Speeches of President George W. Bush 2001-2008”, https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/infocus/bushrecord/documents/Selected_Speeches_George_W_Bush.pdf.

⁴³⁶ Vural, a.g.e., s. 58.

⁴³⁷ Vural, a.g.e., s. 22.

⁴³⁸ Shriver, a.g.m., s. 54.

⁴³⁹ Karaca, a.g.e., s. 24.

⁴⁴⁰ Yaylar, a.g.e., s. 43.

⁴⁴¹ Ayrıntılı bilgi için bkz: <https://cufi.org/>.

ile bu politikasından vazgeçmesini ve İsrail'in ekonomisinin bozulması halinde sorumluluğun ABD'de olacağını iletmişlerdir.⁴⁴²

Görüldüğü üzere George W. Bush dönemi Evanjelist inanç temelli bir politika çizgisinde yürütülmüştür. Özellikle 11 Eylül saldırılarının yaşanması dış politikanın militarist bir şekilde yönlendirilmesine yol açmış ve bu politikalar başkanın dini söylemleri ile meşru bir zemine oturtulmuştur. Zaten kendisi evanjelist olan Bush, Evanjelizmin öğretileri doğrultusunda yürüttüğü iç ve dış politikasıyla İsrail yanlısı ve ABD İstisnacılığı doğrultusunda bir dönem yaşanmasını sağlamıştır.

4.3.2.2. Barack Obama

2009 yılında başkanlık koltuğuna oturarak iki dönem boyunca ABD başkanlığı görevini yürüten Hussein Barack Obama, Demokrat Partili başkandır. Bush döneminden evanjelist desteğin farkında olduğu için 2008 yılı seçim kampanyasında Cumhuriyetçilere oy verme eğilimi bulunan diğer gruplara ve Evanjelistlere ulaşabilmek için çaba sarf etmiştir. Kampanyası sırasında dinin kamusal yaşam üzerindeki olumlu etkisine sürekli olarak değinmiş ve Hristiyan inanca dair birçok referansı söylemlerinde kullanmıştır.⁴⁴³ 2008 yılında yapılan bir röportajda Evanjelistlerin Demokratlar üzerinde yanlış bir algısının bulunduğunu, Demokratları inanç karşıtı olarak gördüklerini ifade ederek bu algının değişmesi gerektiğini belirtmiştir.⁴⁴⁴ Tüm bunlar Obama'nın Evanjelist desteği almasının önünü açmıştır. Hatta Obama ile Evanjelistler arasında "Obamajelik" adı verilen bir ilişki oluşmuştur.⁴⁴⁵

Başkanlık kampanyası sırasında evanjelist desteği almaya yönelik politikalar yürütse de başkanlığının ilk haftalarında evanjelistlerin kesinlikle karşı olduğu kürtaj konusunda bir dizi girişimde bulunmuştur. Yabancı ülkelerde kürtaj yapan ve kürtajı destekleyen uluslararası kuruluşlara federal finansmanı geri getiren bir emir imzalamıştır. Başkanlık kampanyası döneminde kürtaj konusuna sağlık için bir istisna olması dışında sıcak bakmadığını ve kürtajın azaltılması gerektiğini ifade ederek bu kararı kadınların din

⁴⁴² Brog, a.g.e., s. 148.

⁴⁴³ "Religion and Politics' 08: Barack Obama", *Pew Research Center*, 4 November 2008, <https://www.pewforum.org/2008/11/04/religion-and-politics-08-barack-obama/>, (13.10.2020).

⁴⁴⁴ Sarah Pulliam, Ted Olsen, "Q&A: Barack Obama", *Christianity Today*, 23 January 2008, <https://www.christianitytoday.com/ct/2008/januaryweb-only/104-32.0.html>, (13.10.2020).

⁴⁴⁵ Oran, a.g.m., s. 2030.

adamları ile birlikte alması gerektiğini savunmuştur. Bu tutumunu ayrıca eşcinsel evlilikler konusunda da sürdürmüştür. Başkan seçilmeden önce evliliğin bir kadın ve bir erkek arasında yapılması gerektiğini savunan Obama, başkan seçilmesinin ardından eşcinsel Amerikalılar için eşitliğin ahlaki zorunluluk olduğu savunmuş ve eşcinsel evliliği reddeden DOMA (Defense of Marriage Act) yasasının yürürlükten kaldırılması gerektiğini belirtmiştir.⁴⁴⁶ Bu gelişmeler bize Obama'nın Evanjelist olmadığını apaçık bir şekilde gösterse de Obama için Evanjelist destek çok önemliydi. Bu sebeple 2010 yılında Evanjelist lider Billy Graham'ı bizzat evinde ziyaret etmiştir. Graham bu ziyareti sırasında Obama'ya dua etmiştir.⁴⁴⁷

Obama her ne kadar Evanjelist desteğin gücüne inansa da Bush'un aksine Amerika'yı Ahlaki Çoğunluk ve Hristiyan Koalisyonu gibi Evanjelist topluluklarla özdeşleştirmeyi reddetmiştir. Bir konuşmasında sadece Hristiyan bir ulus olmadıklarını bunun yanı sıra Yahudi, Müslüman, Hindu, Budist ve ateist bir ulus olduklarını da belirtmiştir.⁴⁴⁸ Ayrıca Irak Savaşı'nın ardından bozulan ABD ekonomisini düzeltmek amacıyla iç politikaya yönelik çalışmalar yapan Obama, bu dönemde Evanjelist grupların isteklerini göz ardı etmiştir. Hatta Armageddon kapitalizminin öldüğünü vurgulayarak “*shovmageddon*” tabirini kullanmış ve büyük bir depresyonun kapıda olduğunu belirtmiştir.⁴⁴⁹

Dış politikaya bakacak olursak dini gruplar her dönem boyunca ABD dış politikasını şekillendirmiş olsa da son yıllarda daha yoğun bir etki yaşanmaktadır. Obama dış politikada Bush dönemindeki sert politikaların yerine daha ılımlı politikalar gütmüş ve “soft power”ın daha önemli olduğu bir dönem yaşanmıştır. Obama'nın dış politikadaki başlıca hedefi Bush döneminden kalan Ortadoğu'daki kötü imajı silmek ve o bölgede artan anti-Amerikancılık fikrini değiştirmektir. Bu sebeple bölgedeki Müslüman ülkelerle olan ilişkilerini sıcak tutmaya çalışmıştır. Diğer ABD başkanlarının aksine ilk yurt dışı ziyaretini İsrail yerine Türkiye'ye gerçekleştirmesi bu konuda önemli bir yer

⁴⁴⁶ “Religion and Politics’ 08: Barack Obama”, *Pew Research Center*, 4 November 2008, <https://www.pewforum.org/2008/11/04/religion-and-politics-08-barack-obama/>, (13.10.2020).

⁴⁴⁷ Yaylar, a.g.e., s. 47.

⁴⁴⁸ Youri Devuyst, “Religion and American Foreign Policy: the Bush-Obama Divide and its Transatlantic Relations”, *Rivista Di Studi Politici Internazionali*, Vol. 77, No. 1 (2010), s. 41.

⁴⁴⁹ Evinç, a.g.e., s. 59.

tutmaktadır.⁴⁵⁰ Ayrıca Obama'nın Irak'tan askerleri çekeceğini belirtmesi ve Bush'un şer ekseni olarak tanımladığı İran ve Kuzey Kore ile diplomatik görüşmeler aracılığı ile bir politika yürüteceği söylemleri Evanjelistler ve diğer çıkar gruplarının dış politika anlayışından uzak bir yerde olmuştur.⁴⁵¹ Ayrıca bölgede iki devletli çözüm önerisini destekleyen Obama, başkanlığının ilk döneminde Filistinlilerin devlet isteğine kayıtsız kalmayacağını belirtmiştir. ABD'nin süregelen İsrail politikasının dışında bir söylem izleyen Obama, her ne kadar barışçıl politikalar gütsse de bu konuda başarılı bir politika izleyememiştir. İkinci döneminde İsrail yanlısı politikalara dönüş yapan Obama; BM'de İsrail aleyhine alınan kararların ve İsrail'e yönelik yapılan eleştirilerin karşısında durarak İsrail'in kendini savunma hakkı olduğunu savunmuştur.⁴⁵²

Tüm bunlardan anlaşılacağı üzere Obama dönemi Evanjelist değerlerden uzak yaşanmış ve Ortadoğu politikaları Evanjelist anlayıştan uzak şekillenmiştir.

4.3.2.3. Donald J. Trump

ABD'nin 45. başkanı olan Cumhuriyetçi Donald John Trump, 2016 seçimlerini Demokrat Parti adayı Hillary Clinton'a karşı kazanmış ve 2017 yılında başkanlık görevine başlamıştır. Seçim sürecinde kullandığı meşhur *Make America Great Again* (*Amerika'yı Yeniden Büyük Yap*) sloganını başkanlığı sürecinde de sıklıkla kullanmıştır. Bu sloganın Reagan döneminde de kullanılmış olması Trump'ın Cumhuriyetçi Reagan'ın başkanlığına referans yapması olarak algılanmıştır.⁴⁵³ Bu slogan altında ABD'nin tek süper güç ve istisnai ve seçilmiş bir millet olduğu anlamı yatmaktadır. Trump bu sloganı kullanırken kendinden önceki dönemde ABD'nin yaşadığı düşüşü referans alarak ABD'yi yeniden istisnai millet imajına döndürmeyi vurgulamıştır.

Trump Evanjelizmin değerlerini son derece savunan bir başkanlık dönemi yürütmüştür. Başkanlık seçimi öncesi tüm söylemleri Evanjelistler ve Yahudilerin desteğini almaya yönelik olmuştur. Hatta her fırsatta damadının bir Yahudi olduğunu,

⁴⁵⁰ James L. Guth, "Obama, Religious Politic and the Culture Wars", <https://www.furman.edu/wp-content/uploads/2019/03/Obama-Religion-and-Culture-Wars.pdf>, s. 92.

⁴⁵¹ Evinç, a.g.e., s. 58.

⁴⁵² Betül Yürük, "Obama'nın İsrail-Filistin Karnesi", *Anadolu Ajansı*, 02.12.2016, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/obamanin-israil-filistin-karnesi-/697689>, (14.10.2020).

⁴⁵³ "Make America Great Again", *Wikipedia*, https://en.wikipedia.org/wiki/Make_America_Great_Again, (18.10.2020).

torunlarının Yahudilik inancı altında yetiştiğini belirterek Yahudilik inancına olan saygısını dile getirmiştir. Life Way Research anketlerine göre 2016 seçimlerinde Evanjelistlerin %78'i oy kullanmış ve bunların %62'si Donald Trump'ı desteklemiştir. Bunlardan beyaz Evanjelistlerin oylarının ise %80'i Trump yönünde olmuştur.⁴⁵⁴ Bu desteğin altında yatan birçok sebep bulunmaktadır. Bunlardan birisi Trump'ın kürtaj konusunda takındığı tavidir. Evanjelistler İncil'in "Öldürmeyeceksin!" emrinden hareketle kürtaj konusunda özel bir hassasiyete sahiptirler. Bu sebeple Trump kürtaj karşıtı söylemleri sebebi ile Evanjelistlerin desteğini büyük ölçüde kazanmıştır.⁴⁵⁵ Ayrıca ekonomi, terör, ulusal güvenlik, dış politika ve göç gibi konular da Evanjelistler için önemli olan konuların başında gelmektedir. Trump kampanyası sırasında kullandığı *Amerika'yı Yeniden Büyük Yap* sloganı çerçevesinde gerçekleştirdiği söylemleri ile Evanjelistlerin kaygılı olduğu konularda güvenini kazanmayı başarmıştır.⁴⁵⁶ Evanjelistler ABD'nin Trump başkanlığı ile tekrardan yükseleceği ve Amerikan idealinin gerçekleşeceği umudu ile Trump'ı desteklemişlerdir.

Tüm bunların yanı sıra Evanjelistlerin Trump'ı desteklemesinin altında yatan en büyük sebep İsrail ve Kudüs'e yönelik söylemleri olmuştur. 21 Mart 2016 yılında AIPAC'ta yaptığı konuşmada İsrail ve ABD ilişkilerine yönelik politikalarından açıkça bahsetmiştir. Sözlerine başlarken İsrail'in ömür boyu destekçisi ve gerçek dostu olduğunu söyleyen Trump, Ortadoğu'daki tek müttefiki ve demokrasi yanlısı olan devletin İsrail olduğunu belirtmiştir. Bunun yanı sıra İsrail'in bölgedeki en büyük tehdit unsuru olan İran'a yönelik yapacağı yaptırımları dile getirmiştir. Ayrıca Amerikan büyükelçiliğini Kudüs'e taşıma sözü veren Trump, Kudüs'ün Yahudi devletinin ebedi başkenti olduğunu savunmuştur.⁴⁵⁷

⁴⁵⁴ Aaron Earls, "Heading Into 2020 Elections, Most Evangelical Want to Play Nice in Politics", *LifeWay Research*, 26 September 2019, <https://lifewayresearch.com/2019/09/26/heading-into-2020-elections-most-evangelicals-want-to-play-nice-in-politics/>, (18.10.2020).

⁴⁵⁵ "Evangelicals: Donald Trump's Anti-abortion Base", *DW*, <https://www.dw.com/en/us-2020-election-abortion-evangelicals-donald-trump/a-55159590>, (19.10.2020).

⁴⁵⁶ Myriam Renaud, "Myths Debunked: Why Did White Evangelical Christians Vote for Trump?", *The University of Chicago Divinity School*, 19 January 2017, <https://divinity.uchicago.edu/sightings/articles/myths-debunked-why-did-white-evangelical-christians-vote-trump>, (24.09.2020).

⁴⁵⁷ Sarah Begley, "Read Donald Trump Speech to AIPAC", *Time*, 21 March 2016, <https://time.com/4267058/donaldtrump-aipac-speechtranscript/>, (19.10.2020).

Önceki bölümlerde bahsettiğimiz üzere Kudüs, İsrail ve Evanjelistler için büyük önem taşımaktadır. İsa'nın yeniden gelişi için gerçekleşmesi beklenen Evanjelizmin kehanetlerinden birisi de Kudüs'ün İsrail'in başkenti olması ve Mescid-i Aksa'nın yıkılarak yerine Süleyman Mabedinin inşasıdır. Bu sebeple Evanjelistlerin İsrail ve Kudüs konusundaki hassasiyetleri sadece bir uluslararası ilişkiler meselesi değil aynı zamanda teopolitik bir inancın ürünüdür. Evanjelist kimliğinin inşa ettiği dış politika kararları en çarpıcı biçimde Trump döneminde gün yüzüne çıkmıştır. Kudüs kararının altında İsrail'in güvenliği ve ABD çıkarlarından öte Evanjelist inanca dayalı kıyamet senaryosuna olan inanç yatmaktadır.

Bu sebeple 25 Eylül 2016'da Netanyahu ve Trump görüşmesi Evanjelistler için büyük önem taşımaktadır. Dönemin İsrail başbakanını Trump Tower'da ağırlayan Donald Trump burada seçilmesi halinde Kudüs'ü İsrail'in bölünmemiş başkenti olarak tanıyacağını dile getirmiştir. Görüşme sonrası yapılan açıklamada bu karar;

“...3 bin yıldan daha uzun zamandır Yahudi halkının ebedi başkenti olan Kudüs'ü onaylıyor. Ayrıca, ABD Trump yönetiminde, Kudüs'ü İsrail Devleti'nin bölünmemiş başkenti olarak tanıma kararını kabul edecek...”

şeklinde ifade edilmiştir.⁴⁵⁸

Başkan Trump 6 Aralık 2017'de Beyaz Saray'da yaptığı açıklamada *“Kudüs'ü resmi olarak İsrail'in başkenti olarak tanımanın zamanının geldiğine karar verdim”* diyerek Kudüs'ün İsrail'in başkenti olduğunu kabul ettiğini açıklamış ve Dışişleri Bakanlığına büyükelçiliğin Tel Aviv'den Kudüs'e taşınması talimatını verdiğini duyurmuştur.⁴⁵⁹

Görüldüğü üzere Trump daha başkanlık koltuğuna oturmadan Evanjelistlere yönelik çizeceği dış politikasının sinyallerini vermiştir. Çünkü Kudüs Evanjelistler için merkezi bir öneme sahiptir ve politikaların da merkezinde yer almalıdır. Bu sebeple Evanjelistler Trump yönetimine çok açık bir şekilde destek vermişlerdir. Trump ise ABD büyükelçiliğini Tel Aviv'den Kudüs'e taşıyarak İsrail destekçisi olduğunu

⁴⁵⁸ Barak Ravid, “Trump Tells Netanyahu: If Elected, U.S. Would Recognize Undivided Jerusalem as Israel's Capital”, *Haaretz*, 25 September 2016, <https://www.haaretz.com/israel-news/trump-to-pm-i-d-recognize-undivided-jerusalem-as-israeli-capital-1.5442362>, (20.10.2020).

⁴⁵⁹ “Statement by President Trump on Jerusalem”, *White House*, 6 December 2017, <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/statement-president-trump-jerusalem/>, (20.10.2020).

kanıtlamıştır.⁴⁶⁰ Trump'ın İsrail'e verdiği sınırsız destek özellikle de Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanınması üzerinde Yahudilerden daha fazla Yahudi devleti destekçisi olan Amerikalı Evanjelistlerin yönetim üzerindeki etkisi açıkça görülmektedir.⁴⁶¹ Ayrıca Evanjelistler Trump'ı Tanrı tarafından gönderilen bir başkan olarak nitelendirmişlerdir. Onlara göre Tanrı, Trump'ı Amerikan halkına bahşetmiştir ve bugüne kadar yapılamayanı o yapacaktır.⁴⁶²

Focus on Family grubunun savunucularından Evanjelist James Dobson bir röportajında Trump'a olan desteğinin sebebini İsa ile olan ilişkisinin iyi olmasından kaynaklandığını ifade etmiştir. Mike Pence ise bu ifadeyi destekler nitelikte Trump'ın Evanjelistler için sarsılmaz ve değişmez bir müttefik olduğunu ileri sürmüştür.⁴⁶³

Trump seçimleri kazandıktan sonra İsrail büyükelçisi olarak seçim danışmanı olan Yahudi kökenli avukatı David Friedman'ı atayacağını açıklamıştır. Donald Trump, Friedman için iki ülke arasındaki ilişkilerin sürmesi için iyi bir seçim olduğunu söylemiştir. Friedman'ın İsrail ile olan güçlü bağlılığına da değinmiş ve diplomatik ilişkilerin daha güçlü ve sağlıklı olacağını savunmuştur. Friedman ise Trump'ın büyükelçiliği taşıma konusundaki kararının arkasında duracağını belirterek memnuniyetini dile getirmiştir.⁴⁶⁴

Trump İsrail büyükelçisi dışında önemli Yahudi ve Evanjelistleri yakınında tutarak iyi mevkilere getirmiştir. Bunun bir örneği siyasi deneyimi olmayan Yahudi damadı Jared Kushner'i başdanışmanı olarak atamasında görülürken; en açık örneği ise İsrail sempatizanı bir Evanjelist olan Başkan Yardımcısı Mike Pence'dir. Pence 1980 yılında Jimmy Carter'ı desteklemiş ardından 1980'de kürtaj karşıtlığından ötürü

⁴⁶⁰ Mohamad, a.g.m., s. 34.

⁴⁶¹ Joshua Keating, "The God Doctrine", *Slate*, 11 June 2019, <https://slate.com/news-and-politics/2019/06/trump-evangelical-foreign-policy-pence-pompeo.html>, (24.10.2020).

⁴⁶² Özcan Hıdır, "Trump'ın Kudüs Kararında Evanjelistlerin Rolü", *Anadolu Ajansı*, 13 Aralık 2017, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/trump-in-kudus-kararinda-evanjeliklerin-rolu/1003679>, (24.10.2020).

⁴⁶³ Yıldız, a.g.e., s. 107.

⁴⁶⁴ Peter Beaumont, Julian Borger, "Donald Trump's Israel Ambassador is Hardline Pro-settler Lawyer", *The Guardian*, 16 December 2016, <https://www.theguardian.com/us-news/2016/dec/15/trump-israel-ambassador-david-friedman>, (24.10.2020).

Cumhuriyetçi Parti ve Ronald Reagan’a yönelmiştir.⁴⁶⁵ Kürtaj karşıtı politikaların önde gelen savunucusu olmasının yanı sıra Evanjelistler için büyük önem taşıyan İsrail’e verilen güçlü destek konusunda da önemli bir rol oynamıştır.⁴⁶⁶ Amerikalı Evanjelist lider ve iş adamı olan Johnnie Moore, Pence’i Amerikan kamu yaşamının gelmiş geçmiş en etkili evanjelisti olarak tanımlamıştır. Pence gerçekten de gerek iç politikada gerekse dış politikada büyük bir etkiye sahiptir. Önde gelen Evanjelistlerden olan Hristiyan Koalisyonu lideri Ralph Reed, eğer Pence olmasaydı Trump’ın evanjelistlerin desteğini bu denli kazanamayacağını belirtmiştir.⁴⁶⁷ Çünkü Donald Trump’tan ziyade Mike Pence’in seçilmesi Evanjelistler tarafından bir umut olarak görülmüştür ve Evanjelistler politik taleplerini Pence üzerinden gerçekleştirmeye çalışmışlardır.⁴⁶⁸

Trump’ın yemin töreninde konuşan Mike Pence, Trump’ın İsrail devletine olan bağlılığını vurgulayarak bu bağlılığın açık bir işareti olarak David Friedman’ı İsrail Büyükelçisi olarak atamasını göstermiştir. Trump’ın başkanlığı müddetince İsrail’e olan sadakatinin karşılığının olacağını dile getiren Pence İsrail’in yüz yüze kaldığı sorunları çözme konusundaki kararlılıklarını vurgulamıştır.⁴⁶⁹

2016 yılında ABD’li Evanjelist rahip Andrew Craig Brunson’un Türkiye tarafından casusluk yaptığı ve FETO ve PKK terör örgütleri ile bağlantılı olduğu gerekçesiyle tutuklanması ABD dış politikasında büyük yankı uyandırmıştır. Başkan yardımcısı Mike Pence ve Senatör James Lankford başta olmak üzere evanjelist liderler Brunson’ın serbest bırakılması konusunda baskı uygulamışlardır.⁴⁷⁰ Pence Papaz Bronson’ın serbest bırakılmaması halinde Türkiye’ye çok sert yaptırımların uygulanması

⁴⁶⁵ Jonathan Mahler, Dirk Johnson, “Mike Pence Journey: Catholic Democrat to Evangelical Republican”, *The New York Times*, 20 July 2016, <https://www.nytimes.com/2016/07/21/us/politics/mike-pence-religion.html>, (25.10.2020)

⁴⁶⁶ Maureen Groppe, “Mike Pence: Why His Role As Trump’s Evangelical Ambassador is Facing New Pushback”, *USA Today*, 10 May 2019, <https://www.usatoday.com/story/news/politics/2019/05/10/mike-pence-facing-new-criticisms-trumps-top-faith-defender/1140520001/>, (25.10.2020).

⁴⁶⁷ Groppe, a.g.m., (27.10.2020).

⁴⁶⁸ Hıdır, a.g.m., (27.10.2020).

⁴⁶⁹ “ABD’nin Yeni İsrail Büyükelçisi Friedman Oldu”, *Sputnik News*, 30 Mart 2017, <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201703301027864446-abdnin-yeni-buyukelcisi-david-friedman-oldu/>, (27.10.2020).

⁴⁷⁰ Keating, a.g.m., (02.11.2020).

gerektiğini savunmuştur.⁴⁷¹ Pence'in açıklamalarından kısa süre sonra Trump yaptığı açıklamada Brunson'ın tutukluluk halinin devam etmesi halinde Türkiye'ye geniş çapta yaptırım uygulayacaklarını açıklamış ve Brunson'ın masumiyetini dile getirmiştir. Evanjelist liderlerin önderliğinde yapılan tüm baskılar ve yaptırımlar sonucunda Brunson serbest bırakılmıştır.

Kasım 2020 seçimleri için başkanlık yarışına eski Başkan Yardımcısı demokrat Joe Biden ile giren Donald Trump, seçim kampanyası sürecinde Biden'ı Tanrı'ya ve İncil'e karşı olmakla suçlamıştır. Pew Research Center'ın seçim öncesi yaptığı bir ankete göre beyaz Evanjelistlerin %78'inin desteği Trump'tan yana olacaktır.⁴⁷² Trump'ın Evanjelistlerin desteğini hala bu denli çok almasının altında yatan temel sebep Kudüs, İsrail ve kürtaj karşıtı politikalarından kaynaklanmaktadır.

Trump her ne kadar evanjelist kesimin büyük çoğunluğunun desteğini alsa da 3 Kasım 2020 seçimlerinde rakibi Joe Biden'a karşı kaybetmiştir. Bunun altında yatan sebeplerin başında Trump'ın Covid 19 salgınına yönelik politikasızlığı, ABD'de meydana gelen ırkçılık hareketleri ve Trump'ın siyasi ahlakının ABD kamuoyu tarafından tenkit edilmesi gelmektedir. Eski Başkan Obama döneminde başkan yardımcılığı yapmış olan Joe Biden, sonuçların kesinleşmesinin ardından ABD'nin 46. Başkanı olarak Ocak 2021'de görevine başlamıştır. John F. Kennedy'den sonra ABD'de ikinci kez Katolik başkan olacak olan Biden'ın politikalarının evanjelist inançlar doğrultusunda şekillenip şekillenmeyeceği ve bunun İsrail özelinde Orta Doğu politikalarına yansımaları önümüzdeki aylarda daha rahat gözlemlenebilecektir.

⁴⁷¹ Jessica Donati, Peter Nicholas, "With Evangelicals Behind Him, Vice President Mike Pence Takes Prominent Role in Foreign Policy", *The Wall Street Journal*, 19 February 2019, <https://www.wsj.com/articles/with-evangelicals-behind-him-vice-president-mike-pence-takes-prominent-role-in-foreign-policy-11550584974>, (02.11.2020).

⁴⁷² John Roose, "Trump still enjoys huge support among Evangelical voters- and it's not only because of abortion", *The Conversation*, 30 Ekim 2020, <https://theconversation.com/trump-still-enjoys-huge-support-among-evangelical-voters-and-its-not-only-because-of-abortion-148174>, (04.11.2020).

SONUÇ

Din, uluslararası ilişkilerde önemi zaman zaman değişse de varlığını daima koruyan ve her zaman etkili olan bir unsur olmuştur. Dinin uluslararası ilişkilerde yeri ve önemindeki değişimin üzerinde disiplinin Avrupa merkezli bir görünümde olması etkili olmuştur. Fakat Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle uluslararası politikada meydana gelen değişimlere bağlı olarak dine atfedilen önem de artmıştır. Bu durum üzerinde disiplinin batı merkezci görünümünden uzaklaşarak evrilmesi ve disiplinde evrensel değerlerin ön plana çıkması etkili olmuştur. Küreselleşme ile meydana gelen değişimler sonucu realist bakış açısı disiplini açıklama konusunda yetersiz kalmıştır. Bunun sonucunda materyal öğelerin yanında normatif öğeleri de disipline dahil eden yeni uluslararası ilişkiler teorileri ortaya çıkmıştır. Bunlardan birisi kimlik, değer ve normlar ile disiplinin açıklanmasına katkı sağlayan konstrüktivist (sosyal inşacı) teoridir.

Sosyal inşacı teoriye göre devletlerin kimlikleri çıkarlarını, çıkarları ise dış politikalarını şekillendirmektedir. Kimliği tanımlayan öğelerin içinde yer alan din unsuru devletlerin kimliklerini tanımlamalarında ve buna bağlı olarak ulusal çıkarlarını belirlemelerinde önemli bir yere sahiptir. Özellikle Soğuk Savaş'ın ardından Samuel Huntington'un kimlik çatışmaları bağlamında ele aldığı *Medeniyetler Çatışması* tezi ve ardından meydana gelen 11 Eylül saldırıları disiplinde dine atfedilen önemin ve din kaynaklı yapılan çalışmaların artmasına yol açmıştır.

Din, ABD'de Amerikan anayasası ile her ne kadar siyasetten ayrıştırılmaya çalışılmış olsa da gerek toplumda gerekse siyasette önemli bir yere sahiptir. Bu durumun üzerinde Amerikan kimliğinin oluşum süreci oldukça önemlidir. Amerikan kimliğinin temelleri özünü Püriten öğretilerden alan sivil dine dayanmaktadır. Üç ana doktrine (sözleşme teolojisi, insanın günahkarlığı, seçilmiş halk metaforu) sahip olan Püriten öğreti Amerikan kimliğinin ve siyasal hayatının temel şekillendiricisi olmuştur. Sivil din ABD tarafından toplumu bir arada tutmak ve halka bir Amerikan kimliği vermek adına inşa edilmiştir. Bu şekilde halka ortak bir aidiyet duygusu işleyen sivil din hem ABD halkının kimliğini belirlemiş hem de Amerikan dış politikasının şekillendiricisi olmuştur. Sivil dinin özellikle seçilmiş halk metaforu ve Amerikan halkının açık yazgısı (Manifest Destiny) anlayışları ABD dış politikasına yön veren ve dış politika hamlelerini meşrulaştıran temaları olmuştur. Bu anlayış aynı zamanda Protestanlığın bir kolu olan ve Püriten inanca dayanan Evanjelist inançta da mevcuttur. Buradan hareketle Evanjelizmin kökenleri ve dünya görüşü sivil din ile paralellik göstermektedir ve tıpkı sivil dinde olduğu gibi Amerikan kimliğinin inşasında ve buna bağlı olarak dış politika oluşumunda oldukça etkilidir.

Evanjelist kimlik Yahudi halkını ve İsrail devletini ayrıcalıklı bir konuma sokmaktadır. Bu durumun üzerinde Evanjelist inancın temelinde yer alan seçilmiş halk düşüncesi ve tepenin üzerindeki şehir inançları yatmaktadır. Evanjelistlere göre Yahudiler seçilmiş bir halktır ve kutsal topraklara sahip olmaları gerekmektedir. Yahudilerin Filistin topraklarına geri dönmeleri, orada bir İsrail devleti kurmaları, Kudüs'ün kurulacak Yahudi devletinin başkenti olması ve Mescid-i Aksa yerine Süleyman Mabedinin inşası Evanjelist inanca göre beklenen kıyametin yaşanması için gereklidir. Bu sebeple İsrail'in ABD tarafından desteklenmesi gerektiğine, bu desteğin

Tanrı'nın buyruğu olduğuna ve Amerikan halkının bu görev için seçilmiş bir millet olduğuna inanırlar. Buradan hareketle dış politikada İsrail yanlısı bir politika çizilmesi için faaliyet göstermektedirler.

Bu tezde dini kimliğin dış politikaya olan etkisi sosyal inşacı perspektiften analiz edilerek; Evanjelizm özelinde ABD dış politikasında dinin rolü üzerinde bir araştırma yapılmıştır. Bu bağlamda tez çalışması dört bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde; uluslararası ilişkiler disiplinine kimlik, kültür gibi unsurları dahil ederek disipline toplumsal bir içerik kazandıran sosyal inşacı (konstrüktivist) teori incelenmiştir. Özellikle kimlik-çıkarcı ve dış politika ilişkisine değinilmiş ve dini kimlik ile dış politika arasındaki ilişki açıklanmaya çalışılmıştır. Bu bölüm tez çalışmasına teorik bir alt yapı oluşturarak dini kimliğin devletlerin çıkarları ve dış politika kararlarını nasıl etkilediği konusunu temele oturtmak amacıyla yazılmıştır. Bu bağlamda dini kimlik ülkelerin çıkarlarını belirlemelerinde ve dış politikalarını şekillendirmelerinde önemli bir faktördür. Bu durumun en açık örneği ABD'de görülmektedir. Amerikan kimliği temellerini Püriten inanıştan alan sivil dine dayandırmaktadır. Sivil dinin temaları ise ABD'ye çıkarlarını belirlemesi ve dış politika hamlelerini yönlendirmesi adına kaynaklık etmektedir.

İkinci bölümde; din ve uluslararası ilişkiler ilişkisi üzerine bir araştırma yapılmıştır. Bu bölümde dinin uluslararası ilişkilerdeki gelişimi ve dönüşümü açıklanmaya çalışılarak, tezin bundan sonraki bölümlerinin daha anlaşılır bir şekilde ilerlemesi amaçlanmıştır. Din kavramının uluslararası ilişkilerdeki yerine dönem bazlı değinilerek; dinin disiplinde görmezden gelinme sebepleri ve dış politikada meşruiyet aracı olarak kullanımı konuları açıklanmıştır. Bu bağlamda din disiplinde tarih boyunca devletlerin kendilerini tanımlaması ve ulusal çıkarlarını belirlemelerinde önemli bir faktör olarak kullanılmıştır. Vestfalya Anlaşmalarına kadar olan dönemde din, uluslararası ilişkilerin temel belirleyicisi ve devletler arası ilişkilerdeki temel faktör iken; Vestfalyan sistemin getirdiği ulus-devlet sistemi ile önemi azalmaya başlamıştır. Bu şekilde arka plana atılarak görmezden gelinmeye başlayan din, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle özellikle de 11 Eylül saldırılarının ardından disipline geri dönmüş ve önemi artmıştır. Din aynı zamanda tarih boyunca devletler tarafından ikna ve meşruiyet oluşturma aracı olarak kullanılmıştır. Dini siyasette etkili bir meşruiyet aracı olarak

kullanan devletlerin başında ise ABD gelmektedir. Bu bölümde saptanan asıl düşünce dinin devletler için her zaman varlığını koruyan bir unsur olduğu; fakat uluslararası ilişkiler disiplininin Avrupa merkezli yürütülmesi ve batı merkezli bir görünümde olması sebebi ile din unsurunun arka planda kalmış olmasıdır.

Üçüncü bölümde; Amerikan kimliği ve dış politikası üzerinde din unsuru incelenmiştir. Bu bölümde dinin ABD’de ne derecede etkili olduğuna değinilerek ABD’deki din ve siyaset ilişkisi açıklanmaya çalışılmıştır. Bölümün yazılmasındaki temel amaç dinin Amerikan kimliğinin inşası sürecinde ve dış politikasında ne denli etkili olduğunun anlaşılması üzerinedir. Buradan hareketle; ABD din unsurunu kimliğinin inşa sürecinde ve siyasetinde etkili olarak kullanan devletlerin başında gelmektedir. Bunun sebebi ABD’nin geçmişi ve ortak bir aidiyeti olmayan toplulukların oluşturduğu bir devlet olmasından kaynaklanmaktadır. Bu sebeple ABD, ortak bir aidiyet oluşturma ve toplulukları tek bir çatı altında toplama amacıyla sivil bir din inşa etmiştir. Bu sivil din Amerikan kimliğinin temel oluşturucusu olmuştur ve toplumun her katmanında kendini göstermiştir. Bu sebeple bu bölümde ilk olarak ABD sivil dini anlatılmıştır. Sivil dinin kökenlerine inilerek Püriten öğreti incelenmiş, sivil dinin önemi ve temaları açıklanmıştır. Ardından ABD’de etkili olan dini gruplara değinilmiştir. Son olarak ise ABD’de din ve siyaset ilişkisi incelenerek 11 Eylül saldırıları sonrasında dinin Amerikan politikasındaki etkisi açıklanmaya çalışılmıştır. Buradan hareketle din unsurunun hem ABD’nin kimliğinin inşasında hem de dış politika üzerinde oldukça etkili olduğu saptanmıştır. Ayrıca ABD’nin kısa süre içerisinde büyük bir devlet halini alması ve ortak bir çıkar etrafında bir araya gelen bir Amerika kimliğini oluşturmalarını Püriten inanca dayanan sivil dine borçlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Din ABD’de toplumun her alanına sirayet ettiği için siyasetle de iç içe geçmiş ve dini gruplar dış politikada belirleyici bir etkiye sahip olmuşlardır. Bu gruplardan bir tanesi de Protestanlığın bir mezhebi olan ve Püriten inanişaya dayanan Evanjelistlerdir.

Dördüncü bölümde; Evanjelizmin ABD dış politikasındaki etkisi araştırılarak özellikle ABD başkanlarının karar almaları üzerindeki etkileri incelenmiştir. Bu bölüm sosyal inşacı perspektifin savunduğu kimliğin ulusal çıkarları ve dış politikayı belirlemede etkili olduğu düşüncesini kanıtlar bir nitelik taşımaktadır. Buradan hareketle öncelikle Püriten inanca dayanan Evanjelizmin kökenleri, dünya görüşü ve amaçları

açıklanmıştır. Ardından ise Evanjelizm-ABD ilişkisine değinilerek Amerikan kimliği ve dış politikasındaki Evanjelist etkinin ne ölçüde olduğu araştırılmıştır. Evanjelist kimlik Yahudi halkını ve İsrail'i ayrıcalıklı bir konuma koyduğu için dış politika bu yönde etkilenmiştir. Bu sebeple bu bölümde ABD başkanlarının İsrail yanlısı tutumları üzerindeki Evanjelist inancın yansıması açıklanmıştır.

Buradan hareketle tez çalışmasından çıkarılan temel sonuç; dini kimlik devletlerin çıkarlarını belirlemede ve dış politik hamlelerine yön vermede oldukça etkili bir unsurdur. Bunun en açık örneği ise ABD'de karşımıza çıkmaktadır. Evanjelizm Amerikan kimliğinin inşası sürecinde etkili bir faktördür. Evanjelist inancın kaynağı ise Püriten inanç ve sivil dine dayanmaktadır. Bu sebeple Evanjelizmin değerleri ve dünya görüşü ABD'nin çıkarlarını ve dış politikasını etkileyen faktörlerden biridir. Evanjelist kimliğin dış politikadaki en büyük yansıması ise ABD-İsrail ilişkileri nezdinde ortaya çıkmaktadır; çünkü ikili ilişkilerin kaynağında kimlik, dini inanışlar ve değerler yatmaktadır. Devletlerin kimlik ve kültürleri dış politika stratejilerini belirlemede etkili bir unsur olduğu için; Yahudi kimliği-İsrail ve ABD arasındaki ilişkide dini kimlik ve dış politika çıkarları ile ilişkilidir.

Çıkarılan bir diğer sonuç ise Evanjelizmin ABD dış politik kararlarının alınmasında politika yapıcılarını etkileyerek İsrail'i ABD nezdinde önemli ve ayrıcalıklı bir konuma soktuğudur. Bu sebeple ABD-İsrail ilişkilerinin şekillenmesinde Evanjelizm ve onun dünya görüşü etkili bir faktör olmuştur. Din ve dini çıkar grupları her ne kadar dış politikayı belirlemede bir ölçüt olsa da ulusal çıkarlar söz konusu olduğunda dinin etkisi arka planda bırakılarak daha az dikkate alındığı dönemler de mevcuttur. Bu noktada Evanjelistlerin doğrudan ve sadece ABD başkanlarını etkilediği ve politikaların yalnızca bu bağlamda yapıldığından söz etmek mümkün değildir. Anlatılmak istenen temel şey; Evanjelist inancın ABD'nin çıkarlarını ve dış politikasını şekillendirmede bir ölçüt olduğu ve ABD başkanlarının İsrail özelinde Orta Doğu politikalarını şekillendirmeleri konusunda etkili bir faktör olduğudur. Evanjelist inanç aynı zamanda ABD tarafından dış politikada meşruiyet oluşturmak ve İsrail özelinde Orta Doğu siyasetini şekillendirmek amacıyla bir araç olarak da kullanılmıştır.

Özetle; Evanjelizm Püriten inanışa ve sivil dine dayanmaktadır. Püriten inanış ve sivil din ise ABD'nin kimlik ve kültürünün oluşturucusudur. Sosyal inşacı perspektiften

bakıldığında kimlik ve kültür ulusal çıkar ve dış politikayı şekillendirdiğinden ötürü, Evanjelizm de ABD kimliği ve dış politikasını şekillendirme ve yön vermede etkileyici faktörlerden birisidir. Özellikle Püriten inanış ve sivil din anlayışında yer alan seçilmiş insanlar metaforu ve Açık Yazgı (Manifest Destiny) anlayışı Amerikan yayılmacılığı ve dolayısıyla Amerikan istisnacılığını doğurmuştur. Bu ise Amerikan dış politikasını şekillendirmekte ve dış politikaya yön vermektedir.

KAYNAKÇA

KİTAP VE MAKALELER

- ALİYEV Bahlul, *Uluslararası İlişkilerde Dini Kimliklerin Rolü*, (Doktora Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- AMSTUTZ Mark R., *Evangelicals and American Foreign Policy*, New York: Oxford University Press, 2014.
- ARI Tayyar, “Uluslararası İlişkilerde Büyük Tartışmalar ve Postmodern Teoriler”, *Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri 2*, der. Tayyar Arı, Bursa: Dora Yayıncılık, 2014.
- ARI Tayyar, *Amerika’da Siyasal Yapı Lobiler ve Dış Politika*, 4. Baskı, Bursa: MKM Yayıncılık, 2009.
- ARI Tayyar, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, 9. Baskı, Bursa: Aktüel Yayıncılık, 2018.
- ATEŞ Davut, “Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivizm: Ortayol Yaklaşımının Epistemolojik Çerçevesi”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, C.10, S. 1, Haziran 2008, ss. 213-235.
- BAL Hüseyin, “Din Dünyayı Terk Ediyor Mu?”, *Demokrasi Platformu*, C. 2, S. 6, Bahar 2006, ss. 181-203.
- BANWART Doug, “Jerry Falwell, the Rise of the Moral Majority, and the 1980 Election”, *Western Illinois Historical Review*, Vol. 5, Spring 2013, ss. 133-157.
- BARNETT Michael N., “Identity and Alliances in the Middle East”, *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*, ed. Peter Katzenstein, New York: Columbia University Press, 1996.
- BEDİR Şener F., “Reformasyondan Günümüze Evanjelik Hristiyanlık”, *Birey ve Toplum Dergisi*, C. 3, S. 6, Güz 2013, ss. 73-97.
- BELLAH Robert N., “Civil Religion in America”, *Deadalus*, Vol. 96, No. 1, 1967, ss. 1-21.
- BERSAY A.Kemal, “Amerika’da Yükselen Sivil Din”, *Anlayış Dergisi*, S. 46, 2006, <http://www.anlayis.net/makaleGoster.aspx?dergiid=43&makaleid=94>, (28.03.2019).

- BİLGİN Mehmet F., “ABD 2004 Başkanlık Seçimi ve Hristiyan Sağın Yükselişi”, *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 1, S. 1, 2005, ss. 63-81.
- BROG David, *Standing With Israel: Why Christians Support the Jewish State*, Florida: FrontLine A Strang Company, 2006.
- BUZAN Barry, “Askeri Güvenliğin Değişen Gündemi”, *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi*, C. 5, S. 18, 2008, ss. 107-123.
- BÜYÜKBAŞ Hakkı, “Kimlik, Güç, Dış Politika: 1912-13 Yıllarında Rusya’nın Balkan Politikası Üzerine Bir Analiz”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, C. 8, S. 1, 2013, ss. 245-276.
- BÜYÜKTANIR Derya, “Toplumsal İnşacı Yaklaşım ve Avrupa Bütünleşmesinin Açıklanmasına Katkıları”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, C. 14, S. 2, 2015, ss. 1-24.
- CHANG Particia M.Y., “Yeni Milenyumda Amerikan Dış Politikası ve Din”, *İslamiyat*, C. 6, S. 2, 2003, ss. 35-50.
- CLEVELAND William L., *Modern Ortadoğu Tarihi*, çev. Mehmet Harmancı, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008.
- COŞAR Fatma M., *Din Savaşları*, 2. Baskı, İstanbul: Evrim Yayınları, 2008.
- ÇAĞIRAN Mehmet Emin, “Din ve Uluslararası İlişkiler”, *Uluslararası İlişkiler: Giriş, Kavram ve Teoriler*, Der. Haydar Çakmak, Ankara: Platin Yayınları, 2007.
- DAVIDSON Lawrence, “Christian Zionism as a Representation of American Manifest Destiny”, *Critical Middle Eastern Studies*, Vol. 14, No. 2, Summer 2005, ss. 157-169.
- DEĞİRMENCİOĞLU Burcu, “ABD’nin Uluslaşma Sürecinde J.J. Rousseau’nun Sivil Din Önerisinin Hayata Geçirilmesi”, *DEÜ Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 21, 2019, ss. 2003-2031.
- DEREK Davis H., “Civil Religion as a Judicial Doctrine”, *Journal of Church and State*, Vol. 40, No. 1, 1998, ss. 8-23.
- DEVUYST Youri, “Religion and American Foreign Policy: the Bush-Obama Divide and its Transatlantic Relations”, *Rivista Di Studi Politici Internazionali*, Vol. 77, No. 1, 2010, ss. 35-46.
- DOMKE David, COE Kevin, *The God Strategy: How Religion Became a Political Weapon in America*, New York: Oxford University Press, 2007.
- ERBAŞ Ali, *Hristiyanlıkta Reform ve Protestanlık Tarihi*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2007.
- ERDAĞ Ramazan, “Türkiye’nin Stratejik Kültürü ve Dış Politika Yansıması”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, C. 8, Sayı 1, 2013, ss. 51-76.

- EREKER Fulya, *Dış Politika ve Kimlik: İnşacı Perspektiften Türk Dış Politikasının Analizi*, (Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- ERTEM Helin S., “Kimlik ve Güvenlik İlişisine Konstrüktivist Bir Yaklaşım: ‘Kimliğin Güvenliği’ ve ‘Güvenliğin Kimliği’”, *Güvenlik Stratejileri*, C.8, S. 16, ss. 177-237.
- EVİNÇ Derya, *Amerika Birleşik Devleti’nde Dini Lobiler ve Dış Siyaset: Christian United For Israel (CUFI) Örneği*, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.
- FINDLEY Paul, *ABD’de İsrail Lobisi*, çev. Mustafa Özcan, Dr. N. Ahmet Asrar, 2.b., İstanbul: Pınar Yayınları, 2000.
- FOX Jonathan, Shmuel SANDLER, “The Question of Religion and World Politics”, *Terrorism and Political Violence*, Vol.17, No. 3, 2005 ss. 293-303.
- FOX Jonathan, Shmuel SANDLER, *Bringing Religion into International Relations*, New York: Palgrave Macmillan, 2004.
- GAFLANOW Murad, “11 Eylül Sonrası ABD Dış Politikasında Din Unsuru”, 21. *Yüzyılda Din ve Uluslararası İlişkilerdeki Dönüşümü*, der. Filiz Çoban Oran, Ankara: Sentez Yayınları, 2017.
- GARDELLA Peter, *American Civil Religion: What Americans Hold Sacred*, New York: Oxford University Press, 2014.
- GENTILE Emilio, *God’s Democracy: American Religion After September 11*, US: Preager, 2008.
- GÖNÜLTAŞ Nuh, *Küresel Kıyametçilik: Bush ve Evanjelizmin Mesih Planı*, İstanbul: Q-Matris Yayınları, 2003.
- HALSELL Grace, “The Clintons: American Hostages in the Holy Land”, *Washington Report on the Middle East Affairs*, Vol. 13, No. 5, 1995.
- HALSELL Grace, *Tanrı’yı Kıyamete Zorlamak*, çev. Mustafa Acar, Hüsnü Özmen, 2.b., Ankara: Kim Yayınları, 2003.
- HAYNES Jeffrey, “Religion and International Relations after ‘9/11’”, *Democratization*, Vol. 12, No. 3, 2005, ss. 398-413.
- HOBBS Thomas, *Leviathan*, çev. Semih Lim, 6. Baskı, İstanbul: YKY Yayınları, 2007.
- HUMEYNI İmam, *Velayet-i Fakih*, 1.Baskı, Tahran: İmam Humeyni’nin -ks- Eserlerini Tazim ve Yayınlama Müessesesi Uluslararası İlişkiler Bürosu, ‘t.y.’.
- HUNTINGTON Samuel, *Biz Kimiz? Amerika’nın Ulusal Kimlik Arayışı*, çev. Aytül Özer, İstanbul: CSA Global Yayın Ajansı, 2004.
- Jackson Robert, George SORENSEN, *Introduction to International Relations: Theories and Approaches*, Fifth Ed., UK: Oxford University Press, 2013.

- KADERCAN Burak, “Uluslararası İlişkiler ve Din”, *Boğaziçi Üniversitesi, TÜSİAD Dış Politika Forumu Araştırma Raporu*, 2012.
- KARACA Mustafa, *Evanjelizm ve Vahhabilik*, İstanbul: Nokta Kitap, 2005.
- KARACASULU Nilüfer, “Uluslararası İlişkilerde İnşacılık Yaklaşımları”, der. Tayyar Arı, *Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri-2*, Bursa: Dora Yayıncılık, 2014.
- KAYA Sezgin, “Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivist Yaklaşımlar”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C.63, S. 3, 2008, ss. 83-111.
- KILIÇ Davut, “Ortadoğu’nun Dini Jeopolitiği ve Günümüze Yansımaları Üzerine Bir Deneme”, *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 13, S. 1, 2008, ss. 65-86.
- KILSDONK Logan, “The Thirty Years War(s)”, *Lawrence University Honors Projects*, 2018.
- KIRBY Dianne, “Divinely Sanctioned: The Anglo-American Cold War Alliance and the Defence of Western Civilization and Christianity, 1945-48”, *Journal of Contemporary History*, Vol. 35, No. 3, 2000, ss. 385-412.
- KISSINGER Henry, *Diplomasi*, çev. İbrahim H. Kurt, 3. Baskı, İstanbul: Kültür Yayınları, 2002.
- KNUTSEN Torbjon L., *Uluslararası İlişkiler Teorisi Tarihi*, çev. Mehmet Özay, İstanbul: Açılım Kitap, 2006.
- KOCA Salim, “Haçlı Seferleri Sebep ve Sonuçları Bakımından Nasıl Değerlendirilebilir?”, *Akademik Bakış*, C. 10, S. 20, 2017, ss. 15-35.
- KÖSEBALAN Hasan, “Din ve Amerikan Dış Politikası”, *İslamiyat Dergisi*, C. 6, S.2, 2003, ss. 51-66.
- LEE Stephen J., *Avrupa Tarihinden Kesitler: 1494-1789*, 3. Baskı, Ankara: Dost Kitabevi, 2009.
- MAALOUF Amin, *Ölümcül Kimlikler*, çev. Aysel Bora, 33.baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012.
- MEAD Walter Russel, “God’s Country”, *Foreign Affairs*, Vol. 85, No. 5, 2006, ss. 24-43.
- MEARSHEİMER John J., Stephen M. WALT, *İsrail Lobisi ve Amerikan Dış Politikası*, çev. Hasan Kösebalan, İstanbul: Küre Yayınları, 2009.
- MIRHOSSEINI Seyed Mohsen, “Evolution of Dual Containment Policy (the Policy of Clinton’s Administration- Clinton’s Doctrine) in the Persian Gulf”, *Sociology and Anthropology*, Vol. 2, No. 3, 2014, ss. 106-112.
- MOHAMAD Husam, “U.S. Policy and Israeli-Palestinian Relations”, *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies*, Vol. 43, No. 1, 2019, ss. 26-56.

- MOYER Jason R., *Not Just Civil Religion: Theology In The Cases of Woodrow Wilson, John Kennedy, and Barack Obama*, (Doktora Tezi), The University of Iowa, 2011.
- NOLL Mark A., Luke E. HARLOW, *Religion and American Politics: From the Colonial Period to the Present*, 2. Baskı, New York: Oxford University Press, 2007.
- OKUR Mehmet Akif, *Emperyalizm, Hegemonya, İmparatorluk*, 3. Baskı, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2015.
- ORAN Filiz Çoban, “Amerikan Kimliği ve Dış Politikasında Evanjelizmin İzleri: Sosyal-İnşacı Perspektiften ABD-İsrail İlişkileri”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C. 6, Sayı 3, 2017, ss. 2019-2037.
- ORAN Filiz Çoban, “Uluslararası İlişkiler Çalışmalarında Din: Amaç, Kapsam, Teori”, der. Filiz Çoban Oran, *21.Yüzyılda Din ve Uluslararası İlişkilerdeki Dönüşüm*, Ankara: Sentez Yayıncılık, 2017.
- OREN Micheal B., “Israel and United States: The Special Bond Between Two Nations and Two Peoples”, *Wall Street Journal*, 7 May 2008, ss. 123-133.
- ÖZCAN Merve S. Özel, “Westphalian Devletler Sistemi ve Modernleşmenin Geleneksel Dünyanın Büyük Güçleri Olan İmparatorluklara Etkisi”, *Kırıkkale Üniversitesi: Jebpir Dergisi*, C. 5, S. 1, 2019, ss. 49-62.
- ÖZGÜR Meryem, “AIPAC’in Amerikan Dış Politikasını ve İran Nükleer Müzakerelerini Etkileme Siyaseti”, *İstanbul Medeniyet Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 2, 2016, ss. 111-146.
- PHILLOTT Daniel, “The Religious Roots of Modern International Relations”, *World Politics*, Vol. 52, No. 2, 2000, ss. 206-245.
- PILGRIM David, “Pat Robertson and the Oval Office”, *Journal of American Studies*, Vol. 22, No. 2, 1988, ss. 258-262.
- POTYEMKİN Vladimir, *Uluslararası İlişkiler Tarihi 1 (Diplomasi Tarihi)*, çev. Atilla Tokatlı, 2.b., İstanbul: Evrensel Basım Yayım, 2015.
- ROSSINOW Doug, “The Edge of the Abyss: The Origins of the Israel Lobby, 1949-1954”, *Modern American History*, Vol.1, No. 1, 2018, ss. 23-43.
- ROUSSEAU J.J., *Toplum Sözleşmesi*, çev. Ali Timuçin, İstanbul: Bulut Yayınları, 2007.
- RUGGIE John G., “What Makes The World Hang Together? Neo-Utilitarianism and the Social Constructivist Challenge”, *International Organization*, Vol. 52, No. 4, Autumn 1998, ss. 855-885.
- SAYLAM Gökalp, *ABD Dış Politikası ve Evanjelizm*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- SCHRIEVER Peggy L., “Evangelicals And World Affairs”, *Duke University Press: World Policy Journal*, Vol. 23, No. 3, 2006, ss. 52-58.

- SHIBLEY Mark A., “Contemporary Evangelicals: Born-Again and World Affirming”, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 558, July 1998, ss. 67-87.
- SOLOMON Moris S., *The Agenda and Political Techniques of the American Israel Public Affairs Committee (AIPAC)*, Washington: National Defense University The Industrial College of the Armed Forces, 1993.
- SÖNMEZOĞLU Faruk, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, İstanbul: DER Yayınları, 2014.
- STEMPEL John D., “Faith and Diplomacy in the International System”, *Patterson School of Diplomacy and International Commerce*, March 2000, ss. 1-24.
- SÜMER Gültekin, “Amerikan Dış Politikasının Kökenleri ve Amerikan Dış Politik Kültürü”, *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergisi*, C. 5, S. 19, Güz 2008, ss. 119-144.
- SÜVARİ Kahraman, “Stratejik Kültür Bağlamında Güvenlik Politikaları: Güney Kore ve Japonya Örnekleri”, *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, C. 7, S. 2, 2018, ss. 237-261.
- ŞAHİN Mehmet, “Uluslararası Politikanın Ruhu: Din”, ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi), 2007.
- ŞAHİN Mehmet, *Din- Dış Politika İlişkisi: ABD Örneği*, (Doktora Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
- TOKSOY Özer, *Sivil Dinin Sosyolojik Evreni*, (Yüksek Lisans Tezi), Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.
- UMEROVA Zenife, *Yahudi Lobisinin ABD İçindeki Konumu ve Ortadoğu Politikasındaki Rolü*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- VURAL İsmail, *Evanjelizm: Beyaz Saray’ın Gizli Dini*, İstanbul: Karakutu Yayınları, 2003
- WALT Stephen, John MEARSHEİMER, *İsrail Lobisi ve ABD Dış Politikası*, çev. Elif Ocak, 1.b., İstanbul: Zoydak Kitap, 2014.
- WENDT Alexander, *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi*, çev. Helin Sarı Ertem ve S.Gülfer İhlamur Öner, İstanbul: Küre Yayınları, 2012.
- WENDT Alexandre, “Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics”, *International Organization*, Vol. 46, No. 2, 1992, ss. 391-425.
- YAYLAR Yasin, *Evanjelizm ve Türkiye Planı*, (Yüksek Lisans Tezi), Kırşehir: Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.
- YILDIRIM Onur, “Amerika’da Dinin Siyaset Üzerindeki Etkisi”, *JEBPIR*, C.1, S. 2, 2015, ss. 91-108.

YILDIZ Elif A., *Evanjelizm ve Yeni Dünya Düzeni*, İstanbul: Urzeni Yayınevi, 2019

YILMAZ Hakan, “Püritenlik ve Amerikan Siyasal Hayatı”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, S. 14, 2017, ss. 100-111.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

“ABD’nin Yeni İsrail Büyükelçisi Friedman Oldu”, *Sputnik News*, 30 Mart 2017, <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201703301027864446-abdnin-yeni-buyukelcisi-david-friedman-oldu/>, (27.10.2020).

“ABD’nin Yeni İsrail Büyükelçisi Friedman Oldu”, *Sputnik News*, 30 Mart 2017, <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201703301027864446-abdnin-yeni-buyukelcisi-david-friedman-oldu/>, (27.10.2020).

“About NAE”, *National Association of Evangelicals*, <https://www.nae.net/about-nae/>, (28.09.2020)

“Billy Graham”, *Wikizer*, https://www.wikizero.com/tr/Billy_Graham, (02.10.2020)

“Evangelicals: Donald Trump’s Anti-abortion Base”, *DW*, <https://www.dw.com/en/us-2020-election-abortion-evangelicals-donald-trump/a-55159590>, (19.10.2020).

“George HW Bush”, *White House*, <https://www.whitehouse.gov/about-the-white-house/presidents/george-h-w-bush/>, (03.09.2020)

“Letter From President Bush to Prime Minister Sharon”, *The White House*, 14 April 2004, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2004/04/20040414-3.html>, (05.10.2020)

“Make America Great Again”, *Wikipedia*, https://en.wikipedia.org/wiki/Make_America_Great_Again, (18.10.2020).

“Religion and Politics’ 08: Barack Obama”, *Pew Research Center*, 4 November 2008, <https://www.pewforum.org/2008/11/04/religion-and-politics-08-barack-obama/>, (13.10.2020).

“Selected Speeches of President George W. Bush 2001-2008”, https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/infocus/bushrecord/documents/Selected_Speeches_George_W_Bush.pdf.

“Statement by President Trump on Jerusalem”, *White House*, 6 December 2017, <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/statement-president-trump-jerusalem/>, (20.10.2020).

“Tanrı bana söyledi! Seçimi Trump kazanacak, İslam dünyası İsrail’e savaş açacak”, *Haber 7*, 21.10.2020, <https://www.haber7.com/dunya/haber/3025901-tanri->

bana-soyledi-secimi-trump-kazanacak-islam-dunyasi-israile-savas-acacak, (02.11.2020)

“U.S. President/ National/ Exit Poll”, <https://edition.cnn.com/ELECTION/2004/pages/results/states/US/P/00/epolls.0.html>, (05.10.2020)

2018 Report on International Religious Freedom, <https://www.state.gov/reports/2018-report-on-international-religious-freedom/>, (12.05.2020).

Aaron Earls, “Heading Into 2020 Elections, Most Evangelical Want to Play Nice in Politics”, *LifeWay Research*, 26 September 2019, <https://lifewayresearch.com/2019/09/26/heading-into-2020-elections-most-evangelicals-want-to-play-nice-in-politics/>, (18.10.2020).

Amanda Hoover, “Why Some Millennial Evangelicals Aren’t Voting for Trump”, *The Christian Science Monitor*, 13 October 2016, <https://www.csmonitor.com/USA/Politics/2016/1013/Why-some-Millennial-evangelicals-aren-t-voting-for-Trump> , (02.10.2019)

Barak Ravid, “Trump Tells Netanyahu: If Elected, U.S. Would Recognize Undivided Jerusalem as Israel’s Capital”, *Haaretz*, 25 September 2016, <https://www.haaretz.com/israel-news/trump-to-pm-i-d-recognize-undivided-jerusalem-as-israeli-capital-1.5442362>, (20.10.2020).

Betül Yürük, “Obama’nın İsrail-Filistin Karnesi”, *Anadolu Ajansı*, 02 Aralık 2016, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/obamanin-israil-filistin-karnesi-/697689>, (14.10.2020).

Drexel University, *History of American Flag& American Flag Facts*, <https://www.online.drexel.edu/flag-history.aspx>, (04.04.2020)

International Religious Freedom Act of 1998, <https://www.uscirf.gov/about-uscirf/international-religious-freedom-act-1998-amended>, (12.05.2020).

James L. Guth, “Obama, Religious Politic and the Culture Wars”, <https://www.furman.edu/wp-content/uploads/2019/03/Obama-Religion-and-Culture-Wars.pdf>

Jessica Donati, Peter Nicholas, “With Evangelicals Behind Him, Vice President Mike Pence Takes Prominent Role in Foreign Policy”, *The Wall Street Journal*, 19 February 2019, <https://www.wsj.com/articles/with-evangelicals-behind-him-vice-president-mike-pence-takes-prominent-role-in-foreign-policy-11550584974>, (02.11.2020).

John Donovan, “Why Americans Are So Crazy About the Flag”, *howstuffworks*, 30 Jun 2017, <https://people.howstuffworks.com/culture-traditions/national-traditions/why-americans-love-display-flag.htm>, (04.04.2020).

John Roose, “Trump still enjoys huge support among Evangelical voters- and it’s not only because of abortion”, *The Conservation*, 30 Ekim 2020,

<https://theconversation.com/trump-still-enjoys-huge-support-among-evangelical-voters-and-its-not-only-because-of-abortion-148174>, (04.11.2020).

Jonathan Mahler, Dirk Johnson, “Mike Pence Journey: Catholic Democrat to Evangelical Republican”, *The New York Times*, 20 July 2016, <https://www.nytimes.com/2016/07/21/us/politics/mike-pence-religion.html>, (25.10.2020)

Joshua Keating, “The God Doctrine”, *Slate*, 11 June 2019, <https://slate.com/news-and-politics/2019/06/trump-evangelical-foreign-policy-pence-pompeo.html>, (24.10.2020).

Keith Schneider, “Oral Roberts, Fiery Preacher, Dies at 91”, *The New York Times*, 15 December 2009, <https://www.nytimes.com/2009/12/16/us/16roberts.html#:~:text=He%20was%2091,Newport%20Beach%2C%20where%20he%20lived>, (09.10.2020)

Lori Johnson, “George H. W. Bush Helped Lead GOP Toward Evangelism”, *The Washington Post*, 1 December 2018, <https://www.washingtonpost.com/religion/2018/12/01/george-hw-bush-helped-push-gop-towards-evangelicalism/>, (03.09.2020)

Maureen Groppe, “Mike Pence: Why His Role As Turmp’s Evangelical Ambassador is Facing New Pushback”, *USA Today*, 10 May 2019, <https://www.usatoday.com/story/news/politics/2019/05/10/mike-pence-facing-new-criticisms-trumps-top-faith-defender/1140520001/>, (25.10.2020).

Milliyet Gazetesi, *CNN Dünyaya Duyurdu! Beyaz Saray’da Bu Sabah...*, 02 Haziran 2020, <https://www.milliyet.com.tr/galeri/son-dakika-haberler-cnn-dunyaya-duyurdu-beyaz-sarayda-bu-sabah-6224907>, (04.06.2020).

Myriam Renaud, “Myths Debunked: Why Did White Evangelical Christians Vote for Trump?”, *The University of Chicago Divinity School*, 19 January 2017, <https://divinity.uchicago.edu/sightings/articles/myths-debunked-why-did-white-evangelical-christians-vote-trump>, (24.09.2020).

Neil J. Young, “How George W. Bush Enabled The Rise of the Religious Right”, *The Washington Post*, 7 October 1987, <https://www.washingtonpost.com/outlook/2018/12/05/how-george-hw-bush-enabled-rise-religious-right/>, (01.09.2020)

Özcan Hıdır, “Trump’ın Kudüs Kararında Evanjeliklerin Rolü”, *Anadolu Ajansı*, 13 Aralık 2017, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/trump-in-kudus-kararinda-evanjeliklerin-rolu/1003679>, (24.10.2020).

Peter Beaumont, Julian Borger, “Donald Trump’s Israel Ambassador is Hardline Pro-settler Lawyer”, *The Guardian*, 16 December 2016, <https://www.theguardian.com/us-news/2016/dec/15/trump-israel-ambassador-david-friedman>, (24.10.2020).

- Richard M. Harley, "The Evangelical Vote and Presidency", *The Christian Science Monitor*, 25 Haziran 1980, <https://www.csmonitor.com/1980/0625/062555.html>, (20.09.2020)
- Robert G. Kaiser, "Bush and Sharon Nearly Identical on mideast Policy", *The Washington Post*, 9 February 2003, <https://www.washingtonpost.com/archive/politics/2003/02/09/bush-and-sharon-nearly-identical-on-mideast-policy/63a84644-693f-48ce-a5b7-e69561ee0c3b/>, (09.10.2020)
- Sarah Begley, "Read Donald Trump Speech to AIPAC", *Time*, 21 March 2016, <https://time.com/4267058/donaldtrump-aipac-speechtranscript/>, (19.10.2020).
- Sarah Pulliam, Ted Olsen, "Q&A: Barack Obama", *Christianity Today*, 23 January 2008, <https://www.christianitytoday.com/ct/2008/januaryweb-only/104-32.0.html>, (13.10.2020).
- Shalom Goldman, "Oral Roberts, Pioneering Christian Zionist", *Religion Dispatches*, 12 January 2010, <https://religiondispatches.org/oral-roberts-pioneering-christian-zionist/>, (02.10.2020)
- The Constitution of United States, <https://constitutionus.com/>, (19.04.2020).
- Wikipedia, "Liberty University", https://en.wikipedia.org/wiki/Liberty_University#Politics, (22.09.2020)